

کاریگه‌ری هۆکاره مرۆیه‌کان له‌سه‌ر پرۆسه‌ی هه‌لبژاردنه‌ پهرله‌مانیه‌کان له هه‌ریمی کوردستاندا(1992-2013)

جه‌زا تۆفیق تالیب ، احمد رفیق کریم

زانکۆی سلێمانی ، کۆلیجی زانسته‌مرۆفایه‌تیه‌کان، به‌شی جوگرافیا

پوخته

کۆمه‌لیک فاکته‌ری جۆراوجۆر کاریگه‌رییان له‌سه‌ر پرۆسه‌ی هه‌لبژاردنه‌کان به‌گشتی و هه‌لبژاردنه‌ پهرله‌مانیه‌کانی هه‌ریمی کوردستان هه‌یه ، به‌لام به‌هێزترین فاکته‌ر فاکته‌ری مرۆیه‌کانه ، جگه له‌وه‌ی کۆی پرۆسه‌که له لایه‌ن مرۆف و بۆ مرۆفیش نه‌نجام ده‌دریت، به‌لام رێژه‌ی به‌شداری و نه‌نجامی هه‌لبژاردنه‌کانیش په‌یوه‌سته به خودی مرۆف(ده‌نگده‌ر)ه‌کانه‌وه ، چونکه قه‌باره و چری و پینکاته‌ی په‌گه‌زی و ته‌مه‌ن و فاکته‌ره‌کانی تری تابه‌ت به ده‌نگده‌ران وه‌ک ناستی رۆشنیبری و په‌یوه‌ندی تاك له‌گه‌ڵ ژینگه‌ی ده‌وروپه‌رو مه‌یلی بۆ پارته‌ رامیاریه‌کان و دۆخی ناسایشی له‌و هۆکاره‌ به‌هێزاننه‌ که کاریگه‌ری راسته‌وخۆیان له‌سه‌ر رێژه‌ی به‌شداری له پرۆسه‌کان و نه‌نجامی پرۆسه‌کانی هه‌لبژاردنی پهرله‌مانی کوردستان هه‌بووه .

Article Info

Received: June, 2019

Revised: June, 2019

Accepted: July, 2019

Keywords

هۆکاره مرۆیه‌کان، هه‌لبژاردنه
پهرله‌مانیه‌کان، هه‌ریمی کوردستان

Corresponding Author

Ahmed.karim@univsul.edu.iq

پێشه‌کی

هه‌لبژاردن پرۆسه‌یه‌کی دیموکراسیه‌یه ، ده‌نگده‌ران نازادانه لیست و به‌رێژی دله‌خوایان هه‌لده‌بژێرن، کۆمه‌لیک فاکته‌ر رۆلیان هه‌یه چ له رێژه‌ی به‌شداریکردنی ده‌نگده‌ران له پرۆسه‌که و چ له‌سه‌ر نه‌نجامی هه‌لبژاردنه‌کان وه‌ک قه‌باره‌ی دانیشتوان، چری دانیشتوان و دابه‌شووونی دانیشتوان و پینکاته‌ی په‌گه‌زی دانیشتوان، نه‌مه جگه له‌وه‌ی له‌سه‌ر ناستی تاکیش کۆمه‌لیک فاکته‌ری تری کاریگه‌ری وه‌ک ناستی رۆشنیبری ده‌نگده‌ر و په‌لی خزمایه‌تی و هۆز و خوین و هاوکار و هاوپیسه‌کانیان، دۆخی رامیاری وولات و ژماره‌ی پارته‌کان و هێزی پارته‌کان و گه‌یشتی پارته‌کان به‌ده‌سه‌لات و که‌شی ناسایشی

وولات هۆکاره‌گه‌لیکی دیکه‌ن کاریگه‌رییان له‌سه‌ر پرۆسه و نه‌نجامی هه‌لبژاردنه‌کان ده‌ییت، له‌م توێژینه‌وه‌یه‌دا له‌و هۆکارانه ده‌کۆڵینه‌وه

که کاریگه‌رییان هه‌یه له‌سه‌ر دۆخی هه‌لبژاردنه‌ پهرله‌مانیه‌کانی هه‌ریم هه‌بووه .

چوارچێوه‌ی شوێنی وکاتی توێژینه‌وه

مه‌به‌ست له چوارچێوه‌ی شوێنی توێژینه‌وه‌که، سنوری قه‌له‌م ره‌وی ژێر ده‌سه‌لاتی حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستانه که پاش نازاری 1991 نازادکراوه .

چوارچێوه‌ی کاتی توێژینه‌وه‌که: مه‌به‌ستمان له‌هه‌موو نه‌و هه‌لبژاردنه‌ پهرله‌مانیه‌یه که له دوا‌ی راپه‌رینه‌وه له‌هه‌ریمی کوردستان نه‌نجاممراون.(1992-2013)

کێشه‌ی توێژینه‌وه:

ئەو داتا زانباريانەنى كە تايبەتن بە دۆخى كۆمەلەيەتى و نابورى و رامبارى و ھەلئۇاردن. ھتد. كۆمارى عىراقى فیدرال، دوا جارىش ھەرىتى كوردستان بەشىكە لە كۆمارى عىراقى فیدرال و داتا و زانباريەكانىشى بەسەر ھەرىتى كوردستاندا جىبەج دەيتت. پەيكەرى توئۇنەو:

توئۇنەوئەكە وەك ستانداردىكى زانستى دابەشكراوہ بۇ دوو بەش، كە برىتىن لە: بەشى يەكەم: سنورى ناوچەى لىكۆلئىنەوئەكە، بەشى دووم: ھۆكارە مرؤبىيەكان. لەسەر رۇشنايى ناوەرۆكى توئۇنەوئەكە گەيشتويىن بە چەند دەرئەنجامىك، پاشان چەند پىشنيارىنكىمان خستۆتە روو بە ئامانجى بەشداريكردى زۆرتريىن ھەلئۇاردن لە پروسەى ھەلئۇاردن و باشتر بەرپۆئەچوونى پروسەى ھەلئۇاردنەكانى ھەرىتم و سەرکەوتنى پروسەكە، لە كۆتايىشدا لە لىستى سەرچاوەكاندا نامازەمان كرددو بە سەرچاوە بەكارهاتوئەكان و پاشتر بە پوختەيەك لەتوئۇنەوئەكە كۆتايى بە توئۇنەوئەكە ھىنراوہ.

كارىگەرى ھۆكارە مرؤبىيەكان لەسەر پروسەى ھەلئۇاردنە

پەرلەمانىيەكان لە ھەرىتى كوردستاندا

لەم توئۇنەوئەيدا لە چوارچىوئەى شوئى توئۇنەوئەكە و ئەو ھۆكارە مرؤبىيەكانە(تايبەتمەندىيەكانى دانىشتوان، فاكئەرى رۇشبيرى و كۆمەلەيەتى، فاكئەرى رامبارى و كارگىزى و ئاسايش) دەدوين كە كارىگەرى راستەوخۆيان ھەيە چ لەسەر رىژەى بەشدارى دەنگدەران لە پروسەى ھەلئۇاردن، چ لەسەر ئەنجامى ھەلئۇاردنەكان، بۇ ئەم مەبەستەش ئەم توئۇنەوئەيدا مان دابەشى دوو بەش كرددو، كە برىتىن لە:

بەشى يەكەم: سنورى ناوچەى لىكۆلئىنەوئە:

مەبەست لە سنورى ناوچەى لىكۆلئىنەوئەكە، چوارچىوئەى ھەموو ئەو رووبەرە جوگرافىيە دەگىرتەوئە كە لە راپەرىنى (نازارى1991) نازادكرا و پاشان لە(19ى نايارى1992) دا يەكەم ھەلئۇاردنى پەرلەمانى تىدا ئەنجامدراو دواتر يەكەم حكومەتى شەرى و ياسايى ھەرىتى كوردستانى لە 4 تەمووزى1992 لى بەرھەم ھات.

پاش رووخاندنى حكومەتى عىراقى لە(9ى نىسانى2003) دا ، كۆتايەتتار¹ بە تەمەنى35 سالى رۇيى بە عس و83سالەى

¹ - پاش كۆتايى ھىدان بە دەسەلاتدارى بە عس لە(9ى نىسانى 2004)دا، ھاوپەيمانان بەشئوئەكى كاتى دەسەلاتيان گرتە دەست لە عىراق دا بە ناوى دەسەلاتى كاتى ھاوپەيمانان- سلگە الائتلاف المؤقتة Coalition Provisional Authority (21/نىسان 2003- 28ى حوزەيران2004)لەم ماوئەبەشدا ئەنجومەنى فەرمانرەوايان پىكېتينا(13/تەموز/2003-1/حوزەيران/2004)پاشان ياساي بەرپۆئەردنى دەوئەتى عىراقىيان نامادەكرد، دواتر حكومەتتىكى كاتى بەسەرۆكايەتى دكتۆر ئەياد علاوى پىكېتتار (28/حوزەيران/2004-3/نىسان/2005) يەكئىك لە كارەكانى حكومەت ئەنجامدانى ھەلئۇاردن بوو بۇ ھەلئۇاردنى ئەنجومەنى نىشتامنى عىراقى گواستراوہ لە(30ى كانونى دوومى2005)پاشان حكومەتى گواستراوہ پىكېتتار

1- نايا فاكئەرە مرؤبىيەكان پۆلئيان ھەيە لەسەر پروسەى ھەلئۇاردن و ئەنجامى ھەلئۇاردنەكان؟

2- نايا فاكئەرە مرؤبىيەكان دەتوانن بىنە لەمپەر لەبەردەم بەرپۆئەچوونى پروسەكانى ھەلئۇاردنى پەرلەمانى لە ھەرىتى كوردستاندا؟

3- نايا ھىچ فاكئەرىكى مرؤبى نەرىتى ھەيە كە كارىگەرى ھەيئە لەسەر ئەنجامى ھەلئۇاردنەكان؟ گرىمانەى توئۇنەوئە:

1- تايبەتمەندىيەكانى دانىشتوان لەو فاكئەرە مرؤبىيەكانى كارىگەرىيان ھەيە لەسەر پروسەى ھەلئۇاردنەكان و ئەنجامى ھەلئۇاردنەكان.

2- ئاستى رۇشبيرى و دۆخى كۆمەلەيەتى كۆمەلگە كارىگەرىيان دەيتت لەسەر رىژەى بەشدارى دەنگدەران و ئەنجامى پروسەكانىش.

3- فاكئەرى رامبارى و كارگىزى و ئاسايش، لەو ھۆكارە بەھىزانەن كە كارىگەرىيان ھەيە لەسەر بەرپۆئەچون و سەرکەوتنى پروسەكە و پاشتر رىژەى بەشداريكردى و ئەنجامى ھەلئۇاردنەكانىش.

ئامانجى توئۇنەوئە:

1-خستە رووى ئەو ھۆكارە مرؤبىيەكانى كارىگەرىيان ھەيە لەسەر بەرپۆئەچوونى پروسەكانى ھەلئۇاردنە پەرلەمانىيەكانى ھەرىتم.

2-خستە رووى ئەو ھۆكارە مرؤبىيەكانى كارىگەرىيان ھەيە لەسەر ئەنجامى ھەلئۇاردنە پەرلەمانىيەكانى ھەرىتم.

گرنگى توئۇنەوئە:

1-خستە رووى ھەموو ئەو ھۆكارە مرؤبىيەكانى كە رۆلئيان ھەيە لەسەر پروسەكانى ھەلئۇاردن بەگشتى و ھەرىتم بە تايبەتى.

2-نامازەكردن بە كەم و كورتييەكانى پروسەكانى ھەلئۇاردن لە ھەرىتى كوردستاندا.

3-پىشنيارىكردىن بەمەبەستى چارەسەركردىن كەموكورتييەكان و بەرپۆئەچوونى پروسەكە بە سەرکەوتوى.

میتۆدى توئۇنەوئە:

لەم توئۇنەوئەيدا میتۆدى(ھەرىتمايەتى) و(شىكارى)بەكارھىنراوہ.

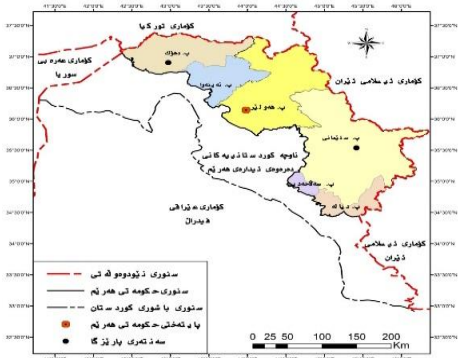
گرفى توئۇنەوئە:

1-ھارىكارى نەكردنى كۆمىسۆنى بائى سەربەخۆى ھەلئۇاردنەكانى عىراقى، ئەگەر جى چەند جارئك لە رى نوسىنگەكانى پارئىرگاكانى ھەولئىر و سلئيمانىيەوہ بە پشتگىرى فەرمى داواى داتاي پئوبستكراوہ، ئەوئە بەدەستىشخراوہ، لە رى پەيوئەندى كەسىيەوہ بوہ لە رىگائى ئەو بەرپۆئەوہ بووہ كە لە نوسىنگە و نۆفيسەكانى كۆمىسۆن كاردەكەن.

2-كەمى ئەزموونى گەلى كورد لە پرسى جوگرافىيە ھەلئۇاردن و پروسەكانى ھەلئۇاردن و خولەكانى ھەلئۇاردن، ھۆكارى سەررەكبيە بۇ كەمى داتا و زانبارى لەسەر ھەلئۇاردنەكانى ھەرىتى كوردستان. بۆئە توئۇرەران توشى گرافىتىكى راستەقىنە دەبنەوہ لە كاتى ئەنجامدانى توئۇنەوئەى ئەكادىبى دا.

3-ھەموو ئەو سەرچاوانەى كە تايبەتن لەسەر ھەلئۇاردنەكانى ھەرىتى كوردستان لە پەنجەكانى يەك دەست ئىناپەرن، ئەمەش گرافىتىكى ترە رووبەرەووى ئەم توئۇنەوئەى و توئۇنەوئەكانى ترى توئۇرەران بۆئەوہ و دەبئتەوہ، بۆئە لە ھەندىك كاتدا بە ناچارى پەنابراوئەتە بە

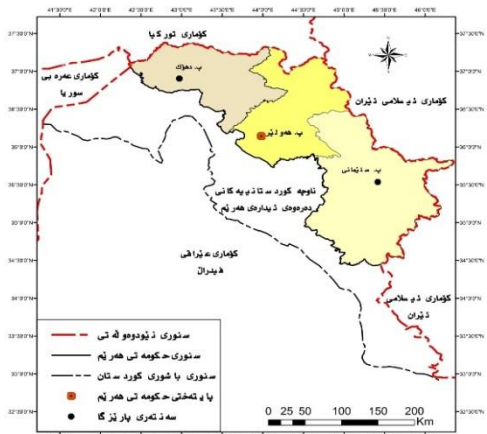
37°20'44" باکور وهیڤی درێژی (26°25'42" - 46°16'01") خۆزه لاتی. پروانه نه خشه گانی ژماره 1). (2) نه خشه ژماره 1) سنوری حکومتهی هه رێی کوردستان به پێی پارێزگاکانی عێراق

سه رچاوه: کاری توێژه به سود وهرگرتن له: 1- دهستهی ئاماری هه رێی کوردستان، نه خشه ی رووبه ری پارێزگاکانی هه رێی کوردستان به کیلومه تر،

(<http://www.krso.net/Default.aspx?page=article&id=817&l=3>)
 30 نۆقه مبه ری (2016)، ل. 1- 2- نه حمده رهبیق که ریم، ناوچه دابراوه گانی هه رێی کوردستان، لیکۆئینه وه یه ک له جوگرافیی سیاسییدا، بلۆکراوه گانی سه نته ری لیکۆئینه وه ی ستراتیجی کوردستان- سلیمانی، 2014، ل. 65- 3- هاشم یاسین حمد امین حداد و ئه وانی تر، نه تلئس هه رێی کورستانی عێراق و جمان، چاپی یه که م، تێ نوس بۆ چاپه مه نی و کاری هونه ری- هه ولێژ، 2009، ل. 81.

نه خشه ی ژماره 2) پارێزگاکانی حکومتهی هه رێی کوردستان

سه رچاوه: کاری توێژه به سود وهرگرتن له: 1- دهستهی ئاماری هه رێی کوردستان، نه خشه ی رووبه ری پارێزگاکانی هه رێی

چاره نوسی کارگێری ئەم ناوچانه یه کلابکرایه ته وه، نایا ده گه رپه نه وه سه ره هه رێی کوردستان یان نا؟، بۆ زانیاری زیاترو هۆکاری جێ به جینه کردنی پرگه گانی ده ستوری عێراقی تایبه ت به م پرسه ، تکایه پروانه: نه حمده رهبیق که ریم، ناوچه دابراوه گانی هه رێی کوردستان، لیکۆئینه وه یه ک له جوگرافیی سیاسییدا، بلۆکراوه گانی سه نته ری لیکۆئینه وه ی ستراتیجی کوردستان- سلیمانی، 2014، ل. 3- 542.

ده سه لاتداری و بالاده ستی مه زه به ی سونی له عێراقدا، پاش نوسینه وه ی ده ستوری کاتی عێراق² له پرگه ی (آ)ی ماده ی (53) دا، به فه رمی دان به حکومه تی هه رێی کوردستاندا نرا وه ک حکومه تی فه رمی و نه و ناوچانه ی که تا ریکه وتی (19 ئازاری 2003) به رپه و ی ده بردن له پارێزگاکانی ده وک و هه ولێژ و سلیمانی و که رکوک و دیاله و نه یه نا، پاشان نه مه له ماده ی (143)³ ده ستوری هه میشه یی عێراقیشدا چه سپیندرا، نه وه ش هه مان نه و رووبه ریه که هه لپژاردنی خوله گانی یه که م تا چواره ی په رله مانی کوردستانی تیدا نه نجام دراوه و له سێ پارێزگا پیکه اتوه و رووبه رکه ی (46,861)⁴ کیلومه تر چواگۆشه یه⁵ ده که وپه تته ئیوان بازنه ی پانی (38°22'34" -

به سه ره وکایه تی ئیبراهیم جه عفه ری له (7ی نیسانی 2005- 22 نیسانی 2006)، پاش نوسینه وه ده ستوری هه میشه یی له لایه ن نه نجه مانی نیشتمانی له (15 ی نۆکتۆبه ری 2005) گشتیهرسی له سه ره کراو په سه ند کرا، پاشان هه لپژاردن بۆ نه نجه مانی نوێنه رانی عێراق نه نجام درا له (15 کانونی یه که می 2005) و پاشتر له (22 نیسانی 2006) یه که م حکومه تی هه لپژێردرا بۆ ماوه ی چوار ساڵ پیکه ئیتر له لایه ن نوری کامل مالکی یه وه بۆ زانیاری زیاتر پروانه: 1- مجلس الحكم، قرار (14)، 2003/8/11، ص. 2- 2- مجلس الحكم، قرار رقم (33) لسنة 2004، 2004/3/8، ص. 1- 3- مجلس الحكم، قرار رقم (46) لسنة 2004، 2004/3/30، ص. 1- 4- مجلس الحكم، قرار رقم (48) لسنة 2004، 2004/3/29، ص. 1- 2- 5- مجلس الحكم، قرار (93) لسنة 2004، 2004/6/1، ص. 1- 6- مجلس الحكم، قانون ادارة الدولة العراقية للمرحلة الانتقالية، 8 اذار 2004، ص. 96-116- 7- مجلس النواب العراقي، تشکیل الحكومة العراقية الانتقالية، جريدة الوقائع العراقية العدد 3998، 2005/5/23، ص. 4- 8- الجمعية الوطنية العراقية، قانون رقم (11) لسنة 2005 قانون الاستفتاء على مشروع الدستور، جريدة الوقائع العراقية ، العدد (4005)، 12/ تشرين الاول/ 2005، ص. 1- 2- 9- جمعية الوطنية العراقية الانتقالية، الديباجة، جريدة الوقائع العراقية، العدد 4012، 28 كانون الاول 2005، ص. 1- 32- 2- مجلس الحكم، قانون ادارة الدولة العراقية للمرحلة الانتقالية، مصدر سابق، ص. 111 و 113 و 114- 3- الجمعية الوطنية العراقية الانتقالية، الديباجة، مصدر سابق، ص. 32- 4- دهستهی ئاماری هه رێی کوردستان، نه خشه ی رووبه ری پارێزگاکانی هه رێی کوردستان به کیلومه تر

<http://www.krso.net/Default.aspx?page=article&id=817&l=3>, October 3, 2018

5- رووبه ری خاکی هه رێی کوردستان (83827) کم. 2، له م رووبه ره (52794) کم. 2 که ده گاته (62.98%) تیکرای رووبه ری خاکی هه رێی کوردستان به پێی ماده ی (140)ی ده ستوری هه میشه یی عێراقی فیدرالی به ناوچه ی ملمانن ناوی براوه و ده بوايه تا (21)ی کانوونی یه که می (2007) پاش ئاسای کردنه وه دۆخی نه و ناوچانه و نه نجام دانی سه ره ژمێری له راپرسییه کی دانیشتوانه په سه نه که ی دا

يان ئەو دەسلەپتە پىكىدەھىتەرت لى لايەن ژمارەيەكى كەمى دانىشتوانە(كاندىدە سەرکەوتەكان...) فەرمانپەرۋاپى دانىشتوان(گەل) دەكەن، ئەو بەرنامەيەشى كە جىيەجى دەكەن كارىگەرى راستەوخۇ دەپت لىسەر تەواۋى دانىشتوانى يەكە پامباريەكە. ئەنجام دان و ئەنجامى پىرۇسەكە لى خولنىك تا خولنىكى تر تەنانتە لى يەك خولى ھەئىزاردنىش بە پىي ناۋچە جوگرافىيە جىاوازەكان دەكەوتتە سەر تايەتمەندىيەكانى دانىشتوان كەبريتىن لى:

يەكەم: قەبارەى دانىشتوان :

قەبارەى دانىشتوان بە سەرچاۋەى ھىزى دەۋلەتان دادەنرېت لى سىياسەتى نىۋدەۋلەتى و يەككىكە لى ھۆكارە كارىگەرانەى رۇئى ھەيە لى سەرھەئسوكەوتى دەۋلەتان لى گۇرەپانى سىياسى جىماندا ھەيە ¹⁰ (ئەفلاتون)پىش پىي واپو كە قەبارەى دانىشتوان رۇئى ھەيە لى دروستكردىن حكومتى دەستورى و دەسلەتى جىگىر، ھەرۋەھا (نەرسۇش) پىي واپو كە ھۆكارىكە كارىگەرى ھەيە لىسەر گۇرپى سىستى فەرمانپەرۋاپى ¹¹.

حكومتى ھەرپى كوردستان رەنگە يەككىكە بىت لى حكومتە نوازەكانى جىمان كە داتايەكى دروست و باۋرپىكرامى لىبەر دەستا نەبىت سەبارەت قەبارەى دانىشتوانى ھەرئىمەكەى، ئەۋىش لىبەر كۆمەئىك فاكترە كە برىتېن لى:

- 1- ئەنجامەندانى سەرژمىرى گىشى لىسائى 1987دەۋ.
 - 2- كۆچى بەردەۋامى كوردستانيان بەگىشى و لاۋان بە تايەتق بۇ ھەندەران لىسائى(1987)دەۋ تا ئىستا.
 - 3- ھاتى سەدان ھەزار دەرىبەردەرى عىراق لى پاش پروخاندنى سىستەمى سىياسى پىشۋوى عىراق لى سائى(2003)، و سەرھەئدانى جەنگى تايى لىعىراق و دەركەوتى دەۋلەتى ئىسلامى لى عىراق و شام(داعىش)، پاشتر داگىركردنى شارى موسل لى(10 حوزەيرانى 2014) دواتر داگىركردنى پارىزگا و شارو شارۋچكەكانى تر (دىكەى) عىراق، ھاتى دەربەدەران گەيشتە لوتكە.
 - 4- ھاتى دەيان ھەزار ناۋارەى سورى لىپاش سەرھەئدانى جەنگى ناوخۇپى لى كۇمارى سورىا لىسائى 2011دەۋ.
- ئەم ھۆكارانە واپان كروۋە داتايەتى ورد و باۋرپىكرامى لىبەردەستى وەزارەتى پلاندانانى حكومتى ھەرپى كوردستاندا نەبىت، ژمارەى دانىشتوانى ھەرپى كە بە پىي ژمارەدانان و گەمارۋسازى(الحصر والترقىم) لى سائەكانى (2009 و 2010) ئەنجام دراۋن ژمارەى دانىشتوانى ھەرپى يەك لى دواى يەك ھەرپى بە پى پىسولەى خۇراك بۇ ھەر دوۋ سائى(2009) و

¹⁰ محمد محمود ابراهيم الديب، الجغرافيا السياسية منظور معاصر، الطبعة الخامسة، الناشر مكتبة الانجلو المصرية - القاهرة، 2002، ص 567.

¹¹ فتحي محمد ابوعيانة، الجغرافيا السياسية، بدون عدد الطبعة، دار المعرفة الجامعية، 1983، ص 72-73.

كوردستان بە كىلۇمەتر، (،
<http://www.krso.net/Default.aspx?page=article&id=817&f=>
 (3، 30)نۇقەمبەرى 2016، ل 1. 2- ئەحمەد رەففىق كەرىم، ناۋچە داۋراۋەكانى ھەرپى كوردستان، لىكۆلپىنەۋەيەك لى جوگرافىيە سىياسىدا، بلۇكرادەكانى سەنتەرى لىكۆلپىنەۋەى ستراتىجى كوردستان- سلېمانى، 2014، ل 65. 3- ھاشم ياسىن حمد امين حداد و ئەۋانى تر، ئەتلەس ھەرپى كوردستانى عىراق و جىمان، چاپى يەكەم، تى نومس بۇ چاپەمەنى و كارى ھونەرى- ھەۋلېر، 2009، ل 81.

بەشى دوۋەم: ھۆكارە مرۇپىەكان:

مەبەست لى ھۆكارە مرۇپىەكان، برىتېە لى ھەموو ئەو ھۆكارانەى كە پەيوەستە بە خودى مرۇف و ھەموو ئەو چالاكىيە جۇراۋجۇرانەى كە رۇزانە ئەنجامى دەدات، كارىگەرىەكى زۇر گەۋرەى ھەيە لىسەر پىرپاردانى پامبارى و ھىزى دەۋلەت و پىگە نىۋدەۋلەتپىەكەى ⁶. لىم بەشەدا كارىگەرى فاكترە مرۇپىەكانى ھەرپى كوردستان لىسەر ھەئىزاردنەكان ھەرپىم دەخەينە روو. بۇ ئەم مەبەستەش ئەم بەشەمان دابەشى سىج باس كروۋە كە برىتېن لى:

باسى يەكەم: تايەتمەندىيەكانى دانىشتوان:

دانىشتوان گرنگترىن پىكباتەۋ بەنرخترىن دەرامەتى دەۋلەتە، چۈنكە دەرخەرى روۋى شارستانىيەتى دەۋلەتە، دارپۇرەرانى ياسا و سىستى فەرمانپەرۋاپى و رۇئى پامبارى دەۋلەتن، توانا و رۇئى ھەر دەۋلەتلىك پەيوەستە بە تايەتمەندىيەكانى دانىشتوانەكەيەۋە ⁷. چۈنكە دانىشتوان فاكترەرىكى زىندوۋ(عامل حيوى)دىنامىكە لى ناۋ ھەر يەكەيەكى پامبارىدا، ھەر بۇيەش جوگرافىيە پامبارى لى ھەردوۋ پروۋانگەى ئەسنوگرافى(ۋەچە، ناين، زمان) و دىمۇگرافى(دانىشتوان، ژمارە، جۇر، چرى، دابەش)گرنگى بە دانىشتوان دەدەن ⁸.

دانىشتوان كارىگەرى گەۋرەى ھەيە لىسەر پىرۇسەى ھەئىزاردنى ھەر يەكەيەكى كارگىرى يان پامبارى، چۈنكە بەشئىك لى دانىشتوان ھەئەدەستن دروستكردىن(كۆمىسۇنى تايەت بە ھەئىزاردن)، پىرۇسەكەش بۇدانىشتوانى يەكەيەكى پامبارى دەكرىت، بەشئىك لى دانىشتوان(دەنگدەر)بەشدارى پىرۇسەكە دەكەن و بەشئىك لى دانىشتوان(بەربۇئىر)ۋەك نوئەرى خۇبان دەئىرن بۇئەۋ پۇستە يان ئەو پۇستانەى ھەئىزاردنەكەى بۇ بەرپۇدەدەبرىت(سەرۋك، پەرلەمان، ئەنجومەنى پارىزگا...ھتد)، دواتر ئەو حكومتەتى پىكىدېت

⁶ قاسم الوديكات، الجغرافيا السياسية، الطبعة الاولى، مركز الكتاب الاكاديمي-عمان، 2011، ص 151.

⁷ طه عبدالعليم رضوان، الجغرافيا السياسية المعاصرة، بدون عدد الطبعة، مكتبة الانجلو المصرية- القاهرة، 1998، ص 235.

⁸ حسام الدين جاد الرب، الجغرافية السياسية، الطبعة الاولى، الدار المصرية اللبنانية، 2009، ص 173.

⁹ مەبەست لى يەكەى پامبارى برىتېيە لى دەۋلەت، وىلايەت، ھەرپى فىدراپى، ناۋچەى خۇرپىەرى.

زیاد بوونی قهبارهی دانیشتوان کاریگه‌ری هه‌یه له‌سه‌ر پرۆسه‌ی هه‌لبژاردن له‌م رووانه‌ی خواره‌وه:

- 1- به‌شداریکردنی ژماره‌یه‌کی زیاتری ده‌نگدەر له‌ پرۆسه‌ی هه‌لبژاردندا، ئەمه‌ش پێویستی به‌ ناماده‌کردنی پێش پرۆسه‌کانی هه‌لبژاردن ده‌ییت وه‌ک کردنه‌وه‌ی ژماره‌یه‌کی زیاتری ناوه‌ندی تۆماری ده‌نگدهران و بنکه‌ی ده‌نگدان. بۆ نمونه له‌ هه‌لبژاردنی په‌له‌مانی کۆماری عێراق فیدرال له‌ (30کانوونی دووهمی 2005) ¹³ (14,270,000) ده‌نگدەرمان ده‌نگدانمان هه‌بوو، به‌لام ئەم رێژه‌یه‌ بوو به‌ ¹⁴ (15,568,702) بۆ هه‌لبژاردنی په‌له‌مانی (15کانوونی یه‌که‌می) 2005، واته له‌ ماوه‌ی که‌متر له‌ (11) مانگدا ژماره‌ی ده‌نگدهران (1,298,702) زیادی کرد، ئەمه‌ش ده‌کاته (8,3%) ی کۆی ده‌نگدهران هه‌لبژاردنی پێشوو. ئەمه‌ بۆ پارێزگاکانی هه‌رمێش هه‌ر دروسته، بڕوانه‌ خشته‌ی ژماره‌ (2) ژماره‌یه‌کی زیاتر کانیده‌کان نوێنه‌رایه‌تی دانیشتوان ده‌که‌ن، ئەمه‌ش وا ده‌کات ژماره‌یه‌کی زیاتر له‌ کانیده‌کان ملاملانێ هه‌لبژاردن بکه‌ن. و ژماره‌ی پارتە پامیاریه‌که‌کان قه‌واره پامیاریه‌که‌کانی به‌شدار پرۆسه‌که‌ زیاتر ده‌بن.

خشته‌ی ژماره‌ (2)

خشته‌ی قه‌باره خێزان له‌ پارێزگای هه‌رمێ دا له‌ سالی 2009 دا.

پارێزگا	قه‌باره‌ی خێزان
سلیمانی	4,9
هه‌ولێر	5,2
ده‌هوک	7
تیکرای پارێزگاکانی عێراق	6,7

سەرچاوه: جمهوریة العراق - وزارة التخطيط، التعداد العام للمباني والمساکن والمنشآت والاسر سلسله‌ تقاریر الترقیم و الحصر، بدون اسم مطبوعه، بدون سنة الطبع، ص 25.

به‌ روائین له‌ خشته‌ی ژماره‌ (2) ده‌بینین یه‌کێک له‌ هۆکاره‌کانی بچوکی قه‌باره‌ی خێزان له‌ پارێزگای سلیمانی دره‌نگ خێزان دروستکردنه‌ بۆ نمونه ناوه‌ندی پێکبه‌نای خێزان له‌ پارێزگای سلیمانی (27,1) سالییه، به‌لام ئەم رێژه‌یه‌ لای لاوانی پارێزگای هه‌ولێر داده‌به‌زیت بۆ 25,9 سالی و لای لاوانی پارێزگای ده‌هوک داده‌به‌زیت بۆ (22,8) سالی ¹⁵.

2010) یه‌ک له‌ دوای یه‌ک (4,025,750) و (4,138,297) که‌سه‌. بڕوانه‌ خشته‌ی ژماره‌ (1)

وه‌ک له‌ خشته‌ی ژماره‌ (1) ده‌بینین جیاوازی هه‌یه له‌ ژماره‌ی دانیشتوانی پارێزگاکانی هه‌رمێ له‌ یه‌ک سالد، هه‌رچێ ژماره‌ی دانیشتوانه‌ به‌ پێی کۆبوونی خۆراک مه‌به‌ست لێی هه‌موو نه‌و هاوڵاتیانه‌ی هه‌رمێه‌ که‌ پسه‌له‌ی خۆراکیان سه‌ر به‌ سێ پارێزگاکه‌ی هه‌رمێ، به‌ پێچه‌وانه‌ وه‌شه‌وه‌ داتا‌کانی ژماردن و که‌مارۆسازی هه‌موو دانیشتوانی هه‌رمێ ده‌گرته‌وه‌ ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر کۆبوونی خۆراکیشان سه‌ر به‌ پارێزگاکانی دهره‌وه‌ی هه‌رمێ بییت و له‌ هه‌رمێ نیشه‌ته‌جی بووبیتن .

داتا‌کانی خشته‌که‌ی سه‌ره‌وه‌ نه‌وه‌مان پێده‌لایت رێژه‌ی زیاد بوونی دانیشتوانی هه‌رمێ (3%)، به‌لام له‌سه‌ر ناسی پارێزگان جیاوازه‌ و به‌رزترین رێژه‌ به‌ر پارێزگای ده‌هوک ده‌که‌وت (4,5%) و له‌ هه‌ولێر (2,37%) و له‌ سلیمانی (2,15%) ئەمه‌ش ده‌گه‌رته‌وه‌ بۆ کۆمه‌لیک هۆکاری رۆشنییری و کلتوری و کۆمه‌لایه‌تی و نابوری...تاد.

بڕوانه‌ خشته‌ی ژماره‌ (1)

هه‌رچێ زیاد بوونی رێژه‌ی زیاد بوونی ژماردن و گه‌مارۆسازییه، له‌ هه‌رمێ دا رێژه‌که‌ی (4,5%)، به‌لام له‌ پارێزگای هه‌ولێر رێژه‌گه‌ به‌رز ده‌بێته‌وه‌ بۆ (6%) و له‌ ده‌هوک بۆ (4,82%) و له‌ سلیمانی که‌مترینا (2,85%)، هۆکاری زیاد بوونی دانیشتوانی پارێزگای هه‌ولێر ده‌گه‌رته‌وه‌ بۆ پایته‌خت بوونی هه‌ولێر و بوونی ده‌سه‌لاته‌کانی سه‌رۆکایه‌تی هه‌رمێ و نه‌جومه‌نی وه‌زیران و وه‌زاره‌ته‌کان و په‌له‌مان و کوسنوێ ولاتان و نوێنه‌رایه‌تی وولاته‌ بیانه‌کان. هتد، وه‌به‌هێنای بیانی به‌رده‌وام نه‌مانه‌ش واده‌کات زۆرترین هه‌لی کاربه‌ده‌ست بییت و زۆرترین هاوڵاتی بخته‌ سه‌رکار، هه‌رچێ پارێزگای ده‌هوکیش به‌هۆی بوونی ده‌وازه‌ی ئیبراهیم خه‌لیل له‌ نێوان کۆماری تورکیا و هه‌رمێ جموجولێکی بازرگانی به‌رفرآوانی تێدايه... نه‌وه‌ی تابه‌ته‌ به‌ پارێزگای سلیمانی چ به‌ هۆی هه‌لکه‌وته‌ی جوگرفی و چ به‌ هۆی نه‌بوونی هیچ یه‌کێک له‌ ده‌سه‌لاته‌کانی هه‌رمێ چ به‌ هۆی سیستمی کارگێری هه‌رمێ و نه‌بوونی لامه‌رکه‌زی کارگێری، کاریگه‌ری هه‌بووه‌ له‌سه‌ر دۆخی نابوری پارێزگاکه‌ و ئەمه‌ش هۆکاربووه‌ بۆ ڤاکیشانی که‌مترین هاوڵاتیانی پارێزگاکانی تری عێراق و دهره‌وه‌ی عێراق ئەمه‌ و جگه له‌ فاکته‌ری پامیاری و کارگێریش.

به‌گشتی و ئەم داتا‌یانه‌ سه‌ره‌وه‌ی پشقی پێنا به‌ستریت بۆ ئەنجام دانی هه‌لبژاردنه‌کان، به‌لکو کۆمسیۆنی بالای سه‌ربه‌خۆی هه‌لبژاردنه‌کانی عێراق تۆماری ده‌نگدهران تابه‌ته‌ به‌خۆی هه‌یه‌ که‌ پێش هه‌ر هه‌لبژاردنێک نوێ ده‌کرته‌وه‌ ¹²، به‌لام ده‌کریت داتا‌کانی کۆبوونی خۆراک وه‌ک بنه‌مايه‌ک به‌کاربه‌هێرتیت بۆ زانیی رێژه‌ی زیادبوونی دانیشتوان و زیاد بوونی رێژه‌ی ده‌نگدهران.

¹² وه‌زاره‌تی پلاندانان/ ده‌سته‌ی ناماری هه‌رمێی کوردستان، ڤاگه‌یاندنی رۆژنامه‌وانی،

<http://www.mop.gov.krd/in dex.jsp?&l ng=ku,14 June 2017,p.>

¹³ الامم المتحدة، نشره‌ معلومات الامم المتحدة للانتخابات 2005، -

http://www.ihec.iq/content/file/other_reports/2005_election_fsheet_ar.pdf, 25 April 2009, p.1

¹⁴ لبعنة الدولية، البعنة الدولية للانتخابات العراقية التقرير النهائي لانتخابات 15 كانون الاول 2005 لمجلس النواب العراقي،

http://www.ihec.iq/content/file/other_reports/imie_final_report_2005_cor_elections_ar.pdf, 25 April 2009, p.2

¹⁵ جمهورية العراق، وزارة التخطيط، الجهاز المركزي للإحصاء، معدل الزواج والطلاق الخام و متوسط العمر عند الزواج لسنة 2013.

دووهم: گه‌شه‌ی دانیشتوان
 زیاد بوونی ژماره دانیشتوان (زیادبوونی سروشتی - توپۆهر)،
 کاریگه‌ری هه‌یه له‌سه‌ر هێژی ده‌روونی و ئەمه‌ش کاریگه‌ری هه‌یه
 له‌سه‌ر هێژی ده‌ولت، چونکه ژماره‌ی دانیشتوان به واتای
 زیندیه‌تی ده‌ولت دیت، ئاماژه‌یه بۆ دنیای نهنه‌وه‌یی و
 هه‌ستکردن به دنیای 22. بۆیه له نه‌گه‌ری زیادبوونی
 دانیشتوان (سروشتی، ناسروشتی) پتۆیستی به تازه‌کردنه‌وه‌ی
 تواماری ده‌نگه‌ران و ئاماده‌کاریه‌کانی خانی سه‌ره‌وه ده‌بیت. بۆ
 نمونه‌ی رێژه‌ی زیاد بوونی دانیشتوانی هه‌رێمی کوردستان له نێوان
 سالانی (2011-2012) دا (3% بوه) 23. له‌نه‌گه‌ری به‌رده‌وام بوونی به‌م
 رێژه‌یه ئەوا سالانه زیاتر (3%) دانیشتوان ده‌بن به هه‌لبژێر و
 به‌شداری پرۆسه‌ی ده‌نگدان ده‌کهن .

سییه‌م: دابه‌ش بوونی جوگرافی دانیشتوان:

دابه‌ش بوونی جوگرافی به‌مانای دابه‌شبوونی دانیشتوان دیت به
 گوێره‌ی شارنشین و گوندنشین، تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی هه‌ریه‌که‌یان
 له‌م روانه‌وه ده‌رده‌که‌وت که بریتین له :

1- شارنشین: دانیشتوانی شارنشین به‌هۆی دۆخی تایبه‌تی شاره‌کان له
 پروی ئاستی رۆشنیبری و زانستی و کۆمه‌لایه‌تی و نابوری و به‌زی
 هۆشیار پامیاری، دید و تێروانیان بۆ پرۆسه‌ی هه‌لبژاردن
 جیاوازه‌ له دانیشتونی گوندنشینان، ئەمه‌ش وا ده‌کات هه‌ردوو
 ره‌گه‌ز به‌شێوه‌یه‌کی کاراتر به‌شداری پرۆسه‌ی ده‌نگدان بکهن و
 ده‌نگ به‌وه‌ قه‌واره پامیاری و کاندیدانه‌ بدن که کارده‌کهن بۆ
 به‌رزترکردنه‌وه‌ی ئاستی دارایی و زانستی و رۆشنیبری و
 خه‌مه‌تگوزاری و خۆشگوزهرانیان، ئەمه‌ جگه له‌وه‌ی زیاتر
 ئاره‌زووی ده‌نگدان ده‌کهن به‌ پاره‌ نۆبخواز و کاندیده‌ لاوه‌کان و
 به‌رنامه‌ نۆییه‌کان 25، ئەمه‌ له‌ کاتیکیه‌ که عێراق به‌یه‌کێک له
 وولاته‌ گه‌نجه‌کان داده‌نریت له‌ جیهاندا چونکه ته‌مه‌نی نزیکه‌ی

وولاتانی دی، تکایه‌ پروانه: کریم التیمی، درسه‌ حول الکفه‌ المالیه
 للناخب العراقی فی العمليات الانتخابیه و وسائل تخفيجها، مصر
 سابق، ص 1.

22 محمد ازهر سعيد السمك، الجغرافيا السياسية اسس
 وتطبيقات، بدون عدد الطبعة، دار الكتب للطباعة والنشر -
 الموصل، 1988، ص 144.

23 ده‌سته‌ی وه‌به‌ره‌یتان - هه‌رێمی کوردستان، راستی وه‌به‌ره‌یتان،
<http://www.kurdistaninvestment.org/downloads.html>, 01Ma
 .rch2017.p.1

24 بزوتنه‌وه‌ی گۆرپان له‌ ناوه‌ندی قه‌زای سلێمانی له‌ هه‌لبژاردنی 21 ی
 ئەیلوولی 2013 توانی (48,6%) ی سه‌رجه‌می ده‌نگه‌کان به‌ ده‌ستبه‌یت،
 یه‌کگرتوی ئیسلامی کوردستان، ناوه‌ندی سیاسی و جه‌ماوه‌ری
 یه‌کگرتوی ئیسلامی کوردستان - سلێمانی، به‌شی هه‌لبژاردنی ناوه‌ند،
 راپۆرتی بلاونه‌کراوه. به‌ بن ژماره‌ی ل.

25 دیدار له‌گه‌ل هاورئ توفیق به‌رێوه‌به‌ری گشتی نوسینگه‌ی
 سلێمانی کۆمسیۆنی بالایی سه‌ربه‌خۆی هه‌لبژاردنه‌کان، نوسینگه‌ی
 کۆمسیۆن له‌ سلێمانی، 6 نیسان 2017.

3- پرۆسه‌که‌ کاتی زیاتر و تێچوووی زیاتری دارایی ده‌بیت 16. نه‌گه‌ر
 پرواین له‌ هه‌لبژاردنی سالی (1992) هه‌لبژاردن بۆ
 دیاریکردنی 17 (105) نه‌ندام په‌رله‌مان نه‌جم درا، به‌لام له‌ سالی
 2005 دا ژماره‌ی کورسیه‌کان کرا به (111) نه‌ندام په‌رله‌مان. بۆ
 نمونه تێچوووی هه‌ر ده‌نگه‌رێک له‌ ده‌نگدان به‌ ده‌ستوری
 هه‌میشه‌یی عێراق له (15 تشریحی یه‌که‌می 2005) دا (4,01) دۆلار
 بوه، به‌لام له‌ هه‌لبژاردنی نه‌جمه‌نی نوێنه‌رانی (15) کانونی
 یه‌که‌می (2005) دا رێژه‌که‌ به‌رزده‌بیته‌وه‌ بۆ (4,47) دۆلار 18. خه‌رجی
 خه‌ملێتر بۆ راپرسی له‌سه‌ر ده‌ستور له (15 نوکتۆبه‌ری 2005)
 (64,001,886,000) دینار بوه، به‌لام خه‌رخه‌ملێتراو بۆ
 هه‌لبژاردنی نه‌جمه‌نی نوێنه‌ران له 15 کانوونی یه‌که‌می 2005
 (65,110,735,000) دینار بوه که ته‌نها (60) پۆژ ماوه‌یان بووه 19، پری
 تێچوون له‌ هه‌لبژاردنه‌کانی نه‌جمه‌نی پارێزگاکانی 20 عێراق زۆر به‌رز
 ده‌بیته‌وه‌ به‌ جۆرێک تێچوووی هه‌ر ده‌نگه‌رێک ده‌بیت به (8,6) دۆلار
 21

http://iraqcens.us.org/index.php?option=com_content&view=article&id=977&catid=87&lang=ar&Itemid=308
 .June2017,with out page no18.

16 دیدار له‌گه‌ل هاورئ توفیق به‌رێوه‌به‌ری گشتی نوسینگه‌ی

سلێمانی کۆمسیۆنی بالایی سه‌ربه‌خۆی هه‌لبژاردنه‌کان، نوسینگه‌ی
 کۆمسیۆن له‌ سلێمانی، 6 نیسان 2017.

17 له‌ راستیدا هه‌لبژاردن و کێپک بۆ (100) کورسی په‌رله‌مانی
 نه‌جمه‌را، به‌پێی پڕیاریکی سه‌هرکردایه‌تی به‌ره‌ی کوردستانی که له
 1992/4/8 دره‌جوو (5) کورسی بۆ مه‌سیحه‌کانی کوردستان
 ته‌رخانرا، بۆ زانیاری زیاتر پروانه: په‌رله‌مانی کوردستان، میژوو
 هه‌لبژاردنی خولی یه‌که‌م 1992.

<http://www.kurdistanparliament.org/Default.aspx?page=pa.ge&c=Parliament-History1992,27June2017>

18 کریم التیمی، درسه‌ حول الکفه‌ المالیه‌ للناخب العراقی فی
 العمليات الانتخابیه و وسائل تخفيجها،

www.ihc.iq/ftpar/kurdish-page/Articles-and-
 Research/kmnr.doc,13March2017.p.1-14

19 کۆمسیۆنی بالایی سه‌ربه‌خۆی هه‌لبژاردنه‌کان له‌ عێراق، راپۆرتیک
 بۆ نه‌جمه‌نی نوێنه‌ران، و.س.آج محه‌مه‌د ئەمین و ئەحمه‌د
 محه‌مه‌د ئیسماعیل، به‌ بن ژماره‌ی چاپ، به‌ بن شوێنی چاپ،
 به‌غداد، ئەیلوولی 2006، ل. 112.

20 جگه‌ له‌ پارێزگاکانی هه‌رێمی کوردستان و پارێزگای
 که‌رکوک (توپۆهر).

21 له‌ وولاته‌ پێشکه‌وتوووه‌کان که ژێرخانی نابوری به‌هێزانی هه‌یه و
 ئاستی خۆپێده‌هاری و رۆشنیبری ده‌نگه‌ران به‌زه‌ و دۆخی سیاسی و
 ناسایش جیگه‌ره‌... به‌کاره‌ینانی ته‌کنه‌لۆجیا بۆته‌ هۆی دابه‌زاندنی
 تێچووونی ده‌نگه‌ر، بۆ نمونه له‌ تێچوووی ده‌نگه‌رێکی ئەمه‌ریکی له
 هه‌لبژاردنی سالی 1996 دا ته‌نها (1,13) دۆلار بوه، بۆ زانیاری زیاتر
 له‌سه‌ر تێچوووی ده‌نگه‌رێک له‌ هه‌لبژاردنه‌کانی عێراق و هه‌ندیک له

گوندشینهکانی هەرێم (21%) دانیشتوانی هەرێم پێکدههێنن له (5,308) گونددا نیشته جێبوون، (9%) ی هێزی کاری هەرێمیان خستۆته کار.³¹

چوارهم: چرێ دانیشتوان :

چرێ دانیشتوانی هەرێم جیاوازهو چونبەك نیه، ئەمەش پەيوەستە بەدۆخی ژینگەى سروشی و فاكتەرە مرۆپى و دۆخی پامبارى سالانى رابردووى هەرێمى كوردستانهوه. بەگشتى ناوچه تۆبۆگرافىیە سەختەكان ژمارەى دانیشتوانیان كەمترە وەك له ناوچه دەشت و تۆبۆگرافىیا كەم سەختەكان، ئەمە جگە له توانای بەرھەمھێنانى خاك و گەشەسەندنى بەرھەمھێنان و بەدەرکەوتنى خائى بەپەكگەشتى ئالوگۆپى بارزگانى و كرىن و فرۆشتن³² كاریگەرى ھەیه لەسەر دابەشبوونی دانیشتوان، سەرەپای ئەوێ له كۆتایى سالانى 1988دا گوندەكانى هەرێم وێرانكران و له ئۆردوگا زۆرەملێكان یان لەشارە گەورەكان هەرێم دانیشتەجێكران(بروانە نەخشەى ژمارە(3)) بۆ نمونە ژمارەى گوندەكانى پارێزگای سلێمانى پێش وێرانبوون له سالى(1977)دا(2527)گوند بوە بەلام پێش راپەرین تەنها(18)گوند له پارێزگاگەدا ماوه، سەرجه می گوندەكانى تر كە ژمارەیان(2509)گوند بووه وێران و خاپورکراوه، ئەمەش دەكاتە (99.3%)ى كۆى گوندە خاپورکراوهكانى پارێزگاگە.. بروانە نەخشەى ژمارە(4) وختەى ژمارە(3).

نیوێ ژمارەى دانیشتوانەكەى له ژێر 21 سالییەوهیه. ²⁶ شارنشینانى هەرێم(79%)ى كۆى دانیشتوانى حكومەتى هەرێم پێكدههێنن. ²⁷ شارنشینان رۆژى بەكلای كەرەوهیان دەبیت لەسەرکەوتنى لیستیكى دیاریكراو له ناو لیستەكانیشدا له بەدەستپێنانى زۆرتین كورسى پەرلەمانى ئەوودیش بەهۆى بەرزى رێژەى دەنگدەران و یەكلایكردنەوهى ئەنجامى هەلبژاردنەكە. ئەگەر بروانین پاش ئەوێ لیستى گۆران بەشداری هەلبژاردنى خولى سێمى پەرلەمان دەكات لەكاتێكدەهێشتا مۆلەتى فەرمیشى له حكومەتى هەرێم وەرئەگرتووه توانى ²⁸ (445,024)دەنگ بەدەستپێنیت و ببيت به لیستى ژمارە دوو له كوردستاندا، له هەلبژاردنى خولى چوارەمى پەرلەمانیشدا ژمارەى دەنگەكانى گەيشته ²⁹ (476,736)دەنگ، ئەمەش به واتای زیاد بوونی دەنگەكانى بەنزیکەى(1.1%)ى دەنگەكانى خولى پێشووتر دیت .

- 2

گوندنشین: بەهۆى دۆخی تايبەتى گوندنشینان له نزمى ناستى زانستى و رۆشنیبرى و كۆمەلایەتى و ئابورى به بەراورد به دانیشتوانى شارنشین، گوندنشینان كەمتر بەشداری پرۆسەى پامبارییهكان و هەلبژاردن دەكەن به تايبەتتر رەگەزى م، زیاتر سەرقائى نیش و كاری رۆژانەى خۆیان³⁰، له ئەگەرى بەشداریكردنیشیاندا، زیاتر ئارەزووى دەنگدان دەكەن بهو كاندید و قەوارە پامباریانەى كە مێژینەپەکیان له خەباتدا ھەیه و لای گوندشینهكان ناسراوترن، ئەمە جگە لهوێ زیاتر لەژێر كاریگەرى هۆز و خێل و ئاین و ناسیواى و فاكتەرە كۆمەلایەتییهكانى دى دەنگدەدەن وەك دەنگدان به بەرنامەى قەوارە پامبارییهكە.

²⁶ ئەتەوه یەكگرتوكان، پرۆفایلی عێراق،

http://www.uniraq.com/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=2185&Itemid=659&lang=ku,27June2017

²⁷ وەزارەتى پلاندان و بەرنامەى پەرەپێدانى ئەتەوه یەكگرتوكان، بونیاتنانى هەرێمى كوردستانى عێراق ژێرخانى كۆمەلایەتى-

ئابورى، به بچ شوێنى چاپ، كانونى یەكەمى 2012، ل38.

²⁸ پەرلەمانى كوردستان، مێژووى هەلبژاردن خولى سێم 2009،

<http://www.kurdistanparliament.org/Default.aspx?page=page&c=Parliament-History2009,23June2017>

²⁹ پەرلەمانى كوردستان، خولى چوارەمى پەرلەمانى كوردستان،

<http://www.kurdistanparliament.org/Default.aspx?page=page&c=xol4,23June2017>

³⁰ رێژەى رەگەزى مېی كاركەر له گوندەكان زیاترە وەك له شارەكاندا بۆ نمونە له پارێزگای هەولێر رێژەى رەگەزى م م له شارەكاندا 14,09% بەلام له گوندەكانیدا بەرز دەبێتەوه بۆ 27,53%، له پارێزگای سلێمانى 20,71% بەلام له گوندەكانیدا بەرز دەبێتەوه بۆ 23,16%، بۆ زانیارى زیاتر بروانە: جەمھوریە العراق/وزارە التخطیط/الجهاز المركزي للاحصاء، معدل الزواج والطلاق الخام و متوسط العمر عند الزواج لسنة 2013، مصدر سابق، بدون رقم الصفحة.

نەخشەى ژمارە(3) نەخشەى ئۆردوگای زۆرەملێ له هەرێمدا

³¹ وەزارەتى پلاندان و بەرنامەى پەرەپێدانى ئەتەوه یەكگرتوكان، بونیاتنانى هەرێمى كوردستانى عێراق ژێرخانى كۆمەلایەتى- ئابورى، سەرچاوى پێشوو، ل38 و 50.

³² مەھەدشوانى، ئەنترۆپۆلۆژى دانیشتون، چاپى یەكەم، ئاودیژ بۆ چاپ و بڵاوكردنەوه، 2013، ل188.

2- هاشم ياسين حمد امين حداد و نهوانى تر، نه تلّهس ههريه كوردستانى عىراق و جيهان، چاپى يه كه كم، تى نوس بۆ چاپه مهنى و كارى هونه رى- هه ولپىر، 2009، ل.65. به به كاره يئنانى به رنامه ي (Arc GIS10.2) خسته ي ژماره (3)

پىنجهم: پىنكهاته ي دانىشتوان

مه به ستمان له پىنكهاته ي دانىشتوان برىتن له:

1- پىنكهاته ي ته مهن: مه به ستمان پىنكهاته ي ته مهن دابه شكردنى ته مهنى دانىشتوانه بۆ سى گروپى ته مهن، نه وانىش مندا ل (18).

هه رى كار (18- 65) سا ل، به سا لچوان (65+) سا ل، هه رى گروپى ته مهن مندا له به شدارى پرۆسه ي هه لپاردن ناكات، به لام ژماره و رپژه يان، به رچاو روونى ده دات به كۆمىسو نى با لى تا يبه ت به پرۆسه ي هه لپاردن و قه واره رامباريه كان بۆ چۆنقه تى خۆى ناماده كردن يان بۆ به شدارى پىكردن و به ده سپىنانى ده نگان له هه لپاردنه كانى نا ينده دان، به لام هه رى گروپى دوومه مافى به شدارى يان هه يه له پرۆسه كانى چ خۆكاندى كرن له قه واره ي

پارتى رامبارى، يان وهك كاندىدى سه ربه خۆ، نه مه جگه له وه ي مافى به شدارى كرن يان هه يه له پرۆسه ي ده نگان و يه كلا يى كرن وه ي پرۆسه ي هه لپاردن، بىگومان نه م تو ئى ته مهن، زياتر حه ز له كۆپانكارى وه نگان ده كه ن به پارت و كاندىدى نو ئى، نه گه رى دۆخى كۆمه لايه تى و پرۆسنى بىرى و زانسقى و ئابورى رۆ ئى

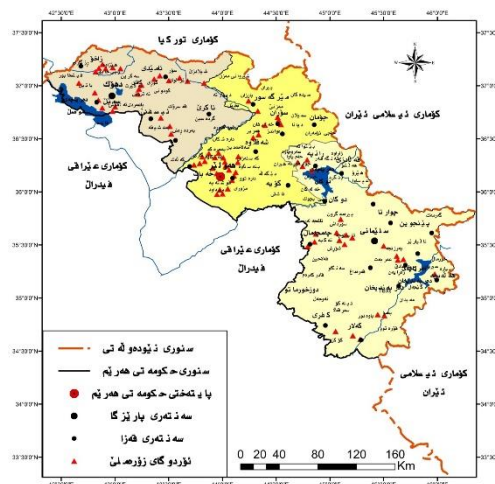
گه و ردى هه يه له نواندى ربه فترى كى ديارى كرا وى ده نگان لاي نه م گروپه، به لام هه رى گروپى به سا لچوانه، زياتر ئاره زوى ده نگان به كاندىد و قه واره رامباريه نه گۆپ و پارىزگار ده كه ن. له هه رى كوردستاندا سا لانه (140,000) مندا ل له دا يك ده بن، واته رپژه ي زياد بوون ³³ (2,6%) نه مه ش نه وه ده گه يه ني ت هه ر خولى كى هه لپاردن زياتر له ³⁴ (550,000) ده نگه رى نو ئى مافى به شدارى كرن يان ده يپت له پرۆسه ي هه لپاردندا.

2- پىنكهاته ي جۆر: مه به ستمان له دابه شكردنى دانىشتوانه به پى رده گه ز (ژماره ي نىر به رامبه ربه 100 م)، به هۆى جهنگى بزوتنه وه ي رزگارى خوازى گه لى كورد له شه ست و حه فتا كانى سه ده ي رابوردو و پاشان جهنگى هه شت سا لى ئىران- عىراق و پاشتر، جىنو سا يد كرنى گه لى كورد و نه نفال و كىمىابارا نكردن و ئاواره بوونى ژماره يه كى زۆر له رده گه زى نىر بۆ ده ره وه ي كۆمارى عىراق و پاشتر راپه رپى گه لى كوردستان و سه ختى دۆخى ئابورى و شه رى ناوخۆ (برا كو زى) كارى گه رى گه و ردى هه بوو له سه ر كۆچى ژماره يه كى زۆر ها و لا تىانى هه رى ته مهن به تا يبه ت له رده گه زى نىر، نه مه ش كارى گه رى هه بوو له سه ر كه مبوو نه وه ي ژماره ي ده نگه رانى هه رى ته مهن.

رده گه زى نىر زياتر ئاره زوى به شدارى پرۆسه ي ده نگان ده كه ن، له نه گه رى به شدارى كرن ياندا، زياتر ئاره زوى ده نگان ده كه ن به كاندىد و قه واره رامباريه توند ربه وه كان به به ربا و رده به رده گه زى م،

³³ حكومه تى هه رى كوردستان، چوارچى وه ي سترانى جى پاراستنى كۆمه لايه تى، به بى ژماره ي چاپ و شو ئى چاپ، 2016، ل.5.

³⁴ ده شى ت سا لانه نه م ژماره يه زياد بكا ت، نه وىش په يو سه ته به ژماره ي دانىشتوان.

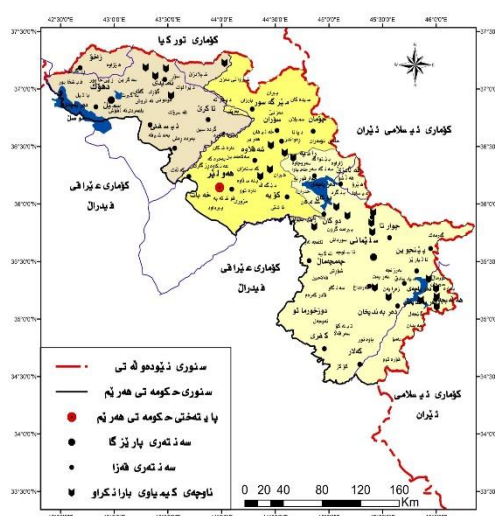

سه رچا وه: كارى تو ئىر به سه و ده رگرتن له:

1- ده سته ي نامارى هه رى كوردستان، نه خشه ي رو و به رى پارىزگا كانى هه رى كوردستان به كىلومه تر، (<http://www.krso.net/Default.aspx?page=article&id=817&f=> 3)، (30 نۆقه مبه رى 2016)، ل.1.

2- هاشم ياسين حمد امين حداد و نهوانى تر، نه تلّهس هه رى كوردستانى عىراق و جيهان، چاپى يه كه كم، تى نوس بۆ چاپه مهنى و كارى هونه رى- هه ولپىر، 2009، ل.64. به به كاره يئنانى به رنامه ي (Arc GIS10.2).

نه خشه ي ژماره (4) نه خشه ي كىمىابى باران كرنى هه رى ته مهن

سه رچا وه: كارى تو ئىر به سه و ده رگرتن له:

1- ده سته ي نامارى هه رى كوردستان، نه خشه ي رو و به رى پارىزگا كانى هه رى كوردستان به كىلومه تر، (<http://www.krso.net/Default.aspx?page=article&id=817&f=> 30 نۆقه مبه رى 2016)، ل.1.

هەر دروسته، به لآم عه‌ره‌به‌کانی هه‌ریی کوردستان چ به هۆی نه‌گواستنه‌وهی کۆبونی خۆراک، چ به هۆی لاواز به‌شدارینه‌کردنی قه‌واره‌ی عه‌ره‌بی بی‌ت له هه‌لێژاردنه‌ پهرله‌مانیه‌کانی هه‌رێم بی‌ت، تا ئیستا به‌شداریه‌کی نه‌وتۆیان نه‌بووه چ له به‌شدارێ چ له نه‌نجامی هه‌لێژاردنه‌کانی هه‌رێم. هه‌ر له‌به‌ر ئهم هۆیه‌شه‌ تا ئیستا هه‌یج کورسییه‌کی کۆتا بۆ نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب ته‌رخانه‌کراوه له پهرله‌مانی کوردستان. به‌لآم له نه‌گه‌ری مانه‌وه و گواستنه‌وه‌ی کۆبونی خۆراکیان بۆ هه‌رێم ئه‌وا ده‌توانن چ وه‌ک قه‌واره چ وه‌ک ده‌نگه‌ر به‌شێوه‌یه‌کی زۆر کارا له به‌رژوه‌ندێ نه‌ته‌وه‌که‌ی خۆیان³⁸ به‌شدارێ هه‌لێژاردنه‌کانی هه‌رێم بکه‌ن و بینه هه‌رپه‌شه‌یه‌کی زۆر گه‌وره له‌سه‌ر ئاینده‌ی پامیاری و نه‌ته‌وه‌ی... هه‌رێم له کاتیگدا نه‌گه‌ر هه‌رێم خاوه‌نی کێناکی سه‌ره‌به‌خۆی خۆی نه‌بی‌ت.

4- پێکته‌ی نای: مه‌به‌ستمان له نایزاکانی هه‌ریی کوردستانه که بریتین له نای(ئیسلام به هه‌ردوو مه‌زه‌بی سونه و شیعه‌وه، مه‌سیحی، ئیژیدی، سایینه‌ی مه‌ندانی، کاکه‌ی، شه‌به‌ک، زه‌رده‌شتی (...). دین کاریگه‌ری دوو لایه‌نه‌ی هه‌یه له‌سه‌ر پڕۆسه‌ی هه‌لێژاردن: پۆتی هه‌یه له قه‌ده‌غه‌کردنی ده‌نگدان به لایه‌تیکی دیاریکراو، ده‌شیت قه‌واره‌یه‌کی علمانی بی‌ت، ده‌شیت قه‌واره‌یه‌کی دیکه‌ی هه‌مان نایزا به‌لآم مه‌زه‌به‌ییکی جیاوازی بی‌ت یان نایزاییه‌کی تر بی‌ت.

ب- ئی هه‌یه له کۆکردنه‌وه‌ی ده‌نگ بۆ کاندیدێک یان قه‌واره‌یه‌کی دیاری کراو، ئه‌ویش به به‌کارهێنانی ده‌ق و تیکسته نایینه‌کان و فریودانی ده‌نگه‌ران یان به به‌هشت و لێخۆش بوون یان له نه‌گه‌ری ده‌نگدان به‌م کاندیده‌ یان قه‌واره‌یه‌یه. ئه‌مه جگه له‌وه‌ی هه‌ر نایزاییه‌که ده‌نگ به کاندید یان قه‌واره نایینه‌که‌ی خۆی ده‌دات بۆ نمونه قه‌واره ئیسلامیه‌کان زۆرینه‌ی ده‌نگی ناوچه‌ی هه‌له‌به‌جه به ده‌ستده‌هێن، قه‌واره کریستیانه‌کان هه‌موو ده‌نگی مه‌سیحی له عه‌ینکاوه و قه‌زاو

نه‌ته‌وه‌ی تورکمانیش به هه‌مانشێوه (10,889) ده‌نگیان به ده‌سته‌پنانه ده‌کاته (0,55%) کۆی ده‌نگه دراو و هه‌ژمارکراوه‌کانی هه‌رێم، ئه‌مه‌ش ده‌کاته به‌های (0,6) کورسی به‌گشتی و به‌های (0,56) کورسی نه‌ته‌وه‌ی کورد، به‌لآم (5) کورسیان به‌رکه‌وتوه. بۆ زانیاری زیاتر له‌سه‌ر به‌رکه‌وته‌ی ده‌نگی لیسته به‌شداریه‌کان تکایه بپارێ: آ- پهرله‌مانی کوردستان، مێژووی هه‌لێژاردن خولی سییه‌م 2009، سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ب- پهرله‌مانی کوردستان، مێژووی خولی چواره‌م پهرله‌مانی کوردستان، سه‌رچاوه‌ی پێشوو.

³⁸ له‌به‌ر ئه‌وه‌ی پارێزگای که‌رکوک فره نه‌ته‌وه‌یه، ململانییه‌کی توند هه‌یه له نێوان نه‌ته‌وه‌کانی پارێزگاکه‌دا، بۆ سه‌لماندنی کوردستانی بوونی که‌رکوک یان عه‌ره‌بی بوونی که‌رکوک یان تورکمانی بوونی که‌رکوک، بۆیه به‌راورد به پارێزگاکانی هه‌رێم و پارێزگاکانی تری عێراقیش زۆرتین له ده‌نگه‌ران ناوی خۆیان له تۆماری با‌یۆمه‌تری تۆمارکردوه، له‌م روه‌وه پێشه‌نگن. رادیوی نه‌وا، له تۆماری با‌یۆمه‌تریدا، که‌رکوکیه‌کان پێشه‌نگی عێراقن،

http://www.radionawa.com/programview.aspx?n=1265&p_=28,22February2017

که زیاتر ناره‌زووی ده‌نگدان ده‌کهن به‌و کاندید و لیسته پامیاریه ناشتی خوازه‌کان یان لیستی پارت و ها‌وپه‌یمانێتیه مه‌ده‌نییه‌کان، نه‌گه‌ر جی پێژه‌ی به‌شداریکردنی ئافره‌تان له‌کاری سیاسیدا له ژێر پێژه‌ی ویستراوه، له‌سه‌نی 2010 دا پێژه‌ی ژماره‌ی ئافره‌تان له پهرله‌ماندا (ئه‌نجومه‌نی نوێنه‌ران) (27%) بووه³⁵.

3- پێکته‌ی ئسنوگرافی: مه‌به‌ستمان له پێکته‌ی نه‌ته‌وه‌یی دانیشتوانی هه‌ریی کوردستانه که بریتین له (کورد و تورکمان و عه‌ره‌ب، کلدانی سربانی ئاشوری و نه‌رمه‌ن)، به گه‌رانه‌وه بۆ سه‌رژمێری سا‌نی 1977 پێژه‌ی پێکته‌ی ئسنوگرافی دانیشتوانی هه‌ریی کوردستان به‌م جۆره‌ی خواره‌وه بووه، بپروانه خشته‌ی ژماره (4)

پاش راپه‌ڕینی نازاری 1991 زۆرینه‌ی عه‌ره‌به‌کان هه‌ریی کوردستانیان جێپێشت، به‌لآم پاش روه‌خاندنی پڕۆیه به‌عس ژماره‌یه‌که له عه‌ره‌به‌کان به ناوی ده‌ربه‌در (النازحین)³⁶ جاریکی تر روه‌یان له هه‌ریی کوردستان کردوه.

نه‌ته‌وه‌ی کورد که زۆرینه‌ی رها‌ی دانیشتوانی هه‌رێم پێکده‌هێنێت، ده‌نگه‌کانیان دا‌به‌ش ده‌بن له نێوان کاندیدو قه‌واره پامیاریه‌کان، هه‌ر جی پێکته‌ی تورکمانه‌کانیشه ده‌نگ ده‌دەن به پارته‌ تورکمانیه‌کانی به‌شدارێ پڕۆسه‌ی هه‌لێژاردن (پشکی کۆتای تورکمان)³⁷، ئه‌مه بۆ کلدانی و سربانی و ئاشوری و نه‌رمه‌نیه‌کانیش

³⁵ نه‌ته‌وه‌یه‌گه‌رتوه‌کان، پڕۆفایلی عێراق، http://www.uniraq.com/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=2185&Itemid=659&lang=ku,27June2017

³⁶ بۆ زانیاری ژماره و پێژه‌ی ده‌ربه‌ددری عه‌ره‌ب بۆ پارێزگا نازادکراوه‌کان هه‌رێم، تکایه بپروانه: ئه‌حمه‌د ره‌فیع که‌ریم، روه‌نده‌کانی پشت ناواره و ده‌ربه‌در له نێوان سا‌لانی 1968- 2015 له هه‌ریی کوردستان لیکۆئینه‌وه‌یه‌که له جوگرافیا‌ی پامیاریا، گۆفاری زانکۆی راپه‌ڕین، ژماره 7، 2016، ل 1057- 1090.

³⁷ نه‌گه‌ر بپروانین له نه‌نجامی هه‌لێژاردنه‌کانی خولی سییه‌ی پهرله‌مانی کوردستان، ده‌نگی قه‌واره مه‌سیحیه‌کانی هه‌رێم سه‌رجه‌می ده‌نگه‌کانیان (20,483) بووه ده‌کاته (1,1%) ی ده‌نگه هه‌ژمارکراوه‌کانی هه‌رێم، ئه‌مه‌ش ده‌کاته به‌های (1,2) کورسی به‌گشتی و (1,1) کورسی نه‌ته‌وه‌ی کورد به‌لآم (6) کورسیان به‌رکه‌وتوه، نه‌ته‌وه‌ی تورکمانیش به هه‌مانشێوه (29,447) ده‌نگیان به ده‌سته‌پنانه ده‌کاته (1,6%) کۆی ده‌نگه دراو و هه‌ژمارکراوه‌کانی هه‌رێم، ئه‌مه‌ش ده‌کاته به‌های (1,7) کورسی به‌گشتی و به‌های (1,6) کورسی نه‌ته‌وه‌ی کورد، به‌لآم (5) کورسیان به‌رکه‌وتوه. ئه‌مه بۆ هه‌لێژاردنی خولی چواره‌می پهرله‌مانیش هه‌ردرسته بۆ نمونه ده‌نگی لیسته مه‌سیحیه‌کانی هه‌رێم سه‌رجه‌می ده‌نگه‌کانیان (13,499) بووه ده‌کاته (0,7%) ی ده‌نگه هه‌ژمارکراوه‌کانی هه‌رێم، ئه‌مه‌ش ده‌کاته به‌های (0,76) کورسی پهرله‌مان به‌گشتی و (0,69) کورسی نه‌ته‌وه‌ی کورد به‌لآم (6) کورسیان به‌رکه‌وتوه.

هیچ کاریگه‌ریه‌کیان له‌سه‌ر کۆی سیستمی سیاسی نیه. رۆشنییرییه‌که‌یان ناوچه‌یییه و له‌سه‌ر ناستی گوند و خێزان و کۆمه‌لی نیتک و عه‌شیره‌ته... هه‌رچی رۆشنییری پاشکۆیه‌تییه (The subject culture) ناتوانیئت رۆشنییرییه‌کی نیشتمانی بنیات بنیئت، تاک هۆشمه‌ند ده‌بیئت به‌سیستمی سیاسی و نه‌و کارانه‌ی که‌ ده‌یکات که‌ جاری وا هه‌یه تاک خۆشی ده‌ویئت یان رقی لیبیه‌تی نه‌مه‌ش هه‌ستیکی سیاسی ساده‌یه به‌چالاک‌ی سیاسی، دامه‌زراوه‌کان وه‌لامیان زۆر که‌مه به‌رامبه‌ر پیداو‌یسته‌کانی تاکه‌کان، تاکه‌کان ناتوانن به‌شدار‌ی کارا بکه‌ن له‌سیستمی سیاسی چونکه‌ باوه‌ریان وایه‌ هیچ نرخیک بۆ پۆل‌یان دانانرئت.

هه‌رچی رۆشنییری به‌شدار‌ی کردنیسه (Participation Culture) (پێچه‌وانه‌ی هه‌ردوو جۆری پێشتره، هاو‌لاتیان وا ده‌بینن که‌ ده‌رفه‌تی به‌شدار‌یان له‌ ژبانی سیاسی و سیستمی سیاسیدا زۆره، چونکه‌ هاو‌لاتی له‌ ناستیکی به‌ری هۆشیاریاده به‌رامبه‌ر کاروباری سیاسی و رۆلی کاریگه‌ر ده‌گه‌رێت و کاریگه‌ر ده‌بێ له‌سه‌ر سیستمی سیاسی ده‌توانن نه‌وسیستمه‌ بگۆنن و هه‌مواری بکه‌نه‌وه له‌ رینگه‌ی کاروچالاک‌ی جۆراوجۆر و چالاک‌ی کاری سیاسیان، نه‌مه‌ش له‌ رینگه‌ی به‌شدار‌ی سیاسی وه‌ک هه‌ل‌بژاردن و خۆپشان‌دان و ناره‌زای ده‌ربهرین و به‌شدار له‌ حزبی سیاسی و پێکه‌ینانی پێکه‌راوی کۆمه‌لایه‌تی و ئابوری و رۆشنییری⁴².

تاک رۆشنییری به‌شدار‌ی کارای هه‌یه له‌ پرۆسه‌ی هه‌ل‌بژاردن و ده‌نگداندا، چونکه‌ به‌ ئه‌رك و مافی ده‌زانیئت و جگه‌ له‌وه‌ی ره‌فتاریکی شارستانی‌شی هه‌یه له‌کاتی ده‌نگداندا، ناکه‌وێته ژێر کاریگه‌ری ده‌ره‌کی وه‌ک ده‌نگ فرۆشتن و میدیا و هه‌وز و عه‌شیره‌ت و خێل و ناین و مه‌زه‌هب و سه‌وز... هه‌تد⁴³.

به‌پێی راپۆرتی نه‌ته‌وه‌یه‌که‌گرتوه‌کان له‌سا‌ی 2011دا، یه‌ک له‌سه‌ر یینیی نه‌و هاو‌لاتیان‌ه‌ی عێراق که‌ ته‌مه‌نیان له‌ نیوان (10-49) سا‌له‌ توانای خۆتندنه‌وه و نوسینیان نیه، نه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی پرۆگرامه‌کانی خۆتندن و شێوازی وانه‌وتنه‌وه و ژێرخانی لاواز به‌به‌رسته‌ن له‌ به‌رده‌م پرۆسه‌ فێرکردن له‌ گه‌شت قۆناغه‌کانی خۆتندندا، رێژه‌ی خسته‌ن به‌ر خۆتندن بنه‌رپه‌تی به‌ شێوه‌یه‌کی گه‌شتی زۆر نزمبوته‌وه له‌ 91% له‌ سا‌ی 1990 بۆ 85% له‌ سا‌ی 2007دا، ئه‌م رێژه‌یه‌ش زیاتر داده‌به‌زیئت و ده‌گاته‌ 70% بۆ کچانی ناوچه‌ ده‌یه‌بات نیشینه‌کاندا، رێژه‌ی نه‌خۆتنده‌واری له‌ نیوا ناهه‌تی عێراق ده‌گاته‌ (24%) ئه‌م رێژه‌یه‌ش ده‌گاته‌ زیکی دوو هینده‌ی رێژه‌ی نه‌خۆتنده‌واری به‌راوورد به‌ رێژه‌ی نه‌خۆتنده‌واری له‌ پیاوانی عێراقدا که‌ رێژه‌یه‌کیان (11%) ه. ناوچه‌ ده‌یه‌بات نیشینه‌کان زیاتر

ناحیه‌کانی پارێزگای ده‌وک و نه‌ه‌وه‌ به‌ده‌سته‌هه‌یتن، ئێزیدیانی قه‌زا و ناحیه‌کانی پارێزگای ده‌وک و نه‌ه‌وه‌ ده‌نگ به‌ نوێنه‌ر و کانیدی خۆیان ده‌دن، هه‌ربۆیه‌ پارتیه‌ پارمیاریه‌که‌نیش توانیویه‌نه‌ سود و به‌رگه‌ر له‌ جیاوازی نایی و ته‌نانه‌ت جیاوازی مه‌زه‌به‌یی یه‌ک ناینیش، نه‌ویش به‌ به‌کاره‌ینانی کانیدی و که‌سه‌یه‌تی نایی و نایزای جیاواز بۆ ناو قه‌واره‌کانیان، ئه‌گه‌ر چی له‌ نایدۆلۆجیا و دیدیگا و ستراتیجی پارتیه‌که‌ یان قه‌واره‌که‌ زۆر له‌ ناینیشه‌وه‌ دوور بیئت. سه‌ره‌رای نه‌وه‌ی حکومه‌تی هه‌رێم به‌ یاسا مافی داوه‌ به‌ کۆمه‌له‌ نه‌ته‌وه‌یی و ناینیه‌که‌کانی هه‌رێم به‌ ره‌چاوکردنی تایه‌تمه‌ندییه‌که‌کانیان له‌ کاتی دیاریکردنی سنوری یه‌که‌ کارگه‌رێ و بازنه‌کانی هه‌ل‌بژاردندا³⁹ بۆ نمونه‌ یه‌کێتی نیشتمانی کوردستان وه‌ک له‌ پێناسه‌که‌یدا هاته‌وه‌ "حزبکی سوشیال دیموکراتی گه‌لی کوردستانی عێراق، له‌ پێشه‌وه‌دا نوێنه‌ری کرێکاران و ره‌نجده‌رانی بیرو بازوی کۆمه‌ل تێده‌کۆشیت له‌ پێناو ته‌واوکردنی ئه‌ره‌که‌کانی رزگاری نیشتمانی و سیستمی دیموکراسی سه‌کۆلار.. هه‌تد"⁴⁰ به‌ لیستی ژماره‌ی 102 به‌شدار‌ی هه‌ل‌بژاردنی خولی سێیه‌می په‌له‌مانیان کرد، له‌ لیسته‌که‌دا چه‌ن‌دین که‌سه‌یه‌تی نایی(مه‌لای نایی)ی تێدا‌بوو له‌ وانه‌کانیدی ژماره‌ (57) و کانیدی ژماره‌ (59)، جگه‌ له‌ بوونی نایزای تری وه‌ک مه‌سیحی⁴¹.

باسی دووهم: فاکته‌ری رۆشنییری و کۆمه‌لایه‌تی:

کاریگه‌ری ئه‌م فاکته‌ره‌ له‌ پرۆسه‌ی هه‌ل‌بژاردندا له‌م پروانه‌وه‌ ده‌رده‌که‌وینت:

یه‌که‌م: فاکته‌ری رۆشنییری: وه‌ک ده‌زانین چوار ناستی رۆشنییری هه‌یه، له‌ رۆشنییری سه‌ره‌تایی (Parochial Culture) دا له‌م جۆره‌ رۆشنییرییه‌دا له‌و کۆمه‌لگا سه‌ره‌تاییانه‌دا هه‌یه که‌گه‌شه‌کردنیان زۆر که‌مه و تیا‌یدا ناراسته‌کانی هاو‌لاتی به‌رامبه‌ر به‌ پرسه‌ سیاسییه‌کان زۆر که‌مه، خه‌لک شتێکی نه‌و تۆ ده‌رباره‌ی نامانج و مه‌به‌سته‌ سیاسییه‌کان نازانن و ناتوانن هیچ به‌ریاریکی نه‌و تۆ بدنه‌ن و

³⁹ په‌له‌مانی هه‌رێمی کوردستان له‌ دانیشتی ئاسایی ژماره‌ (9)ی رۆژی 2015/4/21 یاسای ژماره‌ (5)ی سا‌ی 2015ی ده‌رجواند به‌ ناوی یاسای پاراستنی مافی پێکه‌اته‌کان له‌ کوردستان- عێراق، یاسا که‌ له‌ سنج به‌ش و (9) ماده‌ پێکه‌اته‌وه، ته‌واوی مافه‌ سیاسی و مه‌ده‌نی و کۆمه‌لایه‌تی و رۆشنییری و ئابورییه‌که‌کانی پێکه‌اته‌کانی له‌خۆ گرتوه، بۆ زانیاری زیاتر به‌روانه: په‌له‌مانی کوردستان- عێراق، یاسای ژماره‌ (5)ی سا‌ی 2015 یاسای پاراستنی پێکه‌اته‌کان له‌ کوردستان- عێراق،

<http://www.perleman.org/Default.aspx?page=byyear&c=LD>
D-Yasa&id=2015,3February2017

⁴⁰ نه‌نجومه‌نی سه‌رکردایه‌تی- یه‌کێتی نیشتمانی کوردستان، پێناسه، <http://www.pukpb.org/kurdi/Penase,13March2017>

⁴¹ ده‌زگای هه‌ل‌بژاردنی یه‌کێتی نیشتمانی کوردستان، کانیدییه‌کانی لیستی 102 ی یه‌کێتی نیشتمانی کوردستان بۆ په‌له‌مانی کوردستان 2013، ژماره‌ 2013، 20، ل 13-2.

⁴² عوسمان عه‌لی وه‌یسی، به‌شدار‌ی سیاسی به‌هاو په‌هه‌نده‌کانی له‌ کۆمه‌لگای سیاسیدا، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی

موکریانی، 2007، ل 19-22.

⁴³ هه‌ندێک له‌ کانیدییه‌کان وینیه‌ی که‌سێکی زنیکی تێکۆشه‌رییان به‌کارده‌هه‌یتن له‌کاتی بانگه‌شه‌ی هه‌ل‌بژاردندا، تا له‌ رینگه‌یه‌وه‌ بتوان هه‌ستی ده‌نگده‌ران بجو‌نێن و ده‌نگه‌کانیان به‌ده‌سته‌پێن، به‌روانه‌ پاشکۆی ژماره‌ (1).

عێراقیەکان بەشداریان لە شێوەیەک لە شێوەکانی چالاکى کۆمەڵایەتی یان پامیاری وەک کۆکردنەوی واژو و بەشداریبوون لە خۆپێشاندا و گەردبوونەوه.⁴⁸

3. دەنگدان بە کاندیدیێک یان لایەتیێکی دیاریکراو. پارتەکانی کۆمەڵگا دواکەوتووەکان دەتوانن سود لەکاندیدی هۆزە دیاردەکان ببینن لە کۆکردنەوی دەنگی هۆزەکه بۆ قەوارەکه یان.⁴⁹

باسی سیئەم: فاکتەری پامیاری و کارگێری و ئاسایش: دۆخی پامیاری وولات و دۆخ و جۆری پارتە پامیارییەکان و دێری و بەرنامە ی پارتەکه و پادە و جۆری پایەلەیان لەگەڵ پارتە ناوخۆیی و پارتەکانی دەرەوی یەکه پامیارییەکانی دی و تەنانەت دەزگا جۆریه جۆرەکان(هەوانگێری، ئابوری...)ی وولاتانی دی بارودۆخی جۆراوجۆری(ئابوری، پامیاری، ئاسایش...) دانیشتوانی یەکه پامیارییەکه و کارگێرییان هەیه لەسەر ئەنجامی هەلئۆزاردنەکان لەوانە:

یەکهەم: هۆکاری پامیاری: کارگێرییەکهی لەم دوو دۆخە ی خوارەوێه:

1 -هۆکاری پامیاری ناوخۆیی: هۆکاری پامیاری ناوخۆیی کارگێری هەیه لەسەر ئەنجامی هەلئۆزاردنی هەر یەکه یەکی پامیاری:

جۆر و بەرنامە ی پارتەکه و دێری و خەباتەکه ی و جۆری خەباتەکه یی و ژمارە ی شەهیدەکانی و داستان و جەنگاندنی دژی داگیرکەرەکان و کەسایەتی سەرکردەکه یی و ژمارە ی ئەو جارنەه ی که فەرمان رەواییان کەوتۆتە دەست و ژمارە و پێژە ی جێبەجێکردنی بەرنامە هەلئۆزاردنەکانیان لەگاتی گەشتنیان بە دەسەلات و ژمارە و جۆری ئەو خزمەتانە ی که پێشکەشی هاوێشتمانانیاان⁵⁰ کردوو و

⁴⁸ نەتەوه یە ککرتووەکان، سەبارەت بە عێراق،

<http://www.iq.undp.org/content/iraq/ku/home/countryinfo/15February2017>

⁴⁹ مامەند عەباس ناغا کۆری عەباس ناغا ی مامەند ناغا سەرۆکی پێشوو ی عەشیرەتی ئاکیو، دەلیت "لە 2001 ییش بومە پەرلەمانتار، پارتی ویستی لە رێگە ی بنەماله و عەشیرەتەکه مانەوه دەنگ بۆ خۆی کۆیکاتەوه": تۆری هەوائی سلیمانی، پەرلەمانتاریێکی پارتی دەستی لەکارکێشایەوه... 22 سألە ئیپانە دەکرێم".

<http://sn.nc.co/Mobile/News.aspx?id=4913&MapID=1,14February2017>

بە پێی راپۆرتی پەرەپێدانی مڕۆی نەتەوه یە ککرتووەکان لە عێراق دا لەسالی 2014 دا، خێزانەکان پلە ی متمانە بونی خۆیان بە سەرکردە ئاینیەکان 8 پلە بوو بەلام بەهێزە چەکدارەکان 2,4 پلە بوو(مەودای سفر (بج متمانە) تا 10(ئەو پێری متمانە): نەتەوه یە ککرتووەکان، سەبارەت بە عێراق، سەرچاوه ی پێشوو.

⁵⁰ خێزانیێک لە تورکیا مندالە تازه لە دایکبووەکه یان ناو دەنێن"بەئێ" وەک پشترکێرییەکه بۆ هەوێی پارتی دەسەلاتداری تورکیا(پارتی دادو گەشەپێدان) لە گۆرپنی سێستی بەرپێوێردنی وولات لە پەرلەمانییەوه بۆ سەرۆکایەتی که بریارە 16 نیسانی 2017 ئەنجام

کارگێری خراپ نەخوێندەواریبیان بەسەرەوه دیارە و پێژە ی نەخوێندەواری لەو ناوچانە دەگاتە نزیکە ی(25%) بە بەراورد لەگەڵ ناوچە شارنشینەکان که پێژە ی نەخوێندەواری نزیکە ی(14%) و هەرودها لە ناوچە دێهات نشینەکاندا جیاوازییەکی یە کجار گەوره هەیه لە نیوان نافرەتان و پیاوان سەبارەت بە نەخوێندەواری.⁴⁴

1. دووهم: فاکتەری کۆمەڵایەتی: ئەم فاکتەرە کارگێری هەیه لەسەر: نواندنی رەفتاریێکی دیاریکراوی هەلئۆزاردنی وەک یەکه⁴⁵ :ئەگەر تاکەکانی کۆمەڵگا که دواکەوتوو بیێت و کۆمەڵگا کۆمەڵگایەکی پیاوسالاری بیێت، ئەوا کارگێری نەرنی لەسەر پێژە ی بەشداری و ئەنجامی هەلئۆزاردنەکان دەبیێت.

بۆ نمونە لە هەرپێی کوردستاندا رەگەزی م ئەسالی 2014 دا بە پێژە ی(11%) بەشداریان لە هێزی کاردا ئەمەش زۆر نزمترە لە هێزی کاری مێینە لە خۆرهللاتی ناوهراست که(18,8%) ه، باکوری نەفریقا (23%) یه، ئەنجومەنی وولاتانی کەنداو⁴⁶ (31%) ه. واتە (89%) ی رەگەزی نێر هێزی کارن و خاوهنی داھانتن لە هەرپێم دا، ئەمەش هۆکاریێکه بۆ ناچارکردنی رەگەزی م بۆ نواندنی رەفتاری دەنگدانی وەک ئەوانە ی سەرچاوه ی داھانتیان(رەگەزی نێر). ئەم دۆخە بۆ تەواوی کۆماری عێراقیش دروستە بە هەرپێی کوردستانیشەوه، بۆ نمونە بە پێی راپۆرتی نەتەوه یە ککرتووەکان توندوتیژی و دابوونەیتە کۆمەڵایەتییەکان و ناسەقامگێری و بێپێزی دامودزگاکانی دەولەت کارگێرییان لەسەر رۆتی نافرەتانی عێراق هەیه لە دووبارە بونیادنانەوه ی وولاتندا.⁴⁷

2. ناسی پێژە ی بەشداریکردن، دەنگدان لە کۆمەڵگا دواکەوتووەکاندا زیاتر چاویێکەرییە، وەک لەوه ی لە هۆشیارییەوه بەشداری پرۆسەکه بکات. بە پێی راپۆرتی پەرەپێدانی مڕۆی نەتەوه یە ککرتووەکان لە عێراقدا لە سالی 2014 دا تەنها(19%)

⁴⁴ نەتەوه یە ککرتووەکان، پڕۆفایلی عێراق، سەرچاوه ی پێشوو.

⁴⁵ پێشی دوتریت پێرەوی لە گروپە مەرجهعیەکان: مەبەست لێی ئەو گروپانەن که هاوڵاتیان لەگاتی بێراردان پێرەویان لێدەکەن، بۆ هاوڵاتیان گروپ مەرجهعی جۆراوجۆر هەیه، دەتوانن بلێن گروپە مەرجهعیەکان، کۆمەڵێک کەسایەتی و گروپین که هاوڵاتیان لە بێراردانیاندا پێرەویان لێ دەکەن، نزیکترین گروپە مەرجهعیەکان بۆ مڕۆف لەسەرەتای لە دایکبوواندا بریتین لە: دایک و باوک، پاشان مامۆستایان، مامۆستایانی زانکۆ و رێبەران ی سیاسی، زانایان، رۆشنیبران و تەنانەت گروپ وەکو ئەنجومەنەکان، یانەکانی فکری و حزب و چاپەمەنیەکانی پامیاری، بەم شێوەیە گروپە مەرجهعیەکان دەتوانن ببنە هۆی بەشداری زیاتر، یاخود پڕۆتستۆکردنی هەلئۆزاردن، یان هەلئۆزاردنی پائێرواویێکی دیاریکراو: حەسەنی سیلانی نەردستانی، چۆنیەتی گۆرانی رادە ی دەنگدەر لە هەلئۆزاردندا، گۆفاری هەلئۆزاردن، ژمارە(4و3)، بەهاری 2007، ل.8.

⁴⁶ حکومەتی هەرپێی کوردستان، چوارچۆیه ی ستراتیجی پاراستنی کۆمەڵایەتی، سەرچاوه ی پێشوو، ل.19.

⁴⁷ نەتەوه یە ککرتووەکان، پڕۆفایلی عێراق، سەرچاوه ی پێشوو.

پشتگیری راسته‌وخۆی پارت و دووله‌ته دهره‌کیه‌کان(پامیاری، کۆمه‌کی دارایی، هه‌وائگری⁵¹، سه‌ریازی⁵²...هتد (له‌کاندید یان قه‌واره‌یه‌کی دیاریکراوی هه‌لێژاردنی وولایتیکی تریان هه‌رتیمیکی تر، به‌تایبه‌ت نه‌و پارتانه‌ی که‌هاو نایدیژولۆجیای پامیاری یان نایبی یان مه‌زه‌یه‌ی یان به‌رژده‌وه‌ندی نابوری له‌نیوانیاندا هه‌یه‌ی یان له‌پرووی جوگرافیاوه‌هاوسنورن و په‌یوه‌ندی مێژبه‌ی یان هه‌یه‌، به‌مه‌به‌ستی دهرچوونیان و پاشتر پاراستنی به‌رژده‌وه‌ندی پارت یان حکومه‌ته‌ دهره‌کیه‌کان. پارێزگاری له‌به‌رژده‌وه‌ندیان ده‌کهن له‌نه‌گه‌ری سه‌رکه‌وتن و دهرچوونیان له‌هه‌لێژاردنه‌کان.

ده‌کرێت ده‌ستیه‌ردانه‌ دهره‌کیه‌کان به‌شێوه‌ی راسته‌وخۆ بێت، له‌گۆڕین و ده‌ستکاری کردنی نه‌نجامی هه‌لێژاردنه‌کان له‌پێتیی تایبه‌تی شاره‌زا و په‌سپۆر له‌په‌ڕه‌سه‌ی هه‌لێژاردن(هێرشێ ساپیاری)، نه‌مه‌ش له‌سه‌ر داوا‌ی پارتی ده‌سه‌لاتدار و بالاده‌ست ده‌بێت، پاش دلتیا بوونی له‌شکسته‌پێنانی له‌نه‌نجامی هه‌لێژاردنه‌کان. له‌15 مایسی 2014دا، ژووری هه‌لێژاردنی بزوتنه‌وه‌ی گۆڕان و ده‌زگای هه‌لێژاردنی پارتی دیموکراتی کوردستان و مه‌کتبه‌ی هه‌لێژاردنی

⁵¹ دیفید بولوک گه‌وره‌ راویزگاری پرۆژه‌ی خۆره‌ه‌لاتی ناوه‌راستی گه‌وره‌ له‌ وه‌زاره‌تی دهره‌وه‌ی نه‌مه‌ریکا له‌سائی 2002دا، له‌کۆپێکدا تایبه‌ت به‌هیلال کوردی له‌په‌یمانگای واشنتون له‌سائی 2013دا ئاماژه‌ به‌بوونی باره‌گای هه‌وائگری کۆماری ئیسلامی ئێران ده‌کات له‌پارێزگای سلێمانی و ده‌لێت"حه‌وت سه‌د مأل هه‌ن له‌پارێزگای سلێمانی کاری نێپتی نه‌نجام ده‌ده‌"بۆ زانیاری له‌سه‌ر په‌یوه‌ندییه‌ هه‌مه‌ لایه‌نه‌کانی نیوان حکومه‌تی هه‌رتی کوردستان و کۆماری ئیسلامی ئێران، تکایه‌ بپروانه: مایکل نایتس و دیفید بولوک، الهال کردی: اتجاها‌ت جدیدة فی سوریا و ترکیا و ایران، مقال مشنور علی الموقع الرسمي لمعهد واشنطن علی شبکه‌ المعلومات الدولية: <http://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/view/the-kurdish-crescent-new-trends-in-syria-turkey-iraq-and-iran,10February2017>

⁵² شوپتی جوگرافی کاریگه‌ری له‌سه‌ر نزیک بونه‌وه‌ی پارتی ده‌سه‌لاتداری پارێزگای سلێمانی و هه‌له‌بجعه‌ هه‌یه‌ له‌کۆماری ئیسلامی ئێران، نه‌مه‌ش بۆ پارتی ده‌سه‌لاتداری هه‌ولێر و ده‌هۆک و ته‌نانه‌ت بۆ پارتیه‌کانی تری نه‌م دوو زۆنه‌ش هه‌ر دروسته، رۆژنامه‌ی الشرق الاوسط- چاپی نیوده‌وه‌له‌تی ئاماژه‌ به‌بوونی بنکه‌ی سه‌ریازی ده‌کات له‌پارێزگای سلێمانی که‌تاییدا مه‌شق و راهێنان به‌چه‌کدارانی هه‌شده‌ی ده‌کرێت له‌لایه‌ن پاسه‌وانی شوپشی ئێرانی (الحرس الهوری ایرانی) و حزب الله‌ی لوبنانی، به‌مه‌به‌ستی ئاماده‌کردنیان بۆ رزگارکردنی شاری موسل، له‌به‌رامبه‌ریشدا تورکیا مه‌شق و راهێنان به‌چه‌کداره‌ سونیه‌کان(حه‌شده‌ی نیشتمانی) ده‌کات له‌پارێزگای ده‌هۆک به‌مه‌به‌ستی ئاماده‌کردنیان له‌رزگارکردنی شاری موسل له‌ده‌سته‌ی چه‌کدارانی داعش: معد فیاض، معسکر ایرانی قرب السلیمانیه‌ی یضم عناصر من الحرس الثوری و حزب الله⁵³ اللبنا،

<http://aawsat.com/home/article/702296,8February2017->

پاده‌ی سه‌رکه‌وتنی فه‌رمانه‌روایی و چه‌سپاندنی یاسا، رۆتیان ده‌بێت له‌نه‌نجامی هه‌لێژاردنه‌کان.

1-هۆکاری پامیاری دهره‌کی: نه‌م هۆکاره‌ له‌چه‌ند روویه‌که‌وه‌ کاریگه‌ری هه‌یه‌ له‌سه‌ر نه‌نجامی هه‌لێژاردنه‌کان، به‌لام کاریگه‌رتینان بریتین له‌:

بدریت، چونکه‌ نه‌و خێزانه‌ پێیان وایه‌ پێش نه‌وه‌ی پلرتی ناوبراو به‌سه‌رۆکایه‌تی په‌جبه‌ تهبب نه‌ردوغان بگاته‌ ده‌سه‌لات هه‌یج خزمه‌ت گوزاریه‌که‌ له‌گونده‌که‌یان نه‌بووه‌، به‌لام له‌ئێستادا پرۆژه‌ی ناو، تۆری رینگوبان...یان بۆ دابینه‌کراوه‌: کارزان گلی، خانه‌واده‌یه‌کی کورد له‌خۆشه‌ویستیان بۆ نه‌ردوگان ناویکی سه‌ری له‌کچه‌که‌یان ده‌نێن،

<http://www.basnews.com/index.php/so/news/kurdistan/330559,15February2017>

لێرده‌ا نه‌وپه‌ری نزمی ئاستی نه‌ته‌وه‌یی و رۆشنییری نه‌م خێزانه‌ کورده‌ش دهرده‌که‌وت، له‌کاتیکیدا تۆری رینگوبان و پرۆژه‌ی ناویل بۆ نه‌م گونده‌ راکێشاه‌وه‌ که‌ لایه‌نی که‌می پیداوایستی ساده‌ی ژبانه‌ و ده‌بێت حکومه‌ته‌کان پێشکه‌شی هاوینشتمانیان بکهن، به‌پێی راپۆرتی مه‌کتبه‌ی مافی مرۆفی نه‌ته‌وه‌ یه‌کگرتوه‌کان حکومه‌ته‌که‌ی پارتیه‌که‌ی نه‌ردوغان له‌(ته‌موزی 2015- 10 ئازاری 2017) هه‌ستاه‌وه‌ به‌نه‌نجامدانی چالاکی سه‌ریازی له‌زیاتر 30 شاره‌وانی له‌خۆره‌ه‌لاتی تورکیا(باکوری کوردستان)، له‌نه‌نجامدا(350,000-500,000) که‌س ناواره‌ بوون که‌ زۆریه‌یان له‌نه‌ته‌وه‌ی کوردن، جگه‌ له‌ وێرانکردنی ناواکاریه‌کانیان و گه‌مارۆدانی دانیشتمانه‌که‌ی بۆ چه‌ندین هه‌فته‌ به‌پن‌ خواردن و خواردنه‌وه‌ و پیداوایستی پزیشکی و به‌کارهێنای چه‌کی قورس و بۆمب له‌ وێرانکردنی ناوچه‌ کوردستانیه‌کانی و دهرکردنی (100,000) موچه‌ خۆر له‌سه‌ر کاره‌کانیان و نازاردانیان و سود وه‌رگرتن له‌ یاسای تیرۆر بۆ لادانی به‌ریسه‌ هه‌لێژاردراوه‌ کورده‌کان و فشارخستنه‌ سه‌ر رۆژنامه‌نوسان و داخستی هۆیه‌کانی راکه‌یاندن و نه‌نجامدانی توندوتیژی دژی نافه‌رتان و پێشیلکردنی توندی مافه‌کانی مرۆف، بۆ زانیاری زیاتر له‌سه‌ر پێشیلکاریه‌کانی دژی مافی مرۆف و وێرانکردنی ناوچه‌ کوردستانیه‌کان له‌ رینگه‌ی مانگی ده‌ستکرده‌وه‌ که‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتوه‌کان و ئه‌یه‌یان گرتوه‌، تکایه‌ بپروانه‌:

OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER- HUMAN RIGHTS-UNITED NATIONS, UN report details massive destruction and serious rights violations since July 2015 in southeast Turkey, <http://www.ohchr.org/AR/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=21342&langID=E#sthash.EMDz4VBD.dpuf,13March2017>

دووم: فاکتەری کارگێری: لە دوو پوانگەوه کارگێری دەبێت لەسەر ئەنجامی ھەڵبژاردنەکان:

1. کۆمسیۆنی تايبەت بە پرۆسەي ھەڵبژاردنی یەكە پاميارپەكە: لە ڕینگەي كۆمسيۆنەوه دەتوانرێت گەمە بە ئەنجامی ھەڵبژاردنەکان بکەیت لە خزمەتی پارتی دەسەڵاتدار یان نەتەوێبەكی دیاریکراو بە تايبەتی لەو یەكە پاميارپەكەي كە ياسا تێیدا سەرورەر نیە لەم ڕینگایانەي خواروہ:

أ- جریماندیرینگوما لا پۆرشمینت

56. (Gerrymandring)(Malapportionment)

ب- لیستی تۆماری دەنگدەران: دەشێت ئەم لیستە خاوین نەبێت و ناوی چەند بارەي تێدا بێت یان ناوی بە شیوہەكی نایاسایي بۆ زیادکرایت 57 یان دەگونجێت کۆژاندنەوه بۆ ناوی مردووەکان

ھیلاری و دیموکراتەکان دروست کرد، بە یەكێك لە ھۆکارەکانی شكستی ھیلاری ییش دەژمێردرێت.

Toni Clarke and Dustin Vol, Trump acknowledges Russia - role in U.s. election hacking;aide,
http://www.reuters.com/article/us-usa-russia-cyber-
idUSKBN14S006,13February2017

ئەگەر چی لە نۆکتۆبەری 2016 دا نۆباما لە ڕینگەي پەنەندییەكەي زۆر پەلەكە بە تەلەفۆنی سور (Red Phone) ناسراوه ھۆشداري توندی دابوو بە پۆتن لە ئەگەري دەستخستنە ناو کاروباری ھەڵبژاردنی سەرۆکایەتی ئەمەریکا.

A-WILLIAM M. ARKIN AND OTHERS, What Obama Said to Putin on the Red Phone About the Election Hack,
http://www.nbcnews.com/news/us-news/what-obama-said-putin-red-phone-about-election-hack-
n697116,13February2017

B-The Telegraph, Barack Obama used nuclear 'red phone' to warn putin about Russian haking of US election,
http://www.telegraph.co.uk/news/2016/12/21/barack-obama-used-nuclear-red-phone-warn-putin-russian-hacking/,13February2017

56 یاریکردن بە سنوری بازنەکانی ھەڵبژاردن (Gerrymandring) واتە گەمەکردن بە سنوری بازنەکانی ھەڵبژاردن، ھەلەدابەشکردنی بازنەکانی ھەڵبژاردن ((Malapportionment)) بریتیه لە کێشانەوهي بازنەکانی ھەڵبژاردن بەجۆرێك یەكسانی تێدا بەرجەستە نەبێت.

57 کۆمسیۆنی بالایی سەرپەخۆي ھەڵبژاردن و پاپرسی ھەرێم، لە ھەنگاوی یەكەمي پاكکردنەوهي تۆماری دەنگدەران (ئەو تۆماری دەنگدەرانەي كە چوار خولی ھەڵبژاردنی ئەنجومەنی نوێنەران و یەك ھەڵبژاردنی پاپرسی لەسەر دەستوری ھەمیشەي عێراق و و سێ ھەڵبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاکانی عێراق و سێ ھەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان و دوو ھەڵبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگاکانی ھەرێم و پرۆسەي ریفارندۆمي سەرپەخۆي ھەرێمی لەسەر ئەنجامدراوه) لە 8 ئای 2018، ھەستا بە بلۆکردنەوهي سێ لیستی كە ھەزارەھا

یەكگرتوی نیسلامی کوردستان و ناوئەندی ھەڵبژاردنی كۆمەڵی نیسلامی کوردستان پوونکردنەوهیەك و ھۆشدارپانداپە بەپرسی نۆفیسێ کۆمسیۆنی سلیمانی و لایەنیکی پاميارپەكەي لە ئەگەري ئەنجامدانی تەزویری ڕیكخراو بە چەند قۆناغێك و بەچەند شیواژێك 54 تۆمەتبارکرد.

ب- دەستپوێردانی ناپاستەوخۆ لە ئەنجامی ھەڵبژاردنەکان: دەشێت دەستپوێردانەكە لە ڕینگەي لێدوانێك یان ھەلسوكەوتیكي دیاریکراو لەكاتیكي دیاریکراویدا بێت، بە تايبەت لە كاتی بانگەشەي ھەڵبژاردندا، دەشێت کارپەگەري لەسەر ئەنجامی ھەڵبژاردنەکان ھەبێت، وەك ھاكکردن و پاشان بلۆکردنەوهي ناوەرۆكي چەند ئێمەیلێكي تايبەتی ھیلاری كلینتۆنی بەرپێژری پارتی دیموکراتەکان بۆ سەرۆکایەتی و ویلاپەتەي یەكگرتوێكەي ئەمەریکا لە میدیاکان لەكاتی بانگەشەي ھەڵبژاردندا، سەر ئەنجام بوو ھۆي شكستپێنانی لە ھەڵبژاردنی سەرۆکایەتی ئەمەریکا لە 8 نۆفەمبەري 2016 دا 55.

53 دەنجومەنی کۆمسیۆنی بالایی سەرپەخۆي ھەڵبژاردنە لە عێراق برپاری دا بە لەسەرکارلادان و دادگاییکردنی چەندین بەرپوێبەري گشتی نوسینگەکانی پارێزگاکانی صلاح الدین و انبار و کرکوک و ولاتانی تورکیا و ئوردن، نەویش بەھۆي ئەنجامدانی سەرپێچی یاسای و گەمەکردنی بە ئەنجامی ھەڵبژاردن...ھتد. بۆ زانیاری زیاتر لەسەر ھۆکاری سزادانیان، تکایە بروانە: جمہوریۃ العراق، المفوضیۃ العلیا المستقلۃ للانتخابات، الناطق الرسي للمفوضیۃ الانتخابیۃ القاضي لیث جبر حمزۃ:- مجلس المفوضین من قضاة المنتدیبن یوعز بتنفیذ مصادقۃ رئیس مجلس الوزراء علی توصیۃ اللجنة الوزاریۃ.

http://ihcc-iraq.com/ar/http://ihcc-iraq.com/ar/index.php/news-archive/headlines/8803

الناطق -الرسي -لمفوضیۃ -الانتخابات -القاضي لیث -جبر -حمزۃ -مجلس -المفوضین -من -القضاة -المنتدیبن یوعز -بتنفیذ -مصادقۃ -رئیس -مجلس -الوزراء -علی -توصیۃ -اللجنة -الوزاریۃ.

html,28July2018.

54 سەي، دھق پوونکردنەوهي (گۆپان و پارتی و كۆمەڵ و یەكگرتو) لەسەر ھەوڵی دەستکاریکردنی ئەنجامەکانی لە سلیمانی،

http://sbeiy.com/Detail.aspx?id=31641&Link ID=4,17May2014

55 ھاكکردنی ئەكاونت مەیلی ھیلاری كلینتۆن و ناوئەندیکی دیموکراتەکان لە ڕینگەي ھێرشێ ھاككەرانەوه (ھێرشێ سایبێری) ئەنجام درا، دەزگای ھەوڵگەري ئەمەریکا ڕایگەیاندا ئەنجام دانی ھێرشێ ئەلكترۆنیەكان بە فرمانی راستەوخۆي فلادیمیر پۆتنی سەرۆکی پووسیا بوو، بەمەبەستی زیان گەیاندا بە دیموکراتەکان، دۆنالد ترامپ- ی سەر بە پارتی كۆماری و چل پینجەمین سەرۆکی ھەڵبژێردراوی ئەمەریکا، دانی نا بە بوونی پۆتی روسیا لەسەر ئەنجامی ھەڵبژاردنی سەرۆکایەتی ئەمەریکا، بلۆکردنەوهي ناوەرۆکی ئیمەیلەکانی ھیلاری كلینتۆن، فشارێکی گەورەي دەنگدەرانێ لەسەر

- ث- كۆمىسيۇن دەتوانىت سزى ھەر كىيانىك يان پارتىك يان كاندىدېكى ديارىكراو بدات لە بەرھۆكارى پامبارى يان نەتەوھى يان ئايى... بە پىچەوانەشەو دەكرىت چاوپۇشى بىكات لە قەوارەبەك يان كاندىدېك لە كاتى نەنجامدانى سەرىپىچى لە ماوھى بانگەشەشى ھەئېژاردندا.
- ج- دەگونجىك كۆمىسيۇن رىنگرى بىكات لە بەشدارىكردىن چاودېرانى قەوارە پامبارىبەكان يان چاودېرانى رىنگىراوھە نا مېرىبەكان يان بىيانەكان يان راگەباندىكارەكان بەمەبەسى گزى كردن لە نەنجامى ھەئېژاردنەكان بۇ لايەتتىكى ديارىكراو.
- ح- كۆمىسيۇن دەتوانىت لە پى كەرمەندانى كۆمىسيۇنەوھە كارى ساختە نەنجام بدن و كارته بەتالەكان لە بەرژەوھەندى لايەتتىك بەكاربېين. يان دەستكارى نەنجامى ھەئېژاردنەكان بىكەن، چ لە وئىستگەى دەنگدان، چ لە بىكەى سەرەكى كۆمىسيۇن. نەمىر نارىن گەرە ھاوئىزكارى ھەئېژاردن و سەرۆكى تىبى يەكخراو بۇ يارمەتى ھەئېژاردنەكانى عىراق لە نەتەوھەكگرتوھەكان سەبارت بە كۆمىسيۇن بالاي سەربەخۇى ھەئېژاردنەكانى عىراق دەئىت"بەرژەوھەندى قەوارەكان لەسەرەوھە بۇ خوارەوھە لە مەلانىيەكى سەختىابە⁶¹
- خ- دەتوانىت بەشەكانى كۆمىسيۇن(ياسادانان و چى بەجىكرىن و داوھرى) لەبەرژەوھەندى يان لە دزى قەوارەبەك يان كاندىدېك يان نەتەوھەبەك يان ئايزاومەزەبەتت بەكاربېنىت .
- د- دەگونجىت كۆمىسيۇن بەھۇى رەچاونەكردىن پىنوەرەكانى داىەشكردىن بىكە و وئىستگەكانى دەنگدان لە نىوان بازنە يان ناوچەكانى ھەئېژاردن بىيەوتت كارلە نەنجامى ھەئېژاردنەكان بىكات، بىنگومان لەو بىكە و وئىستگەكانى كە ژمارەيان كەمە جگە لەوھى دەبىت دەنگدەر رىنگەبەكى دوور بېرىت، قەربانغىبەكى زۆرىش لەسەر بىكە و وئىستگەكانى دەنگدان دوست دەبىت، بۇ نمونە لە ھەئېژاردن خولى يەكەم لە قەزاي ئاكرىئ لە كاتزمىر چوارى پاشىنوھرۇ بىكە ھەبووھەمەتر لە 10 دەنگدەرى ئى بوھ، بەلام لە سلىمانى لە كاتزمىر شەشى ئىوارە سەردى دوور و درىژ نەماوھ، لە ھەندىك بىكە لە پارىژگە ھەرەكانى ھەرىم دەنگدەر(5) كاتزمىر چاودېرى بوھ تا تاونىوھەتى دەنگ بدات، لە ھەندىك بىكەى دى سەدان دەنگدەر تا نىوھ شەو و داخستى بىكەكانى دەنگدان لە رىزدا بوون و نەيان تاونىوھە دەنگ بدن⁶².
- نەنجام نەدرايىت. وەك دووبارە بوونەوھى(35,000)كارتى دەنگدان لە ھەردوو ھەئېژاردنى گشتى و تايبەتى نەنجومەنى نوئىنەرانى عىراق لە 30 نىسانى 2014دا، ھەندىكىشان لە ژياندا نەمايوون⁵⁸.
- لە ھەندىك كاتدا كۆمىسيۇن لەبەر ھۆكارى پامبارى يان ئايى و مەزھەبى يان نەژاد و نەتەوھى... ناوى كاندىدان يان لىستى نەتەوھەبەكى ديارىكراو يان گروپكى مړوئى يەكەبەكى كارگېرى يان يەكەبەكى جوگرافىيائى ديارىكراو تۆمارنەكەن و بى بەشيان بىكەن لە بەشدارىكردىن لە ھەئېژاردنەكان. بەمەش نەنجامەكان لە بەرژەوھەندى كاندىدان يان لىستىك يان ھاوپەيمانىيەتتىكى پامبارى يان نەتەوھە، ئاين، نەژاد...ھتد. ديارىكراو دەشكىتەوھە، وەك نەكەرانەوھى تۆمارى دەنگدەرانى(600,000)دەنگدەر بۇ پارىژگەى كەركوك و پاشتر چارەسەركردنى⁵⁹
- دەكرىت پارتىكى ديارىكراو لە پروسەى ھەئېژاردنەكان بىبەش بىكەن. نەمەش لەسەر پاسارەدى پارتى دەسەلاتدار دەبىت يان موحەمالەكردىن دەوئەتتىكى دەرەكى(دراوسى).وەك بىبەشكردىن لىستى ھىوا لە بەشدارىكردىن لە ھەئېژاردن پەلەمانى ھەرىم لە 25تەمووزى 2009بە بىانونى نىزىكى بىروباروھىر يان لە رىنگىراوى پارتى كرئكارانى كورستان، كە گوايا رىنگىراوى يەكەكە رىنگىراوئىكى قەدەغەكراوھە لە ھەرىم دا⁶⁰
- ناوى لەخۆگرتىبوو كە گوايە سىكردىن ناو بۇ ناوى دووبارە و تەمەن ئەو كەسانەى كە 90سالى و زىاتىن و ئەو دەنگدەرانەى ناوبان ھەبە و ھىچ بىكەبەكەيان بۇ دەستىبىشاننەكراوھە بەم جۆرە(ناوى دووبارە زىاتىر لە(32,000)كەس، ناوى تەمەن 90سالى و بەرەو ژوور زىاتىر لە(48,000)، دەنگدەرانى بى بىكە زىاتىر لە(9000)كەس بەم پىبە زىاتىر(80,000)كەس سىكردىن ناوبان بۇ كراوھە، بۇ زانىارى زىاتىر تىكايە بىروانە: كۆمىسيۇن بالاي سەربەخۇى ھەئېژاردن و پارىسى، كۆمىسيۇن ناوھ سىكرادەكان بلاوودەكاتەوھە،
- <http://www.khec.krd/Details.aspx?jima-re=428,8august2018>
- خەندان، دەيان ھەزار كارتى نەلكەرتۇنى دووبارە بوونەتەوھە،⁵⁸
- <http://www.xendan.org/dreja.aspx?=-hewal&jmara=86564&l-or=2,22March2014>
- البعنة الدولية للانتخابات العراقية، تقىم الدولية للانتخابات مجلس النواب العراقي، 15كانون الاول2005.
- http://www.ihc.iq/ar/index.php/library_electoral.html, 27Febuary2017.p.8
- 60 دىدار لەگەئى عبدالوھاب محمد، نوئىنەرى ھەئېژاردنى پارتى چارەسەر لە كۆمىسيۇن بالاي سەربەخۇى ھەئېژاردنەكانى عىراق لە سالى 2013دا، لە بارەگای ئازادى كۆمەلگا- سلىمانى لە 21شوباتى 2017. پارتى چارەسەر لە ھەئېژاردنى نەنجومەنى نوئىنەرانى عىراق و ھەئېژاردنەكانى دواتر دوورخرايەوھە، پاش ئەوھى توركىيا داواى لە نەمەرىكا كرى رىنگە نەدرىت بە بەشدارىكردىن پارتى چارەسەر لە ھەئېژاردنەكانى عىراقدا، بۇ زانىارى زىاتىر لەسەر چۆنىەتى دوورخستەوھى پارتى چارەسەر لە ھەئېژاردنەكانى عىراق و ھۆكەرەكانى پشت دروخستەوھى لە ھەئېژاردنەكان، تىكايە بىروانە:

نه بووه و پۆستهکانی دابهشکراوه به سهر پارت و گروپه جیاجیاکاندا.⁶⁵

ئهوهی تایبهته به ههڵبژاردنی ههرێی کوردستان تا ئیستا سێ لێژنه یان کۆمسیۆن ههستاوه به نهنجام دانی پرۆسهی ههڵبژاردن، خولی یهكهم له لایهن دهستهیهکی تیکهلهوه(میری، نووتنهیری بهری کوردستانی) ههڵبژاردنهکه بهرپۆههرا⁶⁶، ههری ههڵبژاردنی خولی

⁶⁵ بۆ بینهی ناوهڕۆکی نامهکهی سهید موقهتدا سهدرکه داواي خۆپيشاندا دهكات "دژی دهسهلاتداری ديكتاتور عێراق و دژی کۆمسیۆنی بالائی سهربهخۆی ههڵبژاردنهکان"، تکایه بپروانه پێگهی فهرمی سهید موقهتدا سهدر: مقتدی الصدر، سماحه السید القاند مقتدی الصدر(اعزه الله): يدعو الشعب العراقي الى "ملحمه سليمه يكون صوتكم فيها مسموعا و ذلك يوم" الپلاپاوا" القادم و امام محكمه الساعه".

<http://jwabna.com/index.php/permalink/9853.html>, 14Feb
ruary2017

ههروهها له خۆپيشاندانی رۆژی 11ی شوباتی 2017دا له سههر داواي موقهتدا سهدر جارێکی دیکه خۆپيشاندانی ملیۆنی مهبهبهستی گۆڕینی کۆمسیۆنی بالائی سهربهخۆی ههڵبژاردنهکانی عێراق و یاساکهی دهستی پێکردهوه له بهردهم گۆرهبانی رزگاری(ساحه التحریر)، له نهجای توندوتیژی چهندن خۆپيشاندهر کوژران و برینداربوون، موقهتدا سهدر له راگهیهنداریکدا بۆ خۆپيشاندهران که به (شۆرشگێزه رایهپوهکان) ناوبردن رایگهیاوند: که ههیدهر عهبادی سهروک وهزیرانی عێراق پێی راگهیاوندوه له "ههڵبژاردنهکانی نایندهدا نهم کۆمسیۆنهی ئیستا سهربههرشی ههڵبژاردنهکانی عێراق ناکهنهوه" بۆ زانیاری زیاتر له سههر دهقی راگهیهندارهکهی سهید موقهتدا سهدر که بۆ خۆپيشاندهران ناردوه، تکایه بپروانه پێگهی فهرمی سهید موقهتدا سهدر: السید مقتدی الصدر، سماحه القاند السید مقتدی الصدر(اعزه الله): ايها الثوار المتفوضون في ساحة التحرير اعجبني و افرحني هذا التجمع المبارك للثوار المصلحين بهذه الاعداد الحاشدة و اني لاحترام خياركم و انا معكم،

<http://jwabna.com/index.php/permalink/9955.html>, 14Feb
ruary2017

وهك له مادهی دووهمی یاسای ژماره(11)ی سالی 2007ی یاسای کۆمسیۆنی بالائی سهربهخۆی ههڵبژاردنهکانی عێراقدا هاتوووه "کۆمسیۆنی بالائی سهربهخۆی ههڵبژاردنهکان دهستهیهکی پيشهیی میری سهربهخۆیهی و بیلایهنه... بۆ زانیاری زیاتر له سههر یاسای کۆمسیۆنی بالائی سهربهخۆی ههڵبژاردنهکان تکایه بپروانه: مجلس النواب العراقي، قانون(11) لسنة 2007 قانون المفوضية العليا المستقلة للانتخابات،

[\[iraq.com/ar/index.php/laws.html\]\(http://www.ihec-iraq.com/ar/index.php/laws.html\), 26Feb ruary 2018, p.1](http://www.ihec-</p>
</div>
<div data-bbox=)

⁶⁶ به پێی مادهی شهشهمی یاسای ژماره(1)ی سالی 1992ی نهنجومهی نیشتمانی کوردستانی عێراق، "به بریارێکی بهری کوردستانی دهستهیهکی بالائی پێکدههێنرێت بۆ سهربههرشیتیکردنی

د- دهشیت کۆمسیۆن له رێگهیهکی ترهوه بیهویت نهنجامی ههڵبژاردنهکان بگۆڕیت، وهك نهاردنی پێداویستی دهنگدان له بنکه و پۆستهکانی دهنگدان به پێی پێویست وهك کارت دهنگدان و سندوقی دهنگدان و مههرکهبی دهنگدان⁶³ و مۆر(14%)ی راپۆرتتهکانی تۆری ههڵبژاردنی زانیاری عێراق ناماژهیان بهم کهم کورتییانه کردبوو له ههڵبژاردنی نهنجومهی نووتنهیری عێراق له 15 کانونی یهكهمی 2005دا⁶⁴، ههر بههۆی یاسای ههڵبژاردنی کۆمسیۆنهوه بوو که بازنهکانی ههڵبژاردنی له یهك بازنهوه له ههڵبژاردنی نهنجومهی نیشتمانی عێراق له له (2005/1/30) کرد به فره بازنه بۆ ههڵبژاردنی نهنجومهی نووتنهیران له ههڵبژاردنی (2005/12/15) نهمهش بوه هۆی کهم بونهوهی ژمارهی کورسی لیسته کوردیهی کان له(77) کورسییهوه بۆ (58) کورسی له کۆی (275) کورسی پهلهمانی، واته رێژهی کورسییهکانی کورد له(28%) دابهزی بۆ(21%) کورسی تهنها له ماوهی کهمتر له 11 مانگدا.

ههر له بهر نههم هۆکارانهش بوو له(11 نوکتۆبهری 2016)دا موقهتدا سهدری رابهیری رهوتی سهدر داواي خۆپيشاندانی ملیۆنی له هاوڵاتیانی عێراق کرد دژی گهندهلکارانی عێراق و دژی تهزویراتی کۆمسیۆنی بالائی سهربهخۆی ههڵبژاردنهکانی عێراق که بێ لایهن

الدراسات والبحوث المركزي الحزب الديمقراطي الكوردستاني، الطبعة الاولى، دراسة رقم "43"، 1999، ص70-71.
⁶³ بههۆی خرابی جۆر(کوالیتی) مههرکهبی دهنگدان، دهستهی بالائی سهربههرشی ههڵبژاردنهکانی نهنجومهی نیشتمانی کوردستان به بیانی ژماره(110)له (1992/5/16)، بریاری دا به دواخستنی ههڵبژاردن له(1992/5/17) بۆ(1992/5/19) تا پێداویسته گرنهکانی ههڵبژاردنی نامادهدهکرین، نهویش به نامانجی نهجمادانی ههڵبژاردنی خاوین و دور له گومان، پروانه پاشکۆی ژماره(2).

⁶⁴ دهشیت نهم ههڵانه به مهبهست بێت، دهشیت به بيمهبهستیش بێت له نهجمای نوێی یان نهشارهزایی نهجمانی نهجمهانی کۆمسیاران و کارمهندان تری نهوه دهزگا سهربهخۆیه بێت، دهگونجیت دامهزراندنیان بێت له سههر بنهمای حزبی بێت نهك لپهاتوو، بهلام نهم ههڵانه لهکاتی تیکدا روویانداوه، که کۆمسیۆنی ناوبراو سلیهم پرۆسهی ههڵبژاردن و راپرسی لهعێراقدا تهنها له ماوهی یهك سالدانهنجام داوه، بۆیه پێدهچیت به مهبهست نهم ههڵانه وههلهی دیکه نهنجام درابیت وهك(8%) راپۆرتتهکانی تۆری ههڵبژاردنی زانیاری عێراقدا هاتوه، ناماژه به دورخستنهوهی چاودێران دهکهن له ساتی کردنهوهی بنکهکانی ههڵبژاردن، بۆ زانیاری زیاتر له سههر کهم و کورتیهکانی تری کۆمسیۆن تکایه بپروانه: - البعثة الدولية للانتخابات العراقية، تقييم الدولية للانتخابات مجلس النواب العراقي، 15كانون الاول2005، مصدر سابق، 19-28.

سەربەخۆی هەڵبژاردن و ڕاپرسی ھەریە کوردستان یش ھەر دروستە.⁶⁹

لیستی عێراقیە، ھەرچی پێکھاتە کۆمسیۆنی بەلانی سەربەخۆی ھەڵبژاردنەکانی ساڵی 2012، بەم جۆرە کورسیەکانی ئەنجومەنی لە نیوان پارتە عێراقییەکاندا دا بەش کرابوو، سەربەست مستەفا سەرۆکی کۆمسیۆن (پارتی دیموکراتی کوردستان)، ن. کاطع مخلف کاطع الزوبیعی جێگزی سەرۆک (یەکی ئێز)، مقداد حسن صالح الشریفی باریدەری ئەنجومەن (پارتی دەعو)، وائل محمد عبد علی سەرۆکی بەرپۆشەری کۆمسیۆن (ئەنجومەنی بەلانی)، صفاء ابراھیم جاسم الموسوی (دەولەتی یاسا- سەربەخۆکان)، کولشان کمال علی (تورکمان-یەکی ئێز)، سێروان احمد رشید (یەکی ئێز) نیشتمانی کوردستان، محسن جباری حسن الموسوی (پەوتی سەدرسەرورە عبد حنتوش الھیتاوی (پارتی ئیسلامی)، شبکە النبا المعلومیة، ملتقى النبا للحوار یناقش دور مفوضیة الانتخابات فی العراق،

<http://annabaa.org/arabic/reports/9964,21February2017>

⁶⁹ - وەك له مادی سییەمی یاسای ژمارە(4)ی ساڵی 2014ی کۆمسیۆنی بەلانی سەربەخۆی ھەڵبژاردن و ڕاپرسی ھاتو "کۆمسیۆن دەستەبەکی پیشەیی سەربەخۆ و بێلایەنە و خاوەن کەسایەتی مەعنەوی خۆیەتی و ملکە چ بۆ چاودێری پەرلەمان و بەرپرسیاریشە لە بەرامبەردا" پەرلەمانی کوردستان- عێراق، یاسای ژمارە(4)ی ساڵی 2014 یاسای کۆمسیۆنی سەربەخۆی ھەڵبژاردن و ڕاپرسی،

<http://perleman.org/Default.aspx?page=byyear&c=LDD-->

[.Yasa&id=2014,p.2,15February2017](http://www.yasa.gov.tr/Yasa?id=2014,p.2,15February2017)

جگە لەوەی وەك لەناوەکەیدا دیارە کۆمسیۆنی بەلانی سەربەخۆی ھەڵبژاردن و ڕاپرسی ھەریە کوردستان، ئەندامانی کۆمسیۆن لە نیوان ھەر پێنج پارتە رامیارە سەرەکییەکاندا بەشکراوە، پارتی دیموکراتی کوردستان (3)، یەکی ئێز نیشتمانی کوردستان (2)، بزوتنەوی گۆزان (2)، یەکی ئێز (1)، کۆمەڵی ئیسلامی (1)، پارتی ئەندامی کۆمسیۆنی داو بە پێکھاتە تورکمان، یەکی ئێز ئەندامی کۆمسیۆنی داو بە پێکھاتە ناھوری، بەلام پێکھاتەکان ئەم نۆنەرە بە نۆنەری راستەقینەیی خۆیان نازانن: عومەر شایان، داواکاری گشتی تانە ھەڵبژاردنی ئەندامانی کۆمسیۆنی ھەڵبژاردنەکان دەدات،

<http://www.rudaw.net/sorani/kurdistan/1612201424,16February2017>

[.bruary2017](http://www.rudaw.net/sorani/kurdistan/1612201424,16February2017)

لە ڕۆژی 23ی کانونی یەکەمی 2014 سۆنیدی یاساییان خوار، بۆ زانیاری زیاتر لەسەر ناو بەرکەوتەیی ھەر پارتیک لە ئەندامانی کۆمسیۆنی بەلانی سەربەخۆی ھەڵبژاردنەکان، تکایە ڕوانە: دەسەڵاتی داوھری ھەرێم، ئەندامانی کۆمسیۆنی بەلانی سەربەخۆی ھەڵبژاردن و ڕاپرسی، لەبەردەم ئەنجومەنی داوھری ھەرێم سۆنیدی یاساییان خوار،

<http://www.krjc.org/Default.aspx?page=article&id=968&l=3>

[.16February2017](http://www.krjc.org/Default.aspx?page=article&id=968&l=3)

دووم بوو لە لایەن کۆمسیۆنی بەلانی سەربەخۆی ھەڵبژاردنەکان بەرپۆشەری لە سەر ڕاپساردەیی فەرمانی ژمارە 1483 لە (2003) و ڕیاری ژمارە 1511 لە (2003) ئەنجومەنی ناسایشی نۆدەولەتی، بە فەرمانی ژمارە 92 دەسەڵاتی کاتی ھاوپەیمانان پێکھاترا⁶⁷. ئەنجومەنی کۆمسیاران لە 9 ئەندام پێکھاتبوو کە بریتیبوو لە: (3) ئەندام بۆ عەرەبی شیبە مەزھەب و (2) ئەندام بۆ عەرەبی سونی مەھەب و (2) ئەندام بۆ نەتەوی کورد و (1) ئەندام بۆ ئایزای مەسیحی و نۆنەر نەتەوی یەکی ئێز، ھەڵبژاردنی خولی سییەمی پەرلەمانی لە ساڵی 2009 ئەنجام درا، لە لایەن کۆمسیۆنی بەلانی سەربەخۆی ھەڵبژاردنەکان عێراق بەرپۆشەری کە لە ساڵی 2007 پێکھاتبوو، کۆمسیۆنیکی تەواو حزبی و مەزھەبی بوو، ھەرچی ھەڵبژاردنی خولی چوارەمی پەرلەمانیشە لە ساڵی 2013 ئەنجام درا لە لایەن کۆمسیۆنی بەلانی سەربەخۆی ھەڵبژاردنەکان عێراق بەرپۆشەری کە لە ساڵی 2012 پێکھات⁶⁸، حزبی بوونی کۆمسیاران بۆ کۆمسیۆنی بەلانی

ھەڵبژاردنەکان لە کوردستانی عێراق دا بەسەرۆکایەتی دادوهرێکی پلە یەکەم یان دووم و ئەندامی داواکاری گشتی لە ناوچەیی ئیستنفان یان جێگەرەکی و نۆنەری بەری کوردستانی و نۆنەری کارگێری". ھەرۆھە لە مادی ھوتەم ھاتو "پێکھاتنی لێژنەیی ناوچەیی ھەڵبژاردن بەسەرۆکایەتی دادوهرێک و دوو نۆنەر لە ھەریەک لە بەری کوردستانی و کارگێری و ئەم لێژنەیی لێژنەکانی ناوچەکانی ھەڵبژاردن پێکدێتی"، بەری کوردستانی، یاسای ژمارە(1)ی ساڵی 1992، یاسای ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستانی عێراق،

<http://www.kurdistanparliament.org/Default.aspx?page=by>

[.year&c=LDD-Yasa&id=1992,27February2017,p.118](http://www.kurdistanparliament.org/Default.aspx?page=by)

کەواتە ئەم دەستە بەلایەیی کە پێکھاتراو دەستەبەکی سەربەخۆ و بێلایەن نەبوو، بەلکو دەستەبەکی ھاوبەش بوو لە نیوان کەسانی تاییەتمەندی میری و کادری پارتە رامیارییەکان.

⁶⁷ - 1- مجلس الامن، القرار 1483(2003)،

<http://www.un.org/arabic/docs/SCouncil/SCRes03.htm,27February2017,p1-9>

[.ebruary2017,p1-9](http://www.un.org/arabic/docs/SCouncil/SCRes03.htm,27February2017,p1-9)

ب- مجلس الامن، القرار 1511(2003)،

<http://www.un.org/arabic/docs/SCouncil/SCRes03.htm,27February2017,p1-5>

[.ebruary2017,p1-5](http://www.un.org/arabic/docs/SCouncil/SCRes03.htm,27February2017,p1-5)

ج- سلطة الائتلاف المؤقتة، امر سلطة الائتلاف المؤقتة رقم 92 مفوضیة الانتخابات العراقية المستقلة، بدون اسم مطبوعة و بدون مكان الطبع، 2004، ص 81-86.

⁶⁸ پێکھاتەیی ئەنجومەنی کۆمسیۆنی بەلانی سەربەخۆی ھەڵبژاردن کە لە 2007 پێکھاترا لە (9) ئەندام پێکھاتبوو ئەوانش: حمدیە الحسینی (پارتی دەعو)، ایاد الکنتانی (پارتی فەزلیە) کریم التیمی (رەوتی سەدر)، قاسم العبودی (ئەنجومەنی بەلانی)، سعد عبدالرزاق (پارتی ئیسلامی)، اسامە عبدالحمید (بەری گشتوگۆ)، فرج الحیدری (پارتی دیموکراتی کوردستان)، سەردار عبدالقادر (یەکی ئێز نیشتمانی کوردستان)، امل البیاتی (تورکمانی-

1 هاندان: دەشت پارتى دەسلەپتە پارتى يان كاندیدەكانى، مالى و مولكى گىشى بەكارهېنىت لە پىناوى كۆكردنەوى دەنگى دەنگدەران ئەمەش بە شىوازى جۇراوجۆر دەبىت وەك دامەزاندن⁷¹، حكومەتى ھەرىم لەم پرووودە يەكئىكە لەو حكومەتە دەگمەنانەى كە پۆزەى كار لەكەمرى گىشىدا زياترە لە كەرتى تايەت (53% بەرامبەر 47%)⁷² پىدانى پۆستى كارگېرى، بەرزكردنەوى نازناوى زانستى، سەربازى، كارگېرى... بە ھاوالاتيان و فەرمانبەران يان كەسايەتى ئايى و كۆمەلەتەى و نەتەوېى. دەگونجىت دەسلەت نەرمى بنونىت بەرامبەر بە دانىستوان لە چاپۆشكىردن لە سەربىچىيە ياسايەكان لە ماوې بانگەشى ھەلئەزاردندا. وەك لابردنى كامبىرى چاودېرى توند ناژۆبى شۆفەر لە ماوې بانگەشى

⁷¹ بە پىي بەلگەنامەيەكى وەزارەتى ھەرىم بۇ كاروبارى دارايى و نابورى، بەرپۆبەرايەتى گىشى خانەنشين/ ژمىريارى بە ژمارە (5192) لە رىنگەوتى 27 تەموزى 2009 ئاراستەى بەرپۆبەرايەتى خانەنشينى پىشمەگەرى/3ى كردوھ برى (19,157,513.500) دىنار بە تخصصات لەسەر بودجەى سالى 2009ى بەرپۆبەرايەتى خانەنشينى پىشمەگەر/3 دانراوھ بۇ مەبەستى خانەنشينكىردنى (55,000) كەس كە (1762) كەسيان لە مورىد و مەنسوبەكانى شىخ عبدالقادرى چۆپسەن، لە 1 نىسانى 2009 دەوھ مووچەكانيان بۇ ھەزماركراوھ بە پىي نوسراويان ژمارە (5070) لە 3 تەموزى 2007 دا، ئەوھش شاياتى باسە وەزارەتى ھەرىم بۇ كاروبارى دارايى و نابورى/ بەرپۆبەرايەتى گىشى دارايى/ بودجەى ئاسايى بە ژمارە (16708) لە بەروارى 23 تەموزى 2009 ئەم نوسراوھى ناردوھ بۇ بەرپۆبەرايەتى گىشى خانەنشينى/ ژمىريارى، واتە دوو رۆژ پىش ھەلئەزاردنى خولى سىيەمى پەزلەمان، بۇ زانيارى زياتر لە سەر ناوھرۆكى فرمانەكە پروانە: پاشكۆى ژمارە (3). ھەندىك لە مورىدەكان تەمەنيان لەنئوان 9 بۇ 12 سالىشيدا بوھ و ھەرىكەشيان پارچەبەك زەويان پىدراوھ: بابليىك، ناشكرابونى فەزاحەتەكانى سەروبەندى ھەلئەزاردن، كاتىك بەرھەم سالىج سەروكى لىست بوو،

<http://www.bablesk.com/Detail.aspx?id=12650&Link ID=2,1>
4.February 2017

يەكئىكى لەرېگەى وەزىرەكەى (ناسۆش نەجىب) لە كابينەى ھەوتەمى حكومەتى ھەرىمى كوردستان، توانوبەتى وەزارەتى كارو كاروبارى كۆمەلەتەى بەكارهېنىت بۇ پركردنەوى بەلئىنامە بە 50 ھەزار كەس لە توپى چاودېرى كۆمەلەتەى كە ھىچ مووچەيەكيان لە ھىچ شونىپكى دى نېھ و ئەم پرسەيان بۇ كۆكردنەوى دەنگ بە كارھىناوھ و موچەيان لەسەر بنەماى حىزى برپوودە، بۇ زانيارى زياتر لەسەر ئەو لىژنەيەى كە محمد ھاوديانى وەزىرى كابينەى ھەشتەمى ھەمان وەزارەت پىكەپىناوھ لەسەر ھەمان پرس تەكايە پروانە: رۆژانە ھەوال، يەكئىكى بەلئىنامەى بۇ پىدانى مووچە بە خەلك پركردۆتەوھ،

<http://rhewal.com/news.php?id=6694>, 14February 2017-

⁷² حكومەتى ھەرىمى كوردستان، چوارچۆبەى ستراتىجى پاراستنى كۆمەلەتەى، سەرجاوەى پىشوو، ل.5.

2 - بەكارهېنانى دەسلەت (ياسادانان، جىبە جىكردن، دادوھرى) بۇ دروستكردنى كارىگەرى لەسەر نەنجامى ھەلئەزاردنەكان لەم پرووانەوھ:

أ-ياسادانان: دەسلەت ياسادانان دەتوانىت لە پىي ئەو دەستورەى كە دايدەنىت و سىستەى سياسى و كارگېرى و نايدۆلۆجى دەولەتى پىدەستىشيان دەكات كارىگەرى ھەبىت لەسەر دارشتنى دەقى و ھەا كە لە بەرزوھندى دەسلەت و نايدۆلۆجىيە رامبارى و ناينىيەكەى بىت يان لىدان و دورخستەوھى ھەموو ئەو پارت و كەسايەتپانە بىت كە دۆ نايدۆلۆجىيەتى رامبارى و ناينى دەسلەت يان لەگەلى نىن⁷⁰، ھەروھە دەسلەت ياسادانان دەتوانىت رۆلى ھەبىت لە پىدانى دەسلەت بە كەسايەتەكى ديارىكارو بۇ برىاردان لە ديارىكردنى رۆزى ھەلئەزاردن يان پىكەپىنانى پەيكەرى كۆمىسۆن يان سەندنەوى متمانە لىي يان ديارىكردنى شىوازىكى ديارىكارو ھەلئەزاردن كە لە بەرزوھندى پارتى دەسلەتدار بىت.

ب-جىبە جىكردن: دەسلەت جىبە جىكردن دەتوانن كارىگەرىيان ھەبىت لەسەر نەنجامى ھەلئەزاردنەكان لە ھەردوو رىنگەى:

ئەم پىكەپىشكىنەيە تەنانەت بەرپۆبەرەگىشتىيەكانىشى گرتۆتەوھ پارتى ديموكراتى كوردستان (4 پۆست)، يەكئىكى نىشتمانى كوردستان (3 پۆست)، بزوتنەوھى گۆران (3 پۆست)، يەكگرتوى ئىسلامى كوردستان (1 پۆست)، كۆمەلى ئىسلامى (1 پۆست) بۇ زانيارى زياتر لەسەر ناوى بەرپۆبەرەگىشتىيەكان و پۆستەكانيان تەكايە پروانە كۆچەر عەلى، دوارۆز ناوى بەرپۆبەرەگىشتىيەكان لە پىشكى پىنج حىزەكە بۆلۆدەكاتەوھ

<http://www.dwarozh.net/details.aspx?jimar=40693,15> Febr
uary 2017

بە پىي مادەى بىست لە ياساى ژمارە (4) سالى 2014 كۆمىسۆنى بالائى سەربەخۆ ھەلئەزاردنەكان و راپرسى" كار بەھىچ دەقىكى ياسايى يان برىارىك ناكىت كە پىچەوانەى ھوكمەكانى ئەم ياسايە پى"لئەدا دەرکەوئىت، داپەشكردى ئەندامانى ئەنجومەنى كۆمىسۆن لە لاين پارتە رامبارىيەكان پىچەوانەى ياساى كۆمىسۆنە: پەزلەمانى كوردستان- عىراق، ياساى ژمارە (4) سالى 2014 ياساى كۆمىسۆنى سەربەخۆ ھەلئەزاردن و راپرسى، سەرجاوەى پىشوو.

⁷⁰ ئەنجومەنى ھەموارى دەستور (مجلس صيانة الدستور) ئىترانى كە برىتە لە دەستەيەكى پىكەپاتو لە 12 فەقبەى ئىسلامى بەرپرسن لە چاودېرى ھەلئەزاردنى پەزلەمانى و سەروكايەتى ئىتران و پەسەندكردنى لىستى كاندیدەكان، ئەم ئەنجومەنە لە كۆى 12123 كاندید، 65500 كاندیدى پەسەند نەكرد واتە (60%) لە كاتىكدا 90% سەرجەمى مەرجەكانى خۇپالۆتنيان تىدا بوو، بۇ زانيارى زياتر لەسەر پىشكىلارىيەكانى ئەم ئەنجومەنە و مەرجەكانى سەر پالىوراوان، تەكايە پروانە: HUMAN RIGHTS WACH، حرىبە و نزاھە لانتخابات الايرانىيە تحت التهديد،

<https://www.hr.w.org/ar/news/2016/01/24/286001,24> Aug
ust 2017

سەرچاوهی سهرهکی بووه بۆ (35%) دانیشتون له سالی 2000 دا ، نهم رێژهه یاده دهبه زیت بۆ (23%) له سالی 2007 دا⁷⁷ .

یان دهشیت هاندانه که پێشکهشکردنی خزمهتگوزاری و پرۆژه پیت به دارایی حکومت بۆ بهرزوهوهندی حزبی و به دهسپێنانی دهنگ بۆ حزبی بالآ دهست له جوگرافیای ههژمونی خۆیدا، له ماوهیهکی دیاریکراو پیت نهنجام دانی ههلبژاردنهکان یان له هه مان سالدایا که ههلبژاردنهکانی تیدا نهنجام دراوه. برهوانه خستهی ژماره (5).

نهگهر برهوانی له خستهی ژماره (5)، زۆرتین پرۆژهکانی ته مهنی حکومتی هه رێهی کوردستانی یهگگرتوه له پارێزگی سلیمانی و دهووبهیری لهو سالانه دایه که ههلبژاردنه په رله مانیهکانی تیدا نهنجام دراوه ، له وانه سالی 2013 (ههلبژاردنی خولی چوارهم) به پلهی یه کهم دیت و 1995 پرۆژهی جۆراوجۆری تیدا نهنجام دراوه (تهواو بوو و تهواو نه بوو) پاشا سالی 2009 (ههلبژاردنی خولی سییه م) به پلهی دووهم دیت و 908 پرۆژهی تیدا نهنجام دراوه پاشان سالی 2005 (ههلبژاردنی خولی دووهم) له پلهی سییه م دیت و 851 پرۆژهی تیدا نهنجام دراوه، لێره دا دهگهینه نهو راستیهی که دارایی حکومتی هه رێم به کاردههێنریت بۆ به دهسپێنانی دهنگی دهنگدهر نهو هیش به نهنجامدانی پرۆژهی جۆراوجۆر له نزیك وادهی ههلبژاردنهکان یان لهو سالهی که ههلبژاردنهکانی تیدا نهنجام دهدریت زیاتر له هه ر سالیکی تری ناسای که ههلبژاردنی تیدا نهنجام نادریت، واته پارقی دهسهلات و فه رمانهراو دارایی حکومتی هه رێم به کاردهبات زیاتر له سالی نهنجامدانی ههلبژاردنهکان بهراورد بهو سالانهی که ههلبژاردنی تیدا نهنجام نادریت.

2- سزا: سزادانی پارقی نهیار یان لیستی نهیار به چاوسورکردنهوه و هه رپهشه لیکردن لێ چ مهعنهوی پیت وهک هه رپهشهکردن به دروستکردنی کهیسی تیرۆرستی یان تۆمهتبارکردنی به قاچاخچینی (مرۆف و شوینهوار، چهک، مادهی هۆشبهی) یان راگرتنی تهواوی خزمهت گوزاریهکان یان بهشیک وهک راگرتنی کۆبونی خۆراک، سوتهمهنی دانیشتون بهگشتی یان ناوچهی بالآ دهستی ئۆبۆزیسیۆن، یان گواستنهوهی راژهی فه رمانهراو له شوینیک بۆ شوینیک دوورتری جوگرافی یان وهزارهتیک بۆ وهزارهتیک تر یان ناچارکردنی هاوالاتی به جێپێشتنی شوینی نیشه جیبوونی و راگواستی بۆ ناوچهیهکی دی. یان دهگنجیک سزادانه که له به کۆتایی هینان پیت به راژهی خزمهت فه رمهیه کهی. به مه بهستی دهسپه لگرتن له ییر و باوهری پامیاری و نه ته وهی و نای... ده کهی. نه مه بۆ سزادانی کۆمسیاران و نه ندامانی کۆمسیۆنی بالآی سه ربه خۆی ههلبژاردنهکانیش هه ر پاسته، وهک دور خسته وهی 16 به رپه ریهی کۆمسیۆنی سه ربه خۆی ههلبژاردنهکان له کارهکانیان له لایه ن سه رهۆکی وهزیرانی پێشوی عێراق (نوری مالکی) به بیانیوی⁷⁷ وهزارهتی پلاندان و به رنامهی په ربه ییدانی نه ته وهیه گگرتوهکان، بونیاتنای هه رێهی کوردستانی عێراق ژێرخانی کۆمه لایه تی- نابوری، سه رچاوی پێشو، ل50.

ههلبژاردن یان سه رپه یچیکردنی یاساکی دی ها توچۆ.. یان لیدانی بی ری ئه رتیوازی و نهنجامدانی زیاده پۆی له سه ر موک و مای گشتی، برهوانه وینهکانی ژماره (1-3).

دهشیت هاندانه که مادی پیت وهک به خشینه وه خانو و زهوی و ده مانچه (برهوانه پاشکۆی ژماره (6)). و پاره و چاره سه ری پزیشکی⁷³ و به زبیری ئۆتۆمبیل و خانه نشینکردن... هتد به مه بهستی هاندانی خه لک بۆ به شداری و دهنگدان به پارقی دهسه لات. له نیوان هه ردوو سالی 2012-2014 دا ژماره ی خانه نشینی له هه رێم دا (444,350) بوه به (680,000)، (235,650) خانه نشین زیاد ی کردوه و نه مه ش ده کاته به رێهی (53%) له ماوهی ته نها دوو سالدایا، سالی 2014 دا کۆی تیچووی خانه نشینی له هه رێهی کوردستاندا ده خه ملیتزا به (1.2) ترلیۆن دیناری عیرا قی نه مه ش 2.8% ی به ره مه ی ناوخۆیی پیکد پیت به به ره مه ی نه وتیشه وه، نه مه ش به رزه به به راورد به وولاتانی تر⁷⁴، نه مه جگه له وهی ده یان هه زار کهس له هه ره ده لۆ.

مه نه دهکانی هه رێم ده یان ملیار دینار پاره ی بیه مرچ له حکومتی هه رێم وه رده گرن⁷⁵ و 75% ی سو دمه ندانی هه رێم له به رزترین ناستهکانی دا هاتن⁷⁶. هه ر له به ر نه م هۆیا نه شه کشتو کاکردن له هه رێمدا به رده وام له پوکانه وه دایه به جۆرێک کشتو کاک

⁷³ مه لابه ختیار 11 تۆن ده رمانی حکومتی هه رێم به ناوی خۆیه وه به سه ر نه خۆشخانه و مه ئه نه د و بنکه ته ندروستیه یهکانی گه رمیان دابه ش ده کات، دکتۆر میران محمه د به رپه وه به ری گشتی ته ندروستی سلیمانی ده لیت: پاسته نه و بره ده رمانه ی که بۆ گه رمیان ئێر دراوه هی حکومته، به لām به رپه مه لا به ختیار له سه ر داوای هاوالاتیان وهک هاوکاریه یه داوای کردوه نه و بره ده رمانه په وانیهی ناوچه که بکرت. شه رمین عه لی، مه لا به ختیار 11 تۆن ده رمانی ته ندروستی سلیمانی به ناوی خۆیه وه دابه ش ده کات،

<http://www.knnc.net/mob/D-rejey-hawal.aspx?id=95995&LinkID=4&vide o=True&leguid=14Febbruary2017>

⁷⁴ حکومتی هه رێهی کوردستان، چوارچێوه ی ستراتیجی پاراستنی کۆمه لایه تی، سه رچاوه ی پێشو، ل5 و41.

⁷⁵ بۆ زانیاری زیاتر له سه ر دابه شکردنی پاره بیه مرچه دابه شکاراوهکانی حکومتی هه رێم به سه ر چینه جیاوازهکانی دانیشتون له سالی 2012 دا، تکایه برهوانه: WORLD BANK GROUP، هه رێهی کوردستانی عێراق چاکسازی نابوری له پێناو بوژاندنه وهی هاو به ش و پاراستنی نه داران، به بِن شوینی چاپ و به یح سالی چاپ، ل168.

⁷⁶ حکومتی هه رێهی کوردستان، چوارچێوه ی ستراتیجی پاراستنی کۆمه لایه تی کاتی چاکسازی، سه رچاوه ی پێشو، ل5.

كهى تونايان⁷⁸ .يان هينانى دهستى دهرهكى بهمه بهستى گه مه كردن به نهنجامى هه لياردن نه كان.

ت-دادوهرى: دهسه لات دادوهرى دهكرتت له دوو رووهو ره ژۆئى هه بئت:

1- سهروهه بوونى ياسا: ده شئت هه موو هه وئى دهسه لاتى دادوهرى بۆ

سهروهه كردنى ياسا بئت له يه كه رامياريه كه، چ له كاتى پرؤسه ي هه لياردن چ پاش پرؤسه ي هه لياردن.

2- پيشيلكردى ياسا: دهكرتت دهسه لاتى دادوهرى وهك چه كيكى كوشنده و توقينهه

سيهه م: فاكتهرى ناسايش:

خرابى دؤخى ناسايش فاكتهرىكى زؤر گرنگه بۆ دروستكربوونى گرفت چ له كاتى بانگه شه چ له كاتى دهنگداندا⁷⁹ . له م دوو هؤكاروهه كاربهه رى ده بئت له سههه پرؤسه ي هه لياردن:

1- هؤكارى ناوخۆي: ياده ي ته بايى راميارى نيوان پارت هه رامياريهه كان كاربهه رى ده بئت له سههه پرؤسه ي هه لياردن و نهنجامه كه ي.

پيچه وانه كه شى راسته له نه گه رى بوونى كيشه ي راميارى نيوان پارت هه رامياريهه كان يان پارتىكى راميارى و دهسه لات، نهوا ده شئت پارتى تۆيؤزسيؤن و نه يار په نا بۆ بيارده ي توندو تيزى به ريت چ له ساتى ناماده كارى بئت بۆ پرؤسه ي هه لياردن⁸⁰ چ له پؤزانى بانگه شه ي هه لياردن وهك نهنجامدانى زنجيرهه كه ته قينه وه له شارى دهؤك و زاخو له 1992/5/17 يان تيرؤركردنى سئ كانديدى هه لياردن نهنجومه نى پارتىگاناكان شارى موسل و ناوچه ي عامريه و مه ندل له 31ى كانونى دووه مى 2009 دا⁸¹ ، چ له پؤزى

هه لياردنندا بئت⁸² ، وهك نه كرده وه نه 180 بنكه ي دهنگدان له هه لياردن نهنجومه نى نوئنه هه ران 15 كانونى يه كه مى 2005 له پارتىگانى نه بياردا⁸³ . نه مه و جگه له وهى ده توائتت هه ره شه له دهنگده ران بكه ن به نانه وهى پشيوى و تيكدانى ناسايش چ به به كارهينانى چهك بئت يان نهنجامدانى ته قينه وه له شوئنه گشتيهه كان يان ته قاننده وهى ناوه ند و بنكه كانى دهنگدان يان كوشتنى نه دامانى كؤمسيؤن⁸⁴ ته نها له نيوان سالانى 2004-

2004 (31) كانونى ساقو قاره بلكى ديهه يه خويى نه بيلوئيهه يه كانه لياردن، چ بۆ دروستكردنى له لايه ن گروه تيرؤرستيهه كانه وه كوژراون⁸⁵ ، ده شئت كيشه راميارى و نه زادى و نايى و مه زهه ي... هتد كاربهه ريه يان له سههه رى پرمى ناسايش هه بئت و دواچار كاربهه رى توندى له سههه ر ژماره و ريتزه به شداربووان و نهنجامى پرؤسه ي هه لياردن هه بئت، بۆ نمونه له عئراقدا ته نها له ساتى 2007 دا به هؤى كيشه ي مه زهه بيه وه (18,000) كه س

له هاو نيشتمانى عئراقى دا كوژراون⁸⁶ .

⁸² گروه چه كداره سونيه كان چ له پؤزى نهنجامدانى ريفراندموم له سههه ر ده ستورى هه ميشه ي عئراق له 15 نؤكؤبه رى 2005، چ له پؤزى هه لياردن نه دامانى كؤمه لى نيشتمانى گواستراوه له 31/كانونى دووه مى 2005 دا له رپى هئز و توندوتيزيهه و ريهه رى گرييان كرد له به شداريكردنى هاو لاتياني سونى مه زهه ب له پرؤسه ي دهنگداندا: مركز انباء الامم المتحد، عنان يقول ان نجاح الانتخابات العراقية يبشر بفترة انتقالية ناجحة.

<http://www.un.org/arabic/news/story.asp?NewsID=3614#>.

.WKYH1ftJnIV,16February2017

⁸³ البعثة الدولية للانتخابات العراقية، تقييم الدولية للانتخابات مجلس النواب العراقي، 15 كانون الاول 2005، مصدر سابق، ص 18.

⁸⁴ له 12 شوباتى 2017 له شارى به سههه هئرشى چه كدارى كرايه سههه ر نوسينه گه ي كؤمسيؤنى بالائى سههه ربه خؤى هه لياردن نه كان له عئراق، نه ته وه يه ككرتوه كان له عئراق كه ناسراوه به (يونامى) ياره يه ندر اوئى له سههه ر نهو رووداوه بلاوكرده وه، بۆ زانيارى زياتر له سههه ر ناوه رؤكى بلاوكراره كه ي يونامى تكايه بروهه: الامم المتحد- العراق، بيان حول الهجوم علي مكتب المفوضية العليا للانتخابات في البصرة.

http://www.uniraq.org/index.php?option=com_k2&view=item&id=6781:2017-02-13-05-33-

.28&lang=ar,16February2017

⁸⁵ بۆ زانيارى زياتر له سههه ر ناو و ناو نيشان و به روارى تيرؤركردنيان،

تكايه بروهه:

The Independent High Electoral Commission, IHEC Martyrs, -

<http://www.ihec.iq/en/index.php/ihecmartyrs.html>, 23 March

2017.

⁸⁶ مجلس حقوق الانسان- الامم المتحد، تقرير الفريق العامل المعنى

بمسألة استخدام المترتبة كوسيلة لانتهاك حقوق الانسان و اعاقه

ممارسة حق الشعوب في تقرير المصير.

⁷⁸ المدى برس، "استبعاد" المالكي ل 16 مديرا من المفوضية والمواطن توكد: نخشى تعطيل الاجهزة الالكترونية.

<http://www.almadapress.com/ar/news/29892,13March2017>

.7

⁷⁹ الامم المتحد، نشره معلومات الامم المتحد لانتخابات 2005، مصدر سابق، ص 6.

⁸⁰ دهنگده رانى پارتىگاناكانى نه بيه وا و نه بهار يه كه له دوا يه كه (6,59% ، 4,03%) ي دهنگده رانى عئراقيان پيكنه بئاوه له هه لياردن په ره له مانى 30 كانونى دووه مى 2005 دا، به لأم ژماره ي بنكه كانى هه لياردن له م پارتىگاناكانه دا (0,64%، 1,7%) بوه، هؤكارى كه مى ژماره ي بنكه كانى دهنگدان له م پارتىگاناكانه دا ده گه رتته وه بۆ خرابى بارودؤخى ناسايش تياياندا. بۆ زانيارى زياتر له سههه ر ريتزه ي دهنگده ر به به راورد له پارتىگاناكانى ترى عئراق دا، تكايه بروهه: شاكر ظاهر فرحان الزيدى، جغرافية الانتخابات البرلمانية في العراق لعام 2005 (دراسة في جغرافية السياسية) رسالة ماجستير، غير منشور، كلية الاداب ، جامعة بغداد، 2007، ص 122.

⁸¹ مركز انباء الامم المتحد، الممثل الخاص لامين العام في العراق يدين اغتيال ثلاثة مرشحين لانتخابات مجالس المحافظات.

<http://www.un.org/arabic/news/story.asp?NewsID=10589#>

..WVO0gvu1vIU,28June2017

كەل و پەلئى جەنگى ⁹⁰ و كەرەستەى سەربازى و چەكى قورس و پيشكەوتوو ⁹¹.

ئەنجام

1- قەبارەى دانىشتوان بە يەككە لە ھەرە بەھتەرتىن فاكىتەر دادەنرېت كە كارىگەرى ھەيە لەسەرژمارەى ئەندامانى پەرلەمان و ژمارەى بەرېژېران و ژمارەى ئەو ھەلېژېرانەى مافى ھەلېژاردنى بەرېژېرەكانىن ھەيە و ژمارەى دەنگەدرانىش و دواچارژمارە و پېژەى دەنگى بەدەستپاتوى ھەر لېستېكى ھەلېژاردنىش، زياتر لە (31) سائە سەرژمېرى گىشتى لە ھەرېتى كوردستاندا ئەنجام نەدراو، ھۆكارەكانى تىرى وەك جەنگەكانى عىراق (ئېران، كوەيت، ھاوپەيمانان) و كوردستان (حزبە كوردستانىيە چەكدارەكان)، دۆخى نابورى، كۆچى بەردەوامى لاوان بۇ ھاندەران، گەپنەوھى بەشېكە لە ئاوارە كوردەكان لە وولاتانى دراوسى... ھەند ھۆكارن بۇ نەزانىنى ژمارەى دروستى دانىشتوان و ھەلېژېرى ھەرېم، بۆيە ھەموو ئەو تۆمارى دەنگەدرانانەى كە ھەلېژاردنەكانى پيشووى پى ئەنجام

3- ھۆكارى دەرەكى: ھەرېمە پاميارىيەكانى دى يان دەسەلاتى ناوھند يان وولاتانى دەرەكى ⁸⁷ دەتوانن رۆلپان ھەيىت لە بلاكوردنەوھى ترس و تۆفاندن چ لە پروسەى نامادەكارى چ لە رۆژى ھەلېژاردن بەمەبەستى چ بەشدارنەكردنى ھاولاتيان بېت لە پروسەى دەنگدان و سەرئەكەوتى پروسەى، يان بلاكوردنەوھى ترس و دلە پاوكى بېت لای دەنگەدرى ناوچەيەكى ديارىكارو كە بىكەيەكە سەرەكى و ھەميشەپى پارتىكى ديارىكاروبىن، بۆردومانكرد و بۆمبارانكردن و تۆپبارانكردنى ناوچە سنورىيەكانى ھەرېتى كوردستان بە نمونە لە لاينە وولاتانى ئېران و توركيا، بە پى ئەوھى حكومەتى فېدېرال ھېچ ھەلېستېكى فەرمى ھەيىت لە دۆى پيشىلكردنى سەرورەى خاك و گەل و دەسەلاتەكەى، بۇ نمونە تەنھا لە سائى 2007 دا كۆمارى توركيا (169) ⁸⁸ جار بۆردوومانى ناوچە سنورىيەكانى ھەرېتى كوردستان كوردو و چەندىن ھاولاتى سيشىليان شەھىدكردو، ⁸⁹ سەرپراى بنىاتنانى سەربازگەيەكى زۆر گەورەى سەربازى دى بەشېوھەكى سەربەخۆ لە باشىك بە تەواوى

⁹⁰ ھۆكارىكى دى ھەيە كە دانىشتوانى كوردستان ھەست بە ئاسايش و پاراستى ژيانان ناكەن، ئەويش بوونى مین و تەقەمەنيە لە گوندەكانى كوردستان، بۇ نمونە لە ھەرېتى كوردستاندا (2039) كئىلگەى بە مین چىنراو ھەن و زياتر لە 10 ملېون مېنيان تىنچاچىنراو، ئەمەش كارىگەرى لە سەر ئاوادەتكردنەوھى كوردستان و بەرھەمەتيان و سەربەستى ھاتوچۆى گوندنشىنان ھەيە، كە رەنگە كەم تا زۆر كارىگەرى ھەيىت لەسەر پېژەى بەشدارى كاراى گوندنشىنان لە پروسەى ھەلېژاردندا، چونكە بەردەوام ھاولاتيان دەبنە قوربانى مېنە شارارەكان، بە جۆرېك تا سائى 2017 ژمارەى قوبانپانى مین لە ھەرېم گەيشتۆتە (13422) كەس: 1- حكومە اقليم كردستان، كردستان العراق اكبر حفل الغام في الشرق الاوسط.

<http://www.gov.krd/a/d.aspx?a=18450&l=14&r=81&s=01000;16February2017>

دەزگای گىشتى كاروبارى مین، ئامارى قوربانپانى مین، <http://maa.gov.krd/News.aspx?id=265&MapID=17,8March2017>

سائى شەپو شۆر و مېلانچ پېسېونىكى كېمياى و تەقەمەنى نەتەقبوئى لە دواى خۆى جېنېستوھە كە كارىگەرى لەسەر بۆتۆى ژيان و سەلامەتى نىكەى (1,600,000) ھاولاتى عىراق ھەيە، نەتەوھە يەكگرتوھەكان، پروفایلى عىراق، سەرچاھى پيشوو. ⁹¹ الجمهورية التركية- وزارة الخارجية، رد الناطق باسم وزارة الخارجية تانجو بيلغيتش على سؤال حول القرار الصادر عن جامعة الدول العربية بخصوص العناصر الأتراك المتواجدين في معسكر بعشيقه/زليكان من أجل تدريب المتطوعين العراقيين، <http://www.mfa.gov.tr,8February,2017>

<http://www.ohchr.org/AR/Countries/MENARegion/Pages/1.QIndex.aspx,11March2017.p.6>

⁸⁷ مۆسكۆ ئەمەريكاي تۆمەتباركرد بە دروستكردنى كېشەى پاميارى بۇ وولاتەكەى پيش ئەنجامدانى ھەلېژاردنە سەروكايەتپەكەى روسيا كە پىرپارو لە 18 ئازارى 2018 بەرپوھەچېت، بەمەبەستى ئەنجامدانى گۆرانكارى لە ئەنجامى ھەلېژاردنەكەدا بۇ زانبارى زياتر لەسەر كېشەكانى ئىوان روسيا و ئەمەريكا تكايە بېروانە: احمد بادبان، موسكو: واشنگتن تحاول التأخير على الوجود السياسي في روسيا قبيل الانتخابات، <https://ar.rt.com/jzc8,15March2018>

⁸⁸ ھەموو جۆرە دەست دىرېزىھەكى (تۆپ باران و موشەك باران و بوردومان تەيارە و ئاسمان بەزاندىن و سنوور بەزاندىن...) دەگرتەوھە ئەمەش پيشىلكارىيە بەرامبەر بەپەيمانى نەتەوھەيەكگرتوھەكان و پىكەوتننامەى سائى 1928، و پيشىلكارى خالەكانى كۆنگرەى لاھى 1899، و پيشىلكارى چوار پىكەوتننامەكەى جېنېف ي سائى 1949، و پيشىلكردنى مادەى 24 و 25 لاھى سائى 1907... بۆزبانبارى زياتر بېروانە: - پىنخراوى ھەنگا، پەلامارەكانى سوپاى توركيا بۇ سەر ھەرېتى كوردستان، كۆمپانپاى شادى بۆچاپەمەنى ھونەرى، بەين سائى چاپ، ل 67-68. ⁸⁹ فېرۆكەكانى توركيا لە بەرورارى 21 ئابى 2011 بۆردومانى گوندى كورتەكيان كرد لە بنارى قەندىل، لە ئەنجامدا 7 ئەندامى خېزانېك شەھىد بوون، سەروكايەتى ھەرېتى كوردستان، سەرۆك بازانى نىگەرانى خۆى بەرامبەر بە شەھىدكردنى 7 ھاولاتى سىفىل دەرپى، http://www.presidency.krd/ku_rdis_h/article_display.aspx?id=h3VLcqxqGLE=,8February,2017

- 3- هاندانی پهگهزی مڼ بۆ بهشداریکردن له هه لئبژاردنهکانی ههریعی کوردستان بهگشتی و هه لئبژاردنی په رلهمانی به تایبتهتی، نه ویش له ینگه ی هوشیارکردنه و دیان له میدیا و ناوهندهکانی خویندنی بآلا و پهروهرده و ناوهنده نایینهکان و که مپین و پینکخراوهکانی ژنان.
- 4- تهرخانکردنی کورسی په رلهمانی (کوتا) بۆ پینکهاته نایینهکانی کاکه بی و ئیزدی و جوله که وزهردهشتی...هند له په رلهمانی کوردستان.
- 5- نویسنه وهی دهستوری ههریم و ناشکرکردنی به شه بودجه ی تهرخانکراوی ههر پارت و به ربژیریک بۆ هه لئبژاردنهکان و قه دهغه کردنی وهرگرتی کۆمه کی دارایی دهر کی له لایهن ههر پارت ولیست و به ربژیریکه وه و ناساندنی به خیانه تی نیشتمانی.
- 6- ینگه دان به بهشداریکردنی سه رهجه م پارته کوردستانه کانی باشور مادام گروپی تیرۆستی نین و له عێراق و ههریم قه دهغه کراو نین، پیوسته کۆمسیۆن نه که وپته ژیر گوشاری وولاتانی دراوسێ بۆ قه دهغه کردنی بهشدارای هیچ پارتيکی کوردستانی له هه لئبژاردنهکانی ناینده ی ههریمدا.
- 7- قه دهغه کردنی به کارهینانی هه موو جۆره پۆست و دراو و موئک و مائیکي میری له پرۆسه ی هه لئبژاردن و کۆکردنه وهی دهنگدا
- لیستی سه رچاوهکان**
سه رچاوهکان به زمانی کوردی
ئینسانیکلۆپیدیای فهرههنگ
عبدالخالق، مسعود، مه وسوعه ی جودی بۆ چه مک و زاراوهکانی سه ردهم، نویسنکه ی ته فسیرپۆ بۆلاوکردنه وه راگه یاندن- هه ولێر، 2008.
- کتیب**
جهزا توفیق تالیب، بایهخی جیۆپۆله تیکی دانیشتوانی ههریعی کوردستانی عێراق، چاپی دووهم، له بۆلاوکراوهکانی سه نتهری لیکۆئینه وهی ستراتیجی کوردستان- سلیمانی، 2000.
حه سه ن، سلیمان مسته فا، کورد و یه که م نه زمون، چاپی یه که م، چاپخانه ی کارۆ- سلیمانی، 2017.
شوانی، محه مه د، نه تروپۆلۆژیای دانیشتون، چاپی یه که م، ناودیر بۆ چاپ و بۆلاوکردنه وه، 2013.
که ریم، نه حمه د ره فیق، ناوچه داپراوهکانی ههریعی کوردستان، لیکۆئینه وهیه که له جوگرافیای سیاسیدا، بۆلاوکراوهکانی سه نتهری لیکۆئینه وهی ستراتیجی کوردستان- سلیمانی، 2014.
وهیسی، عوسمان عه لی، بهشدارای سیاسی به هاو ره هه ندهکانی له کۆمه لگای سیاسیدا، چاپی یه که م، چاپخانه ی موکریانی، 2007.
توئینه وهو گوڤارهکان
که ریم، نه حمه د ره فیق، ره هه ندهکانی پشت ناواره و دهر به دهر له نیوان سالانی 1968- 2015 له ههریعی کوردستان لیکۆئینه وهیه که له جوگرافیای رامباریدا، گوڤاری زانکۆی راپهرین، ژماره 7، 2016.
نه رده ستانی، حه سه نی سیلانی، چۆنه تی گۆرانی رادی دهنگدهر له هه لئبژاردندا، گوڤاری هه لئبژاردن، ژماره (3و4)، به هاری 2007.
رۆژنامهکان
- دراوه دروست نه بوون، ته نهاتهت هه موو نه و نه نجامانه شی که به هۆیه وه به ده ستهاتوون.
- 2- له بهر نه وهی دانیشوانی شارهکان پینکپه نه ری (79%) دانیشتوانی ههریم، بۆیه هه میشه هۆکاری یه کلاکه ره وهی هه لئبژاردنهکانیشن .
- 3- له ههر خویئکی هه لئبژاردندا زیاتر له (500,000) کهس له هه لئبژیری نوئ بهشدارای پرۆسه ی هه لئبژاردنیان کردووه و ده که ن ، نه مهش کاربگه ری هه بووه و ده بیئت له سه ره سه رکه وتی لیستی نوئ و کاندیدی نوئ و نوێخواز.
- 4- قه باره ی خێزان له پارتيگای دهوئکا (7) کهس و به رزرتینه ، پارتيگاکانی هه ولێر و سلیمانیش له خوار تیکراوهن، نه مهش له ناینده دا کاربگه ری ده بیئت له سه ره دهرچوونی زۆرتین به ربژیر له م پارتيگایه و زۆرتین نه ندامانی په رلهمانی سه رکه وتوو له م پارتيگایه دهب و که مترینیش له پارتيگای سلیمانی.
- 5- فره یی له نه ته وه و ناین و ناینا و هۆز و بنه مائه و شوئنی جوگرافی، کاربگه ری هه بووه له سه ره دهنگدان به به ربژیریک که به رایه له یه ک یان زیاتر له رایه له یه کی نه ته وایه تی یان نایی یان کۆمه لایه تی یان جوگرافی په یوه ندی به ده نگدراوه وه هه بویت.
- 6- به هۆی نزمی ناستی ئابوری یان رۆشنییری به تایبته تی رۆشنییری رامبارای لای به شیکی زۆری په گهزی مپینه ی ههریعی کوردستان، یان بهشدارای پرۆسه ی رامبارای و هه لئبژاردنی نه کردوه یان نه گه ر بهشداریشی کردیبت له زۆر کاتدا ناچار بوه نه نجامدانی ره فته ریکي هاوشیوه ی به خیوه که ره یان په گهزی نیرینه ی نه ندامانی خێزانه که ی.
- 7- له بهر نه وهی نه ته وهی عه ره ب له ههریعی کوردستاندا هه ن و به رده و امیش کۆبونی خۆراکیان ده گوازرتنه وه بۆ ههریم، له ناینده دا به لیستی عه ره بی و به به ربژیری عه ره بی بهشدارای هه لئبژاردنهکان ده که ن و نوپنه ریشیان له په رلهمانی کوردستاندا ده بیئت.
- 8- کۆمسیۆنی بالایی سه ره به خۆی هه لئبژاردنهکان به ناو کۆمسیۆنی سه ره به خۆ بووه، به لأم له راستیدا سه ره جه میان به پشک پشکینه ی حزبی دنارون سه ره جه مپشیان کهسانی حزبی بوون، بیگومان نه مهش به جۆریک له جۆرهکان کاربگه ری نه رتینیان له سه ره نه نجامی هه لئبژاردنهکان هه بووه .
- 9- پۆست و دراو موئک و مائی گشتی له هه لئبژاردنهکاندا به کارهینراون به مه به سستی به ده سته پنهانی دهنگی دهنگدهران.
- پیشنبار**
- 1- نه نجام دانی سه رزمیری گشتی خولی و تومارکردنی زانیاریه کانی هاو لاتیانی ههریم له رپی سیستعی بایۆمه تریک (Biometric system) و نوپکردنه وهی زانیاریه که سه کان به به رده وامی، تا هۆکاریک بیئت به هۆیه وه بتوانریت هیوا و بروای خه لکی و پارتهکان به پرۆسه ی هه لئبژاردن بگپرتنه وه.
- 2- دروستکردنی کۆمسیۆنیکی تایبته ته به پرسی هه لئبژاردن له کهسانی ته کنۆکرات و بن لایهن، تا کاره کنایان بیلایه نانه نه نجام بدن و هه میشه ش ملکه چی یاسا بن و له هه رکا تیکیشدا پیوستی کرد به ناسانی راپیچی دادگاگان بکرتن.

پەرلەمانی کوردستان- عێراق، یاسای ژماره(4)ی ساڵی 2014 یاسای کۆمسیۆنی سەرپه خۆی هه لێژاردن و راپرسی،

<http://perleman.org/Default.aspx?page=byyear&c=LDD-Yasa&id=2014,p.10,15February2017>.

پەرلەمانی کوردستان- عێراق، یاسای ژماره(5)ی ساڵی 2015 یاسای پاراستنی پێکهاتهکان له کوردستان- عێراق،

<http://www.perleman.org/Default.aspx?page=byyear&c=LDD-Yasa&id=2015,3February2017>.

پەرلەمانی کوردستان، خولی چواره می پەرلەمانی کوردستان،
<http://www.kurdistan-parliament.org/Default.aspx?page=page&c=xol4,23June2017>.

پەرلەمانی کوردستان، میژووی خولی چواره می پەرلەمانی کوردستان،
<http://www.kurdistanparliament.org/Default.aspx?page=page&c=xol4,26June2018>.

پەرلەمانی کوردستان، میژووی هه لێژاردن خولی سیهه م 2009،
<http://www.kurdistanparliament.org/Default.aspx?page=page&c=Parliament-History2009,23June2017>.

پەرلەمانی کوردستان، میژووی هه لێژاردن خولی یه که م 1992،
<http://www.kurdistanparliament.org/Default.aspx?page=page&c=Parliament-History1992,27June2017>.

حکومه تی هه رێی کوردستان، چوارچێوه ی ستراتیجی پاراستنی کۆمه لایه تی، به بن ژماره ی چاپ و شوێنی چاپ، 2016، ل.5.

ده زگای گشتی کاروباری مین، ناماری قوربانیا نی مین،
<http://maa.gov.krd/News.aspx?id=265&MapID=17,8March2017>.

ده زگای هه لێژاردنی یه کێتی نیشتمانی کوردستان، کاندیده کانی لیستی 102 ی یه کێتی نیشتمانی کوردستان بۆ پەرلەمانی کوردستان 2013، ژماره 2013، ل.2-13.

ده سه لاتی دادوهری هه رێم، نه ندامانی کۆمیسێونی بالای سەرپه خۆی هه لێژاردن و راپرسی، له به رده م نه نجومه نی داوهری هه رێم سوێندی یاسایان خوار،

<http://www.krjc.org/Default.aspx?page=article&id=968&l=3,16February2017>.

ده سه تی وه به ره ئێنان- هه رێی کوردستان، راستی وه به ره ئێنان،
<http://www.kurdistaninvestment.org/downloads.html,01March2017,p.1>.

ده سه تی ناماری هه رێی کوردستان، نه خشه ی پرووه یی پارێزگاکانی هه رێی کوردستان به کیلۆمه تر،

<http://www.krso.net/Default.aspx?page=article&id=817&l=3,3October2018>.

رێنخراوی هه نگاو، په لاماره کانی سوپای تورکیا بۆ سه ره هه رێی کوردستان، کۆمپانیا ی شادی بۆچاپه مه نی هونه ری، به بن ساڵی چاپ .

بابلیسک، ناشکرابونی فه زاحه ته کانی سه ره وه بندی هه لێژاردن، کاتێک به ره هم سا نج سه ره وکی لیست بو،

<http://www.bablesk.com/Detail.aspx?id=12650&LinkID=2,14February2017>.

تۆری هه وائی سلێمانی، پەرله مانێرێکی پارتی ده ستی له کارکێشایه وه.. 22 سا له نه مه نه ده کړێم"،

<http://sncc.co/Mobile/News.aspx?id=4913&MapID=1,14February2017>.

حسین، هاوکار، نه مه ریکا و تورکیا داوایان له کۆمیسێونکردوه پارتی چاره سه له هه لێژاردنه کان دو به خاته وه، رۆژنامه ی ناو ئه نه، ژماره 2013/11/19، (403).

پادیۆی نه و، له تۆماری با یۆمه تریدا، که رکوکییه کان یێشه نگی عێراقن،

<http://www.radionawa.com/programview.aspx?n=1265&p=28,22February2017>.

رۆژانه هه وائ، یه کێتی به ئێننامه ی بۆ پێدانی مووچه به خه لک پرکردۆته وه،

<http://rhewal.com/news.php?id=6694,14February2017>.

سه به ی، ده فی پروونکردنه وه ی(گۆپان و پارتی و کۆمه ل و یه ککرتو)له سه ره وه ئی ده ستکارکردنی نه نجامه کانی له سلێمانی،

<http://sbeiy.com/Detail.aspx?id=31641&LinkID=4,17May2014>.

شایان، عومه ر، داواکاری گشتی تانه له هه لێژاردنی نه ندامانی کۆمیسێونی هه لێژاردنه کان ده دات،

<http://www.rudaw.net/sorani/kurdistan/1612201424,16February2017>.

گلی، کارزان، خانه واده یه کی کورد له خۆشه و یستیان بۆ نه ردۆگان ناوێکی سه یر له کچه که یان ده ئین،

<http://www.basnews.com/index.php/so/news/kurdistan/330559,15February2017>.

عه لی، کۆچهر، دوا رۆژ ناوی به رێوه ره گشتیه کان له پشکی پێنج حزبه که بلۆده کاته وه،

<http://www.dwarozh.net/details.aspx?jicare=40693,15February2017>

راپۆرتو بلۆکراوه میری و نیو ده وه لته یه کان

WORLD BANK GROUP، هه رێی کوردستانی عێراق چاکسازی ناویری له پێناو بۆژاندنه وه ی هاو به ش و پاراستنی نه داران، به بن شوێنی چاپ و به بن ساڵی چاپ، ل.168.

نه نجومه نی سه رکرا دیه تی- یه کێتی نیشتمانی کوردستان، پێناسه،
http://www.pukpb.org/kurdi/Pe_nase,13March2017.

به ره ی کوردستانی، یاسای ژماره(1)ی ساڵی 1992، یاسای نه نجومه نی نیشتمانی کوردستانی عێراق،

<http://www.kurdistan-parliament.org/Default.aspx?page=byyear&c=LDD-Yasa&id=1992,27February2017,p118>.

فؤتو: احمد رفيق كريم، شوئن شه قامى سالم، 18/9/2013.
 سه رچاوه كان به زمانى عه ربه
 كتيب
 ابو عيانه، فتحي محمد، الجغرافيا السياسية، بدون عدد
 المطبعة، دار المعرفة الجامعية، 1983.
 الدويكات، قاسم، الجغرافيا السياسية، الطبعة الاولى، مركز
 الكتاب الاكاديمي-عمان، 2011.
 الديب، محمد محمود ابراهيم، الجغرافيا السياسية منظور
 معاصر، الطبعة الخامسة، الناشر مكتبة الانجلو المصرية -
 القاهرة، 2002.
 الرب، حسام الدين جاد، الجغرافية السياسية، الطبعة الاولى،
 الدار المصرية اللبنانية، 2009.
 السماك، محمد ازهر سعيد، الجغرافيا السياسية اسس
 وتطبيقات، بدون عدد الطبعة، دار الكتب للطباعة والنشر-
 الموصل، 1988.
 رضوان، طه عبد العليم، الجغرافيا السياسية المعاصرة، بدون
 عدد الطبعة، مكتبة الانجلو المصرية- القاهرة، 1998.
 نامى ماستر و تيزى دكتورا.
 الزيدى، شاکر ظاهر فرحان، جغرافية الانتخابات البرلمانية في
 العراق لعام 2005 (دراسة في جغرافية السياسية) رسالة
 ماجستير، غير منشور، كلية الاداب، جامعة بغداد، 2007.
 رؤنانه
 التميمي، كريم، دراسة حول الكلفة المالية للناخب العراقي في
 العمليات الانتخابية ووسائل تخفيضها،
www.ihec.iq/ftp/par/kurdish-page/Articles-and-Research/kmnr.doc, 13March2017.
 المدى برس، "استبعاد" المالكى ل16 مديرا من المفوضية والمواطن
 تؤكد: نخشى تعطيل الاجهزة الالكترونية،
<http://www.almadapress.com/ar/news/29892,13March2017>
 17.
 باديان، احمد، موسكو: واشنطن تحاول التأثير على الوضع
 السياسي في روسيا قبيل الانتخابات،
<https://ar.rt.com/jzc8,15March2018>. <https://ar.rt.com/jzc8https://ar.rt.com/jzc8https://ar.rt.com/jzc8>
 فياض، معد، معسكر ايراني قرب السليمانية يضم عناصر من
 الحرس الثوري و"حزب الله" اللبناني،
<http://aawsat.com/home/article/702296,8February2017>
 راپورت به بلاوكراوه ميرى و نيوده و له تيه كان :
 HUMAN RIGHTS WACH، حرية و نزهة الانتخابات الايرانية
 تحت التهديد،
<https://www.hrw.org/ar/news/2016/01/24/286001,24August2017>.

سه روكا يه تي هه ربي كوردستان، سه روك بارزاني نيگه راني خوي
 به رامبه به شه هيد كردني 7 هاولاتي سيشيل دهريري،
<http://www.presidency.krd/kurdish/articleisplay.aspx?id=h3VLCqxdGLE=8February,2017>.
 كومسيوني بالاي سه ربه خوي هه ليزاردن و پارسي، كومسيون ناوه
 سه رچاوه كان بلاوده كته وه،
<http://www.khec.krd/Details.aspx?jima re=428,8August2018>.
 كومسيوني بالاي سه ربه خوي هه ليزاردن كان له عيراق، راپورتيك بو
 نه نجومه ني نوته ران، وسالنج محه ممد نه مين و نه حمه د
 محه ممد نيسماعيل، به بن ژماره ي چاپ، به بن شوئي چاپ،
 به غا، نه يولي 2006، 112.
 نه ته وه يه ككروتوكان، پروفابلي عيراق،
http://www.uniraq.com/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=2185&Itemid=659&lang=ku,27Jun
 نه ته وه يه ككروتوكان، سه باره ت به عيراق،
<http://www.iq.undp.org/content/iraq/ku/home/countryinfo/,15February2017>.
 نوسينگه ي راگه ياندي يونامي، چاويك هه وتن له كه ل نه مير نارين
 گه وه راپورتكارى هه ليزاردن و سه روكي تبي يه كخراو بو يارمه تي
 هه ليزاردن، كوفاري له پيناو عيراق نه ته وه يه ككروتوكان له عيراق
 2015، به بن ژماره، 2015.
 وه زارتي پلاندان و به رنامه ي په ره ييداني نه ته وه يه ككروتوكان،
 بونيانتاني هه ربي كوردستاني عيراق ژيرخاني كومه لايه تي-
 نابوري، به بن شوئي چاپ، كانون يه كه مي 2012.
 وه زارتي پلاندانان/ ده سه تاماري هه ربي كوردستان، راگه ياندي
 رؤونانه وانى،
<http://www.mop.gov.krd/index.jsp?&lng=ku,14June2017,p.2-3>.
 يه ككروتو نيسلامي كوردستان، ناوه ندي سياسي و جه ماوه ري
 يه ككروتو نيسلامي كوردستان - سليماني، به شي هه ليزاردني
 ناوه ندي، راپورتى بلاونه كراوه.
 ديداري كه سي (تايه تي)
 توفيق، هاورى، به رپوه به ري گشتي نوسينگه ي سليماني كومسيوني
 بالاي سه ربه خوي هه ليزاردن كان، نوسينگه ي كومسيون له
 سليماني، 6 نيسان 2017.
 محمد، عبد الوهاب، نوته ري هه ليزاردني پارتى چاره سه ر له
 كومسيوني بالاي سه ربه خوي هه ليزاردن كان عيراق له ساتي
 2013 دا، له باره گاي نازادي كومه لكا- سليماني له 21 شوباتي 2017 .
 نه خشه و نه تله سه كان:
 حداد، هاشم ياسين حمد امين و نه وانى تر، نه تله سه هه ربي
 كوردستاني عيراق و جيهان، چاپ يه كه م، ت نوس بو چاپه مهنى و
 كارى هونه ري- هه ولير، 2009.
 وينه

- رئيس مجلس الوزراء-على توصيات اللجنة-
الوزارية.28July2018.html.
- جمهورية العراق، وزارة التخطيط، الجهاز المركزي للإحصاء، معدل الزواج والطلاق الخام ومتوسط العمر عند الزواج لسنة 2013،
http://iraqcensus.org/index.php?option=com_content&view=article&id=977&catid=87&lang=ar&Itemid=308,18June2017
- حكومة اقليم كردستان، كردستان العراق اكبر حقل الغام في الشرق الاوسط،
http://www.gov.krd/a/d.aspx?a=18450&l=14&r=81&s=010000,16February2017.
- سلطة الائتلاف المؤقتة، امر سلطة الائتلاف المؤقتة رقم 92 مفوضية الانتخابات العراقية المستقلة، بدون اسم مطبوعة وبدون مكان الطبع، 2004، ص 81-86.
- شبكة النبا المعلوماتية، ملتقى النبا للحوار يناقش دور مفوضية الانتخابات في العراق،
http://annabaa.org/arabic/reports/9964,21February2017.
- مايكل نايتس و ديفيد بولوك، الهلال الكردي: اتجاهات جديدة في سوريا وتركيا و ايران،
http://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/view/the-kurdish-crescent-new-trends-in-syria-turkey-iraq-and-iran,10February2017.
- مجلس الامن، القرار 1483 (2003)،
http://www.un.org/arabic/docs/SCouncil/SCRes03.htm,27February2017,p1-9.
- مجلس الامن، القرار 1511 (2003)،
http://www.un.org/arabic/docs/SCouncil/SCRes03.htm,27February2017,p1-5.
- مجلس الحكم، قانون ادارة الدولة العراقية للمرحلة الانتقالية، 8 اذار 2004.
- مجلس الحكم، قرار رقم (46) لسنة 2004، 30 اذار 2004.
- مجلس الحكم، قرار رقم (48) لسنة 2004، 29/3/2004.
- مجلس الحكم، قرار (14)، 11/8/2003، ص 1-2.
- مجلس الحكم، قرار (93) لسنة 2004، 1/6/2004.
- مجلس الحكم، قرار رقم (33) لسنة 2004، 8/3/2004.
- مجلس النواب العراقي، تشكيل الحكومة العراقية الانتقالية، جريدة الوقائع العراقية العدد 3998، 23/5/2005.
- مجلس النواب العراقي، قانون (11) لسنة 2007 قانون المفوضية العليا المستقلة للانتخابات،
http://www.ihec-iraq.com/ar/index.php/laws.html,26February2018,p.1.
- مجلس حقوق الانسان- الامم المتحدة، تقرير الفريق العامل المعنى بمسألة استخدام المترزقة كوسيلة لانتهاك حقوق الانسان واعاقه ممارسة حق الشعوب في تقرير المصير،
الامم المتحدة- العراق، بيان حول الهجوم علي مكتب المفوضية العليا للانتخابات في البصرة،
http://www.uniraq.org/index.php?option=com_k2&view=item&id=6781:2017-02-13-05-33-28&lang=ar,16February2017
- الامم المتحدة، نشرة معلومات الامم المتحدة للانتخابات 2005،
http://www.ihec.iq/content/file/other_reports/2005_election_fsheets_ar.pdf,25April2009.
- البعثة الدولية للانتخابات العراقية، تقييم الدولية للانتخابات مجلس النواب العراقي، 15 كانون الاول 2005،
http://www.ihec.iq/ar/index.php/library_electoral.html,27February2017.
- البعثة الدولية، البعثة الدولية للانتخابات العراقية التقرير النهائي للانتخابات 15 كانون الاول 2005 لمجلس النواب العراقي،
http://www.ihec.iq/content/file/other_reports/imie_final_report_2005_cor_elections_ar.pdf,25April2009,p.2.
- الجمعية الوطنية العراقية، قانون رقم (11) لسنة 2005 قانون الاستفتاء على مشروع الدستور، جريدة الوقائع العراقية، العدد (4005)، 12/ تشرين الاول/ 2005.
- الجمهورية التركية- وزارة الخارجية، رد الناطق باسم وزارة الخارجية تانجو بيلغيتش على سؤال حول القرار الصادر عن جامعة الدول العربية بخصوص العناصر الأتراك المتواجدين في معسكر بعشيقه/زليكان من أجل تدريب المتطوعين العراقيين،
http://www.mfa.gov.tr,8February,2017.
- السيد مقتدى الصدر، سماحة القائد السيد مقتدى الصدر (اعزه الله): ايها الثوار المنتفضون في ساحة التحرير اعجبني و افرحني هذا التجمع المبارك للثوار المصلحين بهذه الاعداد الحاشدة و اني لاحترام خياراتكم وانا معكم،
http://jawabna.com/index.php/permalink/9955.html,14February2017.
- المجموعة القانونية الدولية لحقوق الانسان، انتخابات بلا حدود تقرير حول انتخابات مايس 1992 في كردستان العراق، ت. مكتب الدراسات والبحوث المركزي الحزب الديمقراطي الكوردستاني، الطبعة الاولى، دراسة رقم "43"، 1999، ص 62.
- جمعية الوطنية العراقية الانتقالية، الديباجة، جريدة الوقائع العراقية، العدد 4012، 28 كانون الاول 2005 .
- جمهورية العراق، المفوضية العليا المستقلة للانتخابات، الناطق الرسمي للمفوضية الانتخابات القاضي ليث جبر حمزة:- مجلس المفوضين من قضاة المتدربين يوعز بتنفيذ مصادقة رئيس مجلس الوزراء على توصيات اللجنة الوزارية،
http://ihec-iraq.com/ar/http://ihec-iraq.com/ar/index.php/news-archive/headlines/8803-الناطق الرسمي لمفوضية الانتخابات-القاضي ليث-جبر-حمزة- مجلس المفوضين من-القضاة-المتدربين-يوعز-بتنفيذ-مصادقة-

Toni Clarke and Dustin Vol, Trump acknowledges Russia role in U.s. election hacking;aide,

<http://www.reuters.com/article/us-usa-russia-cyber-idUSKBN14S006,13February2017>.

WILLIAM M. ARKIN AND OTHERS,What Obama Said to Putin on the Red Phone About the Election Hack,

<http://www.nbcnews.com/news/us-news/what-obama-said-putin-red-phone-about-election-hack-n697116,13February2017>.

رپورٲو و بلاوڪراوه ميري و نيوده و له تيه كان

The Independent High Electoral Commission,IHEC Martyrs, <http://www.ihec.iq/en/index.php/ihecmartyrs.html,23March2017>.

OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER-HUMAN RIGHTS-UNITED NATIONS,UN report details massive destruction and serious rights violations since July 2015 in southeast Turkey,

<http://www.ohchr.org/AR/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=21342&LangID=E#sthash.EMDz4VBD.dpuf,13March2017>

<http://www.ohchr.org/AR/Countries/MENARegion/Pages/IQIndex.aspx,11March2017>.

مركز انباء الامم المتحدة، الممثل الخاص لامين العام في العراق يدين اغتيال ثلاثة مرشحين لانتخابات مجالس المحافظات،

<http://www.un.org/arabic/news/story.asp?NewsID=10589#WVO0gvu1vIU,28June2017>.

مركز انباء الامم المتحدة، عنان يقول ان نجاح الانتخابات العراقية يبشر بفترة انتقالية ناجحة،

<http://www.un.org/arabic/news/story.asp?NewsID=3614#WKYH1ftJnIV,16February2017>.

مقتدى الصدر، سماحة السيد القائد مقتدى الصدر(اعزة الله): يدعو الشعب العراقي الى"ملحمة سلمية يكون صوتكم فيها مسموعا وذلك يوم"الثلاثاء"القادم و امام محكمة الساعة".

<http://jawabna.com/index.php/permalink/9853.html,14February2017>.

سَيِّهَم: سهرجاوه كان به زمانى ئينكليزيه كان رپورنامه

The Telegraph,Barack Obama used nuclear 'red phone' to warn putin about Russian haking of US election,

<http://www.telegraph.co.uk/news/2016/12/21/barack-obama-used-nuclear-red-phone-warn-putin-russian-hacking/,13February2017>.

خشتهی ژماره (1)

دانیشتوانی هه‌رتی کوردستان به پێی ژماردن و گه‌مارۆسازی و کۆبونی خۆراک بۆ سالانی 2009 و 2010.

پارێزگا	سال		جیاوازی نیوان سالانی 2010-2009				
	2009	2010	گه‌مارۆسازی	کۆبونی خۆراک	ژماره (%)	کۆبونی خۆراک	
هه‌ولێر	ژماردن و گه‌مارۆسازی	1,717,284	1,428,677	1,820,120	1,462,650	6	33,973
سلێمانی	ژماردن و گه‌مارۆسازی	1,803,792	1,635,193	1,855,265	1,670,457	2,85	35,264
دهۆك	ژماردن و گه‌مارۆسازی	1,177,714	961,880	1,234,499	1,005,190	4,82	43,310
سه‌رحه‌م	ژماردن و گه‌مارۆسازی	4,698,790	4,025,750	4,909,884	4,138,297	4,5	112,547

سه‌رحاوه‌كاری توێژه‌ر به پشت به‌ستن به: وه‌زاره‌تی پلاندانان/ده‌سته ناماری هه‌رتی کوردستان، راگه‌یانندی رۆژنامه‌وانی،

<http://www.mop.gov.krd/index.jsp?&lng=ku,14June2017,p.2-3>

خشتهی ژماره (3)

ژماره‌ی قه‌زا و ناحیه و گونده وێرانکراو و ئاوه‌دانکراوه‌کان له پارێزگاکی هه‌رتیم له نیوان سالانی 1977-2009.

وردده‌كاری	هه‌ولێر			سلێمانی			دهۆك	
	قه‌زا	ناحیه	گوند	قه‌زا	ناحیه	گوند	ناحیه	گوند
كۆی گشتی سالی 1977	7	25	1497	10	24	2527	5	17
وێران بوو دواي سالی 1977	2	11	1212	4	18	2509	-	4
ماوه له پێش پاپه‌رین	5	14	285	6	6	18	5	13
ئاوه‌دانکردنه‌وه دواي	4	17	905	10	55	2257	2	9
كۆی گشتی ئیستا	9	31	1190	16	61	2275	7	22

سه‌رحاوه‌: لیستی کوردستانی (لیستی هاوبه‌شی یه‌کتی و پارتی)، به‌رنامه‌ی لیستی کوردستانی نوێبونه‌وه و ئاوه‌دان، به بن شوێنی چاپ و سالی چاپ، 31.

خشتهی ژماره (4)

خشتهی دابه‌ش بوونی نه‌ته‌وه‌یی دانیشتوانی ناوچه‌ی ئۆتۆنۆمی (سێ پارێزگاکی هه‌رتیم) له سالی 1977 دا

ژماره / رێژه‌كهی	عه‌ره‌ب	كورد	فه‌لیی	توركمان	نه‌رمه‌ن	سریانی	هی تر	سه‌رحه‌م
ژماره	140,042 *	1,302,354	270	10,260	1,053	21,485	5,024	1,480,488
رێژه (%)	9,46	87,97	0,02	0,69	0,07	1,45	0,34	100,00

سه‌رحاوه: مركز التطوير الامني/مديرية الامن العامة، التعداد القومي للسكان، مطبعة مديرية الامن العامة، بدون سنة الطبع، ص 5.

* - وهك له سه‌رژمێریه‌كانی عێراق دا دهرده‌كه‌وتت ژماره و رێژه‌ی نه‌ته‌وه‌ی كورد به‌رده‌وام له كه‌مبوونه‌وه‌دا بووه، نه‌مه‌ش چه‌ند فاكته‌ریكی له پشت بووه، وهك به‌رده‌وامی باری نانا‌سای هه‌رتی کوردستان و نه‌نجام نه‌دانی سه‌رژمێری پوخت، راگواستی كورد له لایه‌ن حكومه‌تی عێراقه‌وه بۆ دهره‌وه‌ی هه‌رتیم و هه‌ندهران و نیشه‌جێکردنی عه‌ره‌ب له جێیان، هه‌ول‌دانی به‌غا بۆ كه‌مكردنه‌وه‌ی ژماره‌ی كورد له كاتی سه‌رژمێریدا، بۆ زانیاری زیاتر ت‌كایه‌ بروانه: جه‌زا توفیق تالیب، بایه‌خی جیۆپۆله‌تیکی دانیشتوانی هه‌رتی کوردستانی عێراق، چاپی دووهم، له ب‌لاوكراوه‌كانی سه‌نه‌ری لێكۆلینه‌وه‌ی س‌تراتیجی كوردستان- سلێمانی، 2000، ل 125. ته‌نانه‌ت كورد هه‌بیلیه‌كانیشه‌ن وهك نه‌ته‌وه‌یه‌کی جیاواز هه‌ژماركردوه له سه‌رژمێریه‌كاندا، نهك وهك نه‌ته‌وه‌ی كورد،

وینەى ژمارە (2)

ئۆتۆمبىلى جام پەش و بىن تابلۆ بە ئالای لیستە کەوہ

وینەى ژمارە (1)

گۆپىنى پەنگى ئۆتۆمبىل بۆ پەنگى لیست

سەرچاوه: فۆتۇى توپزەر، شوپن ناوقەزای دوکان له 19ئەیلولى 2013. سەرچاوه: فۆتۇى توپزەر " شوپن ناحیەى چوارقوپنە" له 19ئەیلولى 2013

وینەى ژمارە (3)

گۆپىنى پەنگى ئۆتۆمبىل و نوسىنى دروشم له سەرى

سەرچاوه: فۆتۇى توپزەر، شوپن شە قامى سالم له سلیمانى، له 18ئەیلولى 2013

خشتهی ژماره (5)

ئەنجام دانی پرۆژەى جۆراوجۆرله پارێزگای سلیمانی و گەرمیان و ناوچهکانی تر له نیوان سالانی 2005-2014.

پرۆژەى هەمەجۆر	سال										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	کۆ
تەواوئەبوو	32	21	29	144	255	211	214	492	1335	216	2949
تەواوکرآو	819	244	385	633	653	141	113	133	660	37	3818
کۆ	851	265	414	777	908	352	327	625	1995	253	6767

سەرچاوه: کاري توێژەر به سودوهرگرتن له حکومهتی هەریعی کور دستان/ وهزارهتی پلان دانان/ دهستهی ناماریه هەرییم/ بهرێوه بهرایهتی ناماری سلیمانی، ناماری نهو پرۆژانهی هاتونه ته داتا وزانیاری ناماری سلیمانیه وه له پارێزگای سلیمانیدا ئەنجام دراوه، راپۆرتی بۆلانه کراوه، ل 11.

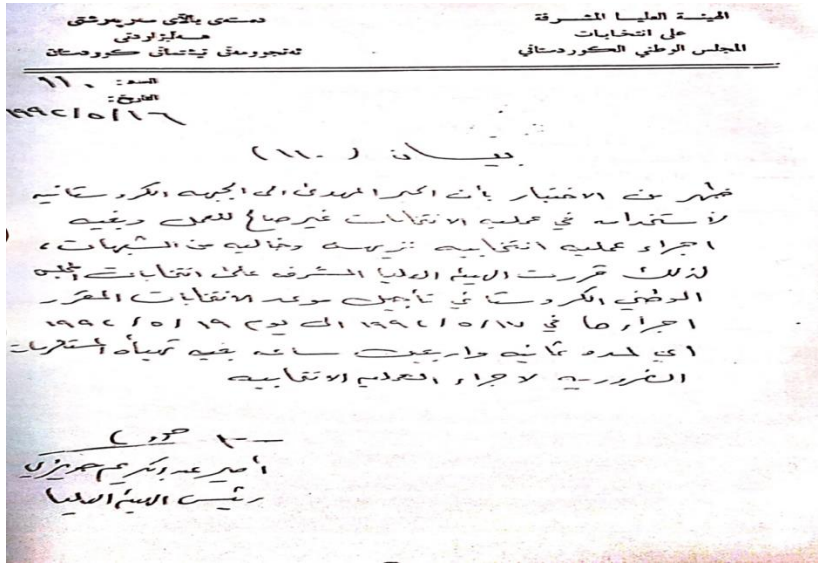
پاشکۆکان

پاشکۆی ژماره (1) به کارهینانی وینهی شههید بۆ بانگه شهی هه لێژاردن

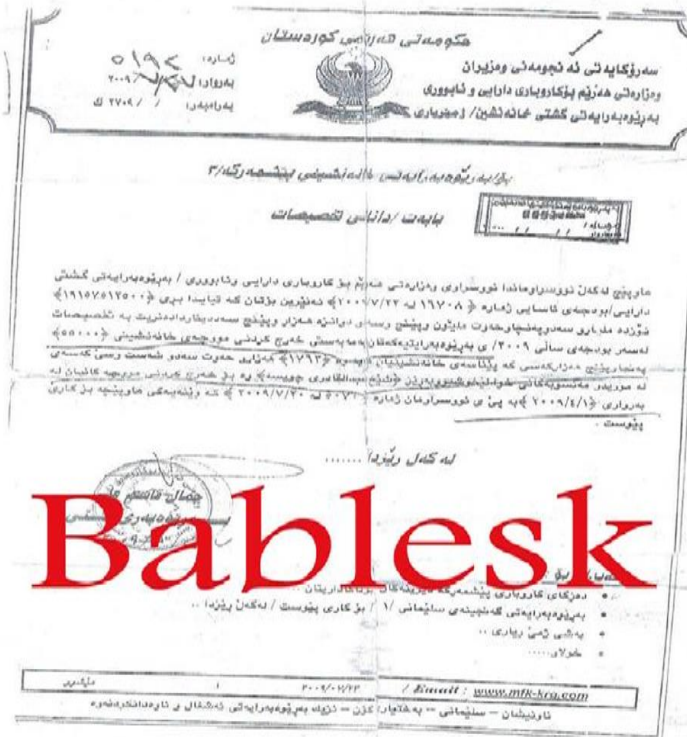
سەرچاوه: فۆتۆ: توێژەر.

پاشکۆی ژماره (2) به یانی ژماره (110) دهسته ی بالای سه بهر شتی هه لێژاردنه کانی نه نجومه نی نیشتمانی کوردستان به مه به ست دو اخستی
پروسه ی هه لێژاردن بۆ ماوه ی (24 کاتژمێر)

سه چاوه: سلیمان مسته فا سه سه ن، کورد و یه که م نه زمون، چاپی یه که م، چاپخانه ی کارۆ - سلیمانی، 2017، ل.190.

پاشکۆی ژماره (5) به کارهینانی دارایی حکومت بۆ بانگه شه ی هه لێژاردن

سه چاوه: بابلیسک، ناشکرابونیفه زا چه ته کانی سه روه ندی هه لێژاردن، کاتیگ به ره مه ساتی سه رۆکی لیست بوو -

<http://www.bablesk.com/Detail.aspx?id=12650&LinkID=2,14February2017>